

UK Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

Název: Pedagog Josef Soukup / Pedagogue Josef Soukup

Autor: Monika Bandasová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Rok: 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně, a to na základě písemných podkladů a materiálů uvedených v seznamu použité literatury a pramenů.

Děkuji profesoru Pokornému za pomoc a odborné vedení při zpracovávání diplomové práce, jakožto i za užitečné a cenné rady, které mi udělil. Rovněž bych chtěla poděkovat magistře Bartošové z archivu Pedagogického muzea J. A. Komenského, že jsem si mohla prostudovat všechny potřebné materiály a strávit v archivu tolik času, kolik jsem potřebovala. V neposlední řadě děkuji také svým rodičům a příteli za to, že mi poskytli podmínky k tomu, abych se mohla plně věnovat psaní této práce.

ANNOTATION

The theme of my thesis is the patriotic pedagogue Josef Věnceslav Soukup (1819-1882) whose life was full of feverish activity in the educational system. Moreover he was a prolific author of textbooks (one of his famous is *The Technological Natural History*) and musical works - we can mention his *Wreath of fine songs* which includes the song *Wayfarer* that is known for today. In music he paid attention to carols and Christmas songs and plays as well (the most famous is *The Young Shepherds of Bethlehem*). J. V. Soukup excelled in almost every field, not only in pedagogy and music but also in drawing (he even taught Mikoláš Aleš, the well-known Czech painter), chemistry, technology and cultivation of plants. Moreover he contributed to many pedagogical magazines.

The beginnings of his teacher's career were not easy, he strived for an appropriate position and during that time he had hardly anything to eat. He gave private lessons for food and played in pubs with the band of musicians to earn some money. However, as really hardworking and diligent student he got stipendium and thus he had not have any financial problems since that time. He knew K. S. Amerling (a great pedagogue who participated in the efforts of a higher girls' education) whose lectures he attended and was influenced by his philosophy. Josef Věnceslav Soukup was the most active in Písek where he was a headmaster of a school and he cooperated with his friend in a struggle for establishment of higher girls' school. That school was established in 1860 and it was the first school of that type in Czech countries.

One chapter is about his friend and an outstanding pedagogue V.V. Janota who cooperated with Soukup in the attempt of foundation of the educational institution for girls that was eventually successful.

In the thesis I also marginally mention the evolution of a girls' education in the Czech countries of the Habsburg monarchy but most of all I focus on Soukup's biography and his work. I have gained the informations from the archive of Pedagogical Museum of Prague and from many books I have studied in the National Library.

OBSAH

1. ÚVOD	6
1.1. PRAMENY A LITERATURA.....	8
2. JOSEF SOUKUP JAKO HESLO	12
3. ŽIVOTOPIS	13
3.1. RODIČE A SOUROZENCI.....	14
3.2. PO PREPARANDĚ.....	14
3.3. JISTEBNICKÉ METLY.....	16
3.4. ZPÁTKY DO SEDLČAN.....	26
3.5. PRAHA.....	30
3.6. AMERLINGOVY PŘEDNÁŠKY.....	36
3.7. Z PRAŽSKÉHO SIROTČINCE DO KOLÍNA.....	37
3.8. ROK 1848 VE STARÉ A PŘECHODNÉ DOBĚ.....	39
3.9. JOSEF WENZIG.....	40
3.10. PÍSEK.....	43
3.11. RODINA JOSEFA SOUKUPA.....	44
3.12. PEDAGOGOVA SMRT.....	45
4. VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK V ČECHÁCH	47
4.1. TEREZIÁNSKÉ REFORMY A DÍVČÍ DOCHÁZKA.....	47
4.2. BUDEČ.....	50
4.3. BOHUSLAVA RAJSKÁ.....	52
4.4. SPOLEK SLOVANEK.....	52

4.5. SVOBODOVI A TESAŘOVI.....	53
4.6. MĚSTSKÉ VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLY.....	53
4.7. ČESKÝ VÝROBNÍ SPOLEK.....	54
4.8. HASNEROVA REFORMA.....	55
4.9. OSMDESÁTÁ LÉTA.....	55
4.10. MINERVA ELIŠKY KRÁSNOHORSKÉ.....	56
5. SOUKUPŮV PŘÍTEL A SPOLUPRACOVNÍK V. V. JANOTA.....	58
6. DÍLO.....	62
6.1. PEDAGOGIKA.....	64
6.1.1. Měříčství ve spojení s kreslením.....	65
6.1.2. Přírodopis technologický.....	66
6.2. HUDBA.....	77
6.2.1. Věnc drobných písní.....	79
6.2.2. Čechoslovan.....	81
6.2.3. Pocestný.....	82
6.2.4. Mladí pastýři betlémští.....	84
6.2.5. Vínek školních písní.....	86
7. SEZNAM SOUKUPOVÝCH VYDANÝCH DĚL.....	87
7.1. PEDAGOGIKA.....	87
7.2. HUDBA.....	88
8. ZÁVĚR.....	89

9. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	95
9.1. PRAMENY.....	95
9.2. LITERATURA.....	95
10. KLÍČOVÁ SLOVA/KEY WORDS.....	97
11. PŘÍLOHY.....	98
12. SEZNAM ZDROJŮ K PŘÍLOHÁM.....	105

1.ÚVOD

Dlouho jsem přemýšlela nad tím, jaké téma si mám zvolit pro svou diplomovou práci. Po konzultaci s vedoucím práce, který mne přivedl na myšlenku věnovat se nějaké význačné pedagogické osobnosti, jsem si vybrala Josefa Věnceslava Soukupa. Nechci tvrdit, že byl opomíjen, domnívám se však, že jeho životu a dílu nebyla věnována dostatečná pozornost, které se ovšem někteří z jeho současníků (jmenujme například Karla Slavoje Amerlinga či Josefa Wenziga) těší, a proto je dnes Josef Věnceslav Soukup člověkem téměř neznámým. Avšak neprávem je tato mimořádná, téměř cimrmanovská osobnost vlasteneckého pedagoga z 19. století zapomenuta. Jeho důležitost a významnost, jakožto i jeho jedinečnost, dokládám především výňatky a citáty z jeho vlastního životopisu a dalších jeho spisů, ale také z jeho vlastní tvorby, která mi posloužila jako nedocenitelný zdroj informací.

Časově jsem práci vymeziла obdobím Soukupova života, tj. 1819-1882. Pouze v kapitole o dívčím vzdělávání v Čechách jsem toto rozmezí překročila, abych mohla ukázat nejdůležitější mezníky tohoto vývoje, který ovšem pokračoval i po Soukupově smrti. Kapitulu o dívčím vzdělávání jsem do práce okrajově zařadila z toho důvodu, že J. V. Soukup se podílel na založení vyšší dívčí školy v Písku, kde byl posléze ředitelem. Znal se také s osobností, která výrazně ovlivnila koncepci vyššího dívčího vzdělávání v českých zemích, a to se samotným Amerlingem, na jehož přednášky pravidelně docházel.

S tematikou dívčího vzdělávání souvisí i kapitola, jež je věnována Soukupovu příteli V. V. Janotovi, který se spolupodílel na založení vyšší dívčí školy v Písku. Stejně jako Soukup, i Janota navštěvoval přednášky doktora Amerlinga a působil i na Budči dívčí.

Práce je uvedena kapitolou „Josef Soukup jako heslo“, která podává přehled encyklopedií a naučných slovníků (zde nesmí chybět *Ottův slovník naučný*), kde figuruje osobnost Josefa Soukupa. Domnívám se, že na úvod je tato kapitolka vhodná, neboť podává jakýsi celkový obraz Soukupových zásluh a jeho díla a

můžeme tak získat představu o tom, jak na Soukupa nahlíželi jeho současníci i další generace.

V kapitole, která je věnována životu Josefa Soukupa, pojednávám o počátcích Soukupovy učitelské kariéry, které nebyly rozhodně snadné, ale jen velmi stručně o jeho rodině, a to z toho důvodu, že se nedochovala dokumentace, kde by bylo možné dozvědět se něco více o Soukupově soukromí a rodinném zázemí.

Zachována je pouze dokumentace o jeho tvorbě a jeho vlastní životopis se zaměřuje především na jeho učitelkou praxi a dosažené vzdělání, popřípadě diplomy, které mu byly za zásluhy uděleny. To málo, co jsem se dozvěděla o jeho rodině, jsem kromě životopisu, kde se Soukup na několika místech zmiňuje o svých rodičích, zjistila z dopisů, úmrtního oznámení a z rodokmenu. Zaměřuji se tedy především na počátky jeho pedagogického působení a na interpretování jeho zkušeností a postřehů z oblasti školství tehdejší doby.

Největší část práce je věnovaná Soukupově dílu, kde jsem kapitolu rozdělila na několik podkapitol, v nichž jsem se jednotlivě věnovala vybraným Soukupovým pracím, ať už z oblasti pedagogické či hudební. Podrobněji jsem se pochopitelně věnovala těm dílům, která jsem měla možnost důkladně poznat a prostudovat. Z pedagogiky jsem mimo jiné vybrala asi nejvýznamnější Soukupovu učebnici *Přírodopis technologický* a z hudební oblasti například *Věvec drobných písní*, o němž jsem pojednala jako o celku a následně do větších detailů o dvou známých písních z tohoto zpěvníku, tj. písně *Čechoslovan* a *Pocestný*. Nestojí stranou ani Soukupova vánoční hra *Mladí pastýři betlémští*, jejíž děj jsem v této podkapitole popsala.

Následuje soupis děl, která byla Soukupem vydaná, aby měl čtenář této práce větší přehled o velmi plodné tvorbě tohoto pedagoga. V závěru shrnuji poznatky o Soukupově životě a díle a kladu si otázku, jak by mohl obohatit dnešní školský a vzdělávací systém, kdyby žil v této době. Po závěru následuje už jen seznam pramenů a literatury, klíčová slova a přílohy, o než je práce doplněna. Přílohy se týkají především obrazů či fotografií Josefa Soukupa samotného, ovšem přikládám i obraz celé jeho rodiny, což je rovněž jeden ze vzácných zdrojů informací o Soukupově soukromém a rodinném životě.

1.1.Prameny a literatura

Do životopisné kapitoly o Josefu Soukupovi jsem čerpala z jeho vlastního životopisu, především z jeho přepisu od Soukupova pravnuka Jana Šindeláře, jenž se nachází v archivu Pedagogického muzea Jana Amose Komenského pod názvem „Náš pradědeček Josef Soukup“ a který vznikl asi kolem roku 1970 přepisem vlastního životopisu Josefa Soukupa a dvou Soukupových rukopisů, tj. „Stará a přechodná doba v našem školství“ a „Učitelství z dob nedávných“, které oba byly Soukupem sepsány okolo roku 1860. Vlastní životopis Josefa Soukupa se zabývá Soukupovým vzděláním, jeho ustanovovacími dekrety a výčtem let služby ve školství. Rovněž je zde zahrnut poukaz na plat a neopomíjí zmínit pochvalné dekrety, které za své zásluhy ve školství získal. Ve vzpomínkách „Učitelství z dob nedávných“ popisuje Soukup své nesnadné počátky učitelského pomocníka a seznamuje další generace s tím, jak nesnadné bylo pro začínajícího učitele nalezení vhodného místa. Začínající učitel musel mnohdy svolit s tím, že bude vykonávat určité činnosti, které s učitelstvím ani nesouvisí, například zvonit klekání. Kvůli tomu, aby získal místo se musel mladý Josef naučit hrát i na klarinet, protože v Jistebnici, kam měl nastoupit, scházel klarinetista a podmínkou pro Soukupovo přijetí bylo to, aby uměl hrát na klarinet. Když přece jen místo získal, nebyl v Jistebnici vůbec spokojen, neboť učitel byl zpátečnický, nenakloněný jakýmkoliv novinkám v učebních metodách. Zde Soukup zaznamenává i své zážitky, které na této škole měl, včetně neshod se zmíněným učitelem. Píše také o tom, jak si přivydělával soukromými hodinami a muzicírováním v hostincích.

V rukopise „Stará a přechodná doba v našem školství“ pojednává o školství v době asi kolem roku 1830. Popisuje situace, které zažil a jak sám píše „uvádí je na paměť mladším učitelům“¹. Negativně zde nahlíží na tehdejší školství s tím, že tomu není dávno, „co v mnohých městečkách a vsích vyučovali dítky lidé, kteří ani zkoušek učitelství neměli, a ti, kteří jich měli, nevynikali jakýmsi vzděláním, ač jsou i čestné výjimky“². Stěžuje si rovněž na učitele, kteří vedli hodiny „arci po

1 Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 1.

2 Tamtéž, s. 1.

kaprálsku“³, neboť to byli vysloužilí vojáci, kteří uměli jen trochu číst, psát a počítat. Dá se říci, že tento rukopis obsahuje totéž, co „Učitelský pomocník z dob nedávných“, ovšem není tak obsáhlí, přesto u některých popisovaných situací zabíhá do větších detailů, místy lépe podává obrázek toho, jak se v té době vyučovalo na některých školách a Soukup zde prezentuje své názory na tehdejší školství a způsoby vyučování.

Do stručné kapitoli o dívčím vzdělání jsem čerpala z knihy od Marie L. Neudorflové „České ženy v 19. století“, ze které jsem prostudovala kapitoly k tomuto tématu. Největší pozornost zde autorka věnovala činnosti K. S. Amerlinga a Bohuslavy Rajske. Píše také o roce 1848, kdy byl založen Spolek Slovanek, první spolek českých žen. Dále se věnuje činnosti Českého výrobního spolku, zmiňuje brněnský spolek Vesna a velká pozornost je věnována aktivitě Elišky Krásnohorské, která vyústila v založení gymnázia Minerva. Dále jsem vycházela ze dvou knih od Mileny Lenderové, a to z knih „Eva nejen v Ráji – česká žena od středověku do 19. stol.“ a z „Žena v českých zemích od středověku do 20. století“. Prvně uvedená kniha se příliš nezaměřuje na oblast vzdělávání, ovšem druhá kniha to vynahrazuje. Zabývá se školstvím a školskými zákony od Marie Terezie do první světové války a dále. Podává celkový a přehledný obraz o rozdílu ve vzdělávání mezi chlapci a děvčaty. Nastiňuje atmosféru, v níž nebylo nikterak snadné činit pokroky v oblasti dalšího vzdělávání dívek. Popisuje obecný názor zejména chudších vrstev 18. a 19. století, že vzdělání není nic bez čeho by člověk nemohl plnohodnotně existovat. Autorka, stejně jako Neudorflová, píše rovněž o činnosti Amerlinga a Rajske. Je však podrobnější a detailněji se věnuje i založení a chodu Budče dívčí a dalších soukromých ústavů, založených ke vzdělávání děvčat. Neopomíná zde zmínit ani Hasnerovu školskou reformu, platící od školního roku 1870/1871.

Čerpala jsem také z útlé knížky Markéty Pánkové „Vzdělávání dívek v Čechách“, jež stručně, leč přehledně píše o vývoji vyššího dívčího školství a zmiňuje nejvýznamnější osobnosti, které na tomto měly podíl. Do značné míry však Pánková vychází z výše uvedených děl od Neudorflové a Lenderové. Článek Františka Morkese „Vzdělávání dívek v Čechách“, který vyšel v časopise „Rodina a škola“ se

3 Tamtéž, s. 1.

zabývá historií vzdělávání dívek na středních a vysokých školách, snahou o emancipaci žen, ale především se zaměřuje na úsilí Elišky Krásnohorské o vyšší vzdělávání dívek a otevření gymnázia Minerva. Článek se týká téměř výhradně 19. století a autor zde uvádí názory některých významných osobností té doby na potřebu vzdělání pro dívky. Kniha „Počátky emancipace žen v Čechách“ od Marie Bahenské se rovněž zabývá především 19. stoletím, práce je doplněna o životopisy osobností, které ve snahách o ženskou emancipaci figurovaly. Z Drtinovy knihy jsem mnoho informací nezískala, neboť se věnuje především situaci na počátku 20. století. Stať o vzdělávání děvčat od Daniely Kodajové, která je obsažena v knize „Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie“ nepojednává o situaci v Čechách, ale o situaci v zalitavské části habsburské monarchie. Prostudovala jsem tento text pro srovnání situace v Čechách a v Uhrách.

Abych mohla ve stručnosti pojednat o životě a zásluhách Soukupova přítele V. V. Janoty, vycházela jsem ze životopisu, který byl dne 17. července 1886 vytištěn ve dvacátém devátém čísle píseckého časopisu Otavan k Janotově jubileu čtyřicet let působení ve školství. Autorem tohoto článku je Josef Baar, strýc spisovatele Jindřicha Šimona Baara, a společný známý Janoty a Soukupa. V témž časopise vyšla také ukázka z Janotova proslovu.

K nejobsáhlejší kapitole o Soukupově díle jsem pochopitelně čerpala přímo ze Soukupových prací, které se dochovaly v tištěné či rukopisné podobě. Jde například o rukopis „Měřictví ve spojení s kreslením“, u něhož jsem sice nenalezla rok vzniku, ale z předmluvy, kde je uvedeno nařízení ministeria kultu a vyučování ze dne 9. srpna 1873, si lze snadno dát dohromady, že tento rukopis byl sepsán kolem tohoto roku. Toto dílo je v podstatě učebnicí geometrie. Soukup zde systematicky začíná u nejjednoduššího a končí u nejsložitějšího - začíná u přímků a končí s výukou rýsování trojrozměrných těles. Nechybí zde ani úlohy pro žactvo. Z jeho tvorby jsem se více zaměřila také na „Přírodopis technologický“, věnovala jsem se prvnímu a druhému dílu, tedy živočišstvu a rostlinstvu. Pokusila jsem se zachytit obraz učebnice přírodopisu 19. století tím, že jsem využila i citací některých ukázek textu – především těch, o kterých jsem se domnívala, že jsou na dnešní dobu již velmi zastaralé a někdy i komicky působící nebo naopak těch, kde jsem spatřila stín

jakési moderní pedagogiky, což se týká především různých příběhů a vyprávění, kterými Soukup pro pobavení žactva, ale někdy i pro morální poučení, protknul učební text. U hudební tvorby jsem měla k dispozici „Písně s průvodem klavíru“, „Věnce drobných písní“ a také vánoční hru „Mladí pastýři betlémští“, kterou jsem podrobněji rozebrala. U „Věnce drobných písní“ jsem se zaměřila především na píseň „Čechoslovan“, o jejímž vzniku jsem čerpala i ze článku „Historie jedné písně“, který Dr. Jaromír Malý v září roku 1954 napsal do desátého ročníku Lidové demokracie.

Prošla jsem také webové stránky ministerstva vnitra. Bylo mou snahou nahlédnout do archivních fondů a sbírek České republiky, konkrétně do státního okresního archivu v Písku, kde jsem chtěla získat nějaké informace například o měšťanské dívčí škole, na které Soukup působil. Bohužel, archivní soubor není přístupný pro nahlížení, patrně proto, že archivní materiál, týkající se této záležitosti, není dosud zpracován.

V Národní knihovně v Klementinu jsem si k prostudování opatřila většinu Soukupových tištěných knih, které v seznamu použité literatury uvádím, a rovněž knihy o vyšším dívčím vzdělávání. Nejvíce cenného materiálu jsem však získala v archivu Národního pedagogického muzea v Praze, kde jsem našla Soukupovy rukopisy, nástin jeho života a přepis od pravnuka Jana Šindeláře, ale také fotografie a ilustrace, stejně tak i Soukupův rodokmen, který byl rovněž přepsán jeho pravnukem, a z něhož se dalo vyčíst něco o Soukupově zázemí a rodinném životě. Dále jsem si měla možnost přečíst originál dopisu Soukupova bratra Jana a také kondolenční list určený vdově po Josefu Soukupovi.

2. JOSEF SOUKUP JAKO HESLO

Na začátku práce o Josefu Věnceslavu Soukupovi, ještě před vylíčením jeho životopisu, uvádím tuto kapitolu „Josef Soukup jako heslo“ – rozumějme heslo v českých slovnících, a to naučných, hudebních ba dokonce ve slovníku výtvarných umělců. Josef Soukup se objevuje ve slovnících od roku 1885 až do roku 1965. Vidíme tedy, že před méně než padesátí lety na Josefa Soukupa vzpomínáno bylo. Připomeňme si nyní některé z těchto slovníků, kde bychom se něco o Josefu Soukupovi dočetli.

Začneme rokem 1885, kdy vyšel *Obraz literární činnosti učitelstva čs. za posledních 100 let*, kde je toho o Josefu Soukupovi nejvíce, snad i proto, že tento slovník vyšel teprve tři roky po jeho smrti. Na prvním místě se zde o něm píše jako o bývalém řediteli měšťanské dívčí školy v Písku. Překvapivě zde jsou zmíněni i jeho rodiče, o kterých se toho pro nedostatek dochovaných dokumentů o Soukupově soukromém životě ví jen velmi málo. Velký důraz je kladen na Soukupovo přípravné vzdělávání, následnou pedagogickou praxi podučitele a jeho pedagogickou publikační činnost. Není zde opominuto ani to, že navštěvoval české přednášky konané dr. Amerlingem z technologie a chemie a že později chodíval s některými ze svých kolegů do Amerlingova bytu, kde se konaly poučné přednášky či chemické pokusy. Josef Soukup je zde vylíčen především jako výborný a pilný student, který si prakticky vždy vysloužil výborné vysvědčení. Důležité je také to, že je zdůrazněno jeho vlastenectví kupříkladu tím, že české žáky na hlavní škole a později na reálce v Kolíně vyučoval v českém jazyce, ačkoliv se ještě nevydávaly česky psané učebnice a výuka probíhala v němčině. Z dalšího textu vyplývá, že Josef Soukup byl pokrokovým a praktickým člověkem, očividně dbalým zásadě názornosti J. A. Komenského, neboť prý zakládal přírodopisné sbírky a sám údajně zhotovil mnoho diagramů a fyzikálních přístrojů. V Písku, kde byl ředitelem, vyučoval žáky zeměpisu a dějepisu i mimo školu a seznamoval je s přírodou prakticky, což je jedním z rysů moderní pedagogiky, kdy se prosazuje mimoškolní výuka.

Když později vyšel *Nový slovník čs. výtvarných umělců* o Josefu Soukupovi se zde píše pouze ve stručnosti, avšak díky povaze slovníku je vyzdvížena jeho umělecká činnost, zejména kreslení. Slovník se o něm dokonce zmiňuje jako o malíři. Uvádí se zde, že je autorem litografií Sedlčan a tří litografií Písku, které reprodukoval K. Kutschere v Praze v roce 1855. Oproti tomu v *Ottově slovníku naučném*, jenž vyšel v Praze roku 1905, se o Soukupovi píše především jako o pedagogickém spisovateli a hudebním skladateli, který přispíval pedagogickými články do časopisů a vydal řadu učebnic. Dost podobně se o Soukupovi píše i v *Masarykově slovníku naučném* z roku 1932, ale zde je navíc zmíněno, že některé jeho písně znárodněly, např. *Tážete se, proč jsem Slovan a Věrná milá*. Roku 1965 byl vydán *Československý hudební slovník*, kde je největší pozornost pochopitelně věnována Soukupově hudební tvorbě, avšak není zde zcela opominuta ani jeho učitelská kariéra.

Ve většině z výše uvedených děl je chybně uvedeno datum Soukupova narození i úmrtí, byť jen o jeden a dva dny. Josef Soukup se dle svého vlastního curricula vitae narodil dne 11. února roku 1819, kdežto ve většině slovníků je uveden desátý únor téhož roku. Tento omyl však není tolik významný, jako skutečnost, že na Soukupa bylo v naučné literatuře vzpomínáno ještě více než osmdesát let po jeho smrti. A je mnoho důvodů proč by na něj, alespoň v pedagogickém kruzích, mělo být vzpomínáno dodnes. Pilný a nadaný student, který se vypracoval až na ředitele písecké měšťanské školy. Vlastenec a plodný umělec, který obohatil naši kulturu nejen v oblasti pedagogické, ale i hudební a umělecké. Pedagog, který přistupoval ke své práci zodpovědně a byl příznivě nakloněn na tehdejší dobu novátorským metodám ve výuce. Takový obraz můžeme pro začátek o této osobnosti získat po přečtení výše zmíněných slovníků, když v nich nalistujeme heslo „Josef Soukup“.

3. ŽIVOTOPIS

Na úvod této kapitoly bych chtěla uvést, že při popisu života Josefa Věnceslava Soukupa vycházím především z jeho dvou rukopisů, tj. *Učitelský pomocník z dob nedávných* a *Stará a přechodná doba v našem školství*. *Učitelský pomocník* je

mnohem podrobnější a obsáhlejší než druhý z rukopisů, ovšem líčí Soukupův život až od roku 1834, kdy absolvoval preparandu v Táboře, a pouze do roku 1840. Zaměřuje se především na dobu, kdy byl Josef Soukup podučitelem. Místy i do velkých detailů popisuje své zkušenosti a situace, které zažil. Po roce 1840 bude tedy tato kapitola mnohem stručnější, což je zapříčiněno absencí dalších dokumentů. *Ve Staré a přechodné době v našem školství* prezentuje především své názory a podává velice stručný přehled vývoje školství v Čechách. Tento rukopis končí zhruba v době, kdy Josef Soukup začal působit v Písku, tedy přibližně v roce 1860, kdy byl patrně sepsán. Bohužel, nedozvíme se odtud nic o Soukupově působení v oblasti dívčího školství. Z těchto důvodů budou tedy poslední dvě třetiny Soukupova života poněkud zhuštěny.

3.1. Rodiče a sourozenci

Josef Věnceslav Soukup se narodil dne 11. února 1819 v Sedlčanech. Z rodokmenu, který je k dispozici v archivu Pedagogického muzea ve složce Josefa Soukupa, můžeme vyčíst, že jeho otcem byl Martin Soukup, sedlčanský měšťan a tkalcovský mistr. Matkou byla Rosalie rozená Bosáčková. Dle vlastních Josefových slov byli jeho rodiče dosti zámožní. Vlastnili dům na náměstí, několik polí a jeho otec kromě toho, že provozoval řemeslo, vedl ještě obchod s moukou. Josef měl mladšího bratra Jana, který se o mnoho let později stal ředitelem učitelského ústavu v Černovicích na Bukovině. Otec, který byl sám hudebně vzdělán, dal svého staršího syna Josefa v útlém věku do houslí a posílal jej na hodiny klavíru. Ve dvanácti letech hrál již Josef na kůru na varhany. O tom, zda Josef měl ještě jiného sourozence než bratra Jana, nevíme.

3.2. Po preparandě

Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, nedochovaly se nám prameny k Josefově dětství, ale veškeré záznamy začínají až rokem 1834, kdy absolvoval přípravné školy a kdy byl třetího srpna v pouhých patnácti letech atestován jako učitelský pomocník pro městské školy na české preparandě v Táboře. Na složení této zkoušky

se připravoval celý rok, ale úsilí se vyplatilo a nakonec získal výborné vysvědčení. Z toho měl ohromnou radost, neboť podle svých vlastních slov měl „vedle samých *sehr gut* z rozličných předmětů ještě dole poznámku *er kann an einer Stadtschule als Gehilfe angestellt werden* a mimo to ještě *er kann auch gut deutsch* a k tomu ještě psaný titul *Herr*.“⁴ Po zdolání této zkoušky se s vysvědčením v kapse vypravil do Sedlčan z Tábora, kde předtím naložil „svůj kufřík s peřinami a knihami na vůz jarmarečníků, kteří tam právě červencový výroční navštívili“⁵. Ani nečekal, až trh skončí, aby se domů mohl svézt sám a vydal se na šestihodinovou chůzi k Sedlčanům. Ve svých pamětech píše, že měl v té době starost o budoucnost a o to, zda si najde brzy místo na některé škole. „Avšak,“ jak Soukup píše, „jsa odmalička zbožné mysli, pustil jsem starostlivost svou mimo sebe, pomysliv si, že se Bůh nějak o mne postará.“⁶

Jeho rodiče byli pochopitelně spokojeni s výsledkem zkoušek, a tak ani nelitovali toho, že syna museli živit po celý rok, co byl v Táboře. Mladý Josef však nebyl příliš náročný. Každý měsíc mu rodiče posílali peníze na bydlení a na „nějaký bochník chleba“⁷, na ostatní si sám vydělával privátním vyučováním v některých domech, kam ho coby domácího učitele doporučil jeho ředitel. Pochvalu získal Josef i od svého bývalého učitele v Sedlčanech Václava Bauera, který mu prý tehdy poklepal na rameno a pravil: „Vidíš, Pepíku, dobře jsi se držel a teď ti zaopatřím dobré místo pomocnické za Prahou u mých dobrých známých; některý týhoden tam povandruješ s doporučujícími listy.“⁸

Po dvou týdnech se Josef pln naděje vydal přes Prahu do Velvar a jiných míst v okolí, kam ho učitel Bauer poslal. Ovšem nic nebylo jednoduché. Na cestu neměl

⁴ Soukup, J. V.: Učitelství z dob nedávných, s.1. „*er kann an einer...*“ = může být zaměstnán na některé městské škole jako pomocník. „*er kann aucht gut deutsch*“ = umí také dobře německy.

⁵ Tamtéž, s. 1.

⁶ Tamtéž, s. 1.

⁷ Tamtéž, s. 1.

⁸ Tamtéž, s. 2.

mnoho peněz a nechtěl se tedy ani zdržet v Praze, protože se obával, že by tam utratil poslední groš. Zastavil se pouze v kostele a pak pokračoval přímo do první vesnice, kterou mu pan učitel Bauer doporučil. Jakmile našel školu, zjistil, že pan učitel není doma, ale na poli. Paní učitelová tam však Josefa nechala přes noc a ještě mu k večeři dala trochu mléka a chléb. Spal ve škole na posteli pomocníka, který tam nebyl, protože odjel na prázdniny. Druhého dne ráno odevzdal panu učiteli Bauerovu doporučující listinu, načež se mu dostalo odpovědi, že je mu to velice líto, ale že učitelského pomocníka již má a jiného nepotřebuje. Podobné to bylo u čtyř ostatních učitelů ve Velvarech a okolí. Když s nepořízenou Josef krácel zpátky ku Praze „zpíval si národní *Ó Velvary, ó Velvary, kde jsou mé tolary*, které jsem si arci jen tak představoval, že jich tam co pomocník nabudu“⁹. V Sedlčanech pak referoval učiteli Bauerovi, jak špatně pochodil a opět měl hlavu plnou starostí, co si počne dál, zda se mu vůbec podaří získat nějaké místo.

3.3. Jistebnické metly

Za čtrnáct dní se na Josefa usmálo štěstí, když obdržel zprávu o tom, že by ho za pomocníka přijal učitel Maděra z Jistebnice, ovšem pod jedinou podmínkou. Tou podmínkou bylo, aby Josef uměl hrát na klarinet. To však neuměl, ačkoliv byl jinak zdatným hudebníkem a hráčem na mnohé hudební nástroje včetně flétny, varhan, trumpet, lesního rohu a houslí, které měl nejraději. Přesto však učitel z Jistebnice vzkázal, že se v sobotu dostaví i s klarinetem. Co všechno byl ochoten udělat pro to, aby získal místo učitelského pomocníka! A to ještě přihlédneme k tomu, že sám píše, že vždy býval „protivník klarinetu“¹⁰ a nikdy by ho nenapadlo se na klarinet učit hrát. Uvědomoval si ale, že se na klarinet bude muset vážně naučit, protože mu nic jiného nezbyvá, pokud chce získat místo učitelského pomocníka. Nadto si myslel, že by mu „lidé za hanbu kladli, kdybych po nějaký čas zaháletí musil“¹¹.

⁹ Tamtéž, s. 2.

¹⁰ Tamtéž, s. 3.

¹¹ Tamtéž, s. 3.

Potřeboval nyní někoho, kdo by ho hře na klarinet zasvětil, a tak požádal učitele Bauera. Ten mu vše ochotně ukázal a ještě mu přinesl takzvanou školu, v níž bylo naznačeno, které dírky nebo klapky se při různých tónech mají zakrýt a které mají zůstat odkryté. V hudbě vzdělanému a talentovanému Josefovi však nečinilo mnoho potíží naučit se hrát na klarinet, a tak zakrátko uměl vypískat celou stupnici a když už si pamatoval, jak se který tón hraje, učil se téměř celý den mši, jež však nebyla příliš složitá. Dalšího dne již zkoušel hrát lehčí písně a valčíky. Ještě den před tím než se měl vydat do Jistebnice se cvičil na těžších mších, aby „větší obratnosti v prstech nabyl a vskutku mi to již bez vyštěknutí šlo, i když jsem škálu čili stupnici probíral“¹². Otec mu mezitím opatřil dva staré klarinety a v sobotu se společně vydali do Jistebnice, kde je již očekávali.

Na cestě do Jistebnice se Josefův otec dozvěděl, že hospodský v Jesenici má na prodej D-klarinet a ten synovi koupil také. Takto, nakonec se třemi klarinety, přišel Josef s otcem k poledni do Jistebnice. Ve škole se představil panu řediteli, který na Josefa neučinil právě příznivý dojem. Dle jeho slov to byl postarší muž vysoké postavy, přísného vzezření, jenž byl oblečen poněkud staromódně. „Na krku měl černý šátek s bílým podhrnutým vroubením, manšestrovou vestu a spodky do bot též manšestrové a černý dlouhošosatý frak, z jehož trochu usmolených kapes visel modrý kapesní šátek.“¹³ Josef mu ukázal své vysvědčení a pan ředitel, který si je prohlédl, pravil: „Nu, vysvědčení mají v pořádku, ač já na to mnoho nedám, jen jestli také umějí, pane praeceptor – tak se jim tady u nás bude říkati, aneb doma: pane Josefe – umějí-li také na klarinet dobře pískati, to je u nás hlavní.“¹⁴ Josef tedy rozbalil svůj uzlík s klarinety, načež mu ředitel oznámil, že druhého dne se bude konat pouť a on že bude na klarinet hrát sólo. V Josefovi hrklo, jako by hrklo asi v každém, kdo se teprve před pár dny naučil jakž takž hrát na jistý hudební nástroj a bylo by mu sděleno, že se má na veřejnosti předvést se sólem. Prosil tedy ředitele, že je po cestě příliš unaven, zda by se ono sólo nemohlo přesunout na příští neděli, že je začátečníkem ve hře na klarinet a přes týden by se ještě vše doučil jaksepatří.

¹² Tamtéž, s. 4.

¹³ Tamtéž, s. 4.

¹⁴ Tamtéž, s. 4-5.

Ředitel však neustoupil. Trval na svém, že klarinetové sólo musí být zahráno již druhého dne, neboť na tom prý závisí to, jestli si Josefa coby podučitele ponechá nebo ne.¹⁵ A tak jej Josef alespoň požádal o zapůjčení notového zápisu té mše, aby si ji mohl ještě několikrát přehrát, v čemž mu ředitel vyhověl.

Ještě druhého dne, v den pouti, si Josef celou mši naposledy několikrát přepískal a vypravil se do kostela. Mše začala, pan ředitel hrál na varhany a Josefovo sólo se blížilo. Vzpomíná, že po něm přecházel mráz, „ale vzpomenuv si, že bych s hanbou musil domů, dal jsem se chutě do něj – a šťastně jsem to vše vypískal – jak ? – to již nevím.“¹⁶ Pan ředitel po mši projevil svou spokojenost a bylo rozhodnuto, že Josef své vytoužené místo definitivně získal. Tím mu bylo určeno i lůžko ve škole, kde měl jako podučitel spát.

Hudebníci, kteří při mši spoluúčinkovali, přišli toho dne po obědě za Josefem a tvrdili, že s nimi musí na klarinet hrát také v hospodě. Josefovi se nechtělo, a tak se vymlouval na to, že hraní po hospodách je učitelům zakázáno. To mu však překazil pan ředitel, který pravil, že u nich „je ten obyčej, že musí každý praeceptor hudbu v hospodě vésti a spolu klarinet pískati, vždyť si musí něco soukromně vydělati, jinak by se ani neošatil.“¹⁷ Josef nakonec musel souhlasit s tím, že bude hrát ještě v hospodě. Ovšem dělal to nerad, protože když byla v hospodě muzika, musel na svůj klarinet hrát „všeliké odrhovačky neb písničky výrostkům, kteří ještě nedávno do školy chodili.“¹⁸ Na tomto místě v Josefových pamětech se také dozvídáme, že Josef nebyl vskutku velkým pijanem. Ostatní hudebníci, kteří si stále objednávali pivo jako zaslouženou odměnu po muzicírování, se divili tomu, že Josef neumí pít. Ze své sklenice se napil vždy jen několikrát a zbytek přenechal ostatním. V hospodě nikdy nezůstal dlouho. Když bylo po půlnoci, vytratil se z jejich veselé společnosti a spěchal do školy na své lože. Nepočkal ani na to, až se hudebníci budou dělit o peníze, které si hraním vydělali, a spokojil se s tím, co mu přidělili.

¹⁵ Tamtéž, s. 5.

¹⁶ Tamtéž, s. 5.

¹⁷ Tamtéž s. 6.

¹⁸ Tamtéž, s. 12.

Kromě pití si moc dobře Josef nevedl ani v kartách, když byl později v Sedlčanech do této hry zasvěcen. Dokud nezačal hrát o peníze, tak se mu hra líbila. Ale když byl pak v hostinci vybídnut k tomu, aby hrál a on se „pustil v zápas s karbaníky vycvičenými, nejen že svůj trpce vydělaný groš prohrál, ale od nich ještě posměchu utřžil, že nemotorně hraje“¹⁹, rozhodl se, že víckrát karty hrát nebude. Svému slibu dostal minimálně do roku 1860, kdy sepsal své paměti, ve kterých přímo píše, že do této doby karty již nikdy nehrál a ani po tom netoužil. Naopak se mu hra v karty hnusila a nikomu se ho již nepodařilo přemluvit, aby opět karty hrál, a to i kdyby se nehrálo o peníze.

Co se týče jeho podučitelských povinností a úkolů, pan ředitel mu je samozřejmě neopomenul nastínit. První povinností bylo vyučování čtení, psaní a počtů ve vyšším oddělení, přičemž „všechny děti, totiž obě oddělení v jedné světnici vyučovány býti musí, musejí si to tak narychtovat, aby ti drabantí v nižším oddělení jim dali pokoj. (...) Tak si dají pozor, jak já to dělám, jak s dětmi zacházeti umím,“²⁰ upozornil Josefa pan ředitel na to, aby věnoval pozornost jeho „vynikajícím“ didaktickým metodám. Další povinností, která se opravdu zdála být poněkud zbytečná, bylo to, že Josef měl každého dne za poledne všem dětem nalinkovat sešity a každému krasopisně předepsat první řádku. Třetí povinností bylo vést opakovací hodiny se školou odrostlými vždy v neděli a ve svátek. Čtvrtým úkolem bylo to, co se Josefovi zamlouvalo ze všeho nejméně, neboť mu to pro učitele přišlo nedůstojné, a to zvonit klekání každé ráno, v poledne a večer. Poslední povinností pak bylo doučování ředitelových dětí. Za to vše bylo Josefovi přislíbeno, že každou sobotu získá na sobotáles dvacet grošů.

Výuka ve škole se obyčejně konala od devíti do jedenácti hodin dopoledne, v zimě ale, zejména kvůli přespolečným žákům, od desíti do dvanácti a odpoledne od jedné do tří hodin. Přespoleční děti, kterých na vyučování docházelo mnoho, neboť ke škole bylo přiškoleny šestnáct přespolečných vesnic, zůstávaly ve třídě i přes oběd. Vybalyly si z uzlíků chleba a sýr nebo řepu s bramborami a obědvaly, aby se posilnily na

¹⁹ Tamtéž, s. 16-17.

²⁰ Tamtéž, s. 6.

odpolední vyučování. Aby se během poledne předešlo rvačkám mezi dětmi, ve škole zůstával učitelský pomocník, který přes oběd musel na děti dávat pozor a také bylo jeho povinností všem nalinkovat jednu nebo dvě stránky pro odpolední cvičení a předepsat první řádek .

Ve Staré a přechodné době v našem školství Josef píše, že někteří učitelé, kteří byli dosazeni do škol, se zajímali spíše o své polnosti a muzicírování po hospodách než o školu a žáky. Pokud jde o učitelského pomocníka, tak se v té době prý méně hledělo na jeho vzdělání, ale šlo spíše o to, zda byl dobrým zpěvákem a uměl hrát na některé hudební nástroje.²¹ V tomto svém rukopise Josef kritizuje neefektivnost preparand s tím, že nedostatečně připravovali budoucí učitele a tvrdí, že pokud si učitelé své vzdělání poté nedoplňovali, nemohli se stát dobrými učiteli a vyniknout v oboru. Uvádí, že za dob císařovny Marie Terezie trval učitelský kurz pouze tři měsíce a dosažené vzdělání bylo nepatrné. Po zřízení hlavních čili normálních škol, na kterých se konaly učitelské kurzy, se učitelský kandidát musel vykázat zkouškou ze třetí třídy hlavní školy. Na takových školách byl učitelský kurz prodloužen na půl školního roku. Později byl prodloužen na celý rok. Učitelské způsobilosti mladý učitel nabyl za několik roků, když se „v sídle biskupské konzistoře podrobil zkoušce, kterou ale skoro každý snadno odbyl za několik hodin.“²²

Velkou pozornost ve svých vzpomínkách na dobu, kdy byl podučitelem, věnuje tomu, kterak vyučoval pan ředitel a jaké zastaralé a neúčinné metody používal. V *Učitelském pomocníku z dob nedávných* zaznamenává i první den, kdy přihlížel vyučování. Píše, že na výuku se sešlo velmi mnoho dětí a školní světnice jich byla jak nabitá, ačkoliv byla dosti prostorná.²³ Na jedné straně seděli hoši, na druhé děvčata a menší chlapi. V popředí seděli začátečníci, kteří se učili číst pouze jednotlivá písmenka podle lístku, za nimi slabikanti se slabikáři a v zadních lavicích čtenáři. Pan ředitel se usadil za katedru a vyvolával jedno dítě po druhém, aby podle lístku odříkávalo písmena. Josef jim chtěl „všeobecně na tabuli jednotlivá písmena

²¹ Soukup, J. V.: *Stará a přechodná doba v našem školství*, s. 2.

²² Tamtéž, s. 2.

²³ Soukup, J. V.: *Učitelský pomocník z dob nedávných*, s. 7.

napsati a na lístku podobné k lepšímu poznání dát vyhledati. To ale pan principál nechtěl nechat dopustit, řka, že prý postačí, když budou jednotlivě odříkávati na lístku, že je bez toho rodiče doma příučují, nač prý takových novot!“²⁴ Z toho již lze usuzovat, jakým typem učitele pan ředitel byl. Pokud dítě písmena neumělo dobře odříkat, dostalo hned metlou na pamětnou. Josef byl toho názoru, že kdyby dětem písmena předepsal na tabuli a vysvětlil jim, jak se tvoří ze základních čar, tak by to děti snáze pochopily. Takto se vše naučily z paměti aniž by tomu rozuměly a ředitel se ani nezajímal o to, zda látce jeho žáci rozumí. „Vypadalo-li to velmi špatně,“ pokračuje Josef v pamětech, „pomohl pan principál dlouhou metlou. S tímto šlendriánem nemohl jsem se nikdy spřáteliti.“²⁵

Jednoho dne však pan ředitel onemocněl a Josef musel vyučovat sám. Tuto příležitost velmi uvítal, protože chtěl převést do praxe to, čemu se naučil v učitelském kurzu, a porovnat, který „návod vede lépe k cíli, zdaž novější, aneb ten, jehož se pan principál držel.“²⁶ Josef tedy nařídil dětem, aby si druhého dne přinesly do školy tužku a pravítko, že jim ukáže, jak by si samy mohly nalinkovat sešity. Je pravděpodobné, že tuto „novotu“ zavedl Josef také kvůli tomu, aby se zbavil nevděčné a zbytečné práce, kdy musel během poledne všem žákům nalinkovat sešity. Toho dne zahájil školu o půl hodiny odpoledne dříve, aby si za tu dobu děti mohly samy linovat, k čemuž jim dal potřebný návod na tabuli. Děti to prý podle návodu zvládly docela pěkně, a tak mohl Josef přikročit k tvoření písmen dle základních čar. Předepsal dětem písmena na tabuli a pochvaloval si, jak byly pilné a tiché, protože je „ta novota zvláště vábila, a napodobovaly tvary písmen mnohem lépe než dříve, když se jim mechanicky jen písmeny nebo slova na řádcích předpisovala.“²⁷ Protože tato metoda měla velký úspěch a ujala se, tak takto Josef

²⁴ Tamtéž, s. 7.

²⁵ Tamtéž, s. 7.

²⁶ Tamtéž, s. 7.

²⁷ Tamtéž, s. 8.

pokračoval každý dne po zbytek týdne a ještě se těšil, že „starý bude mít radost, že v písmě žáci tak pokročili“²⁸.

Vše však dopadlo jinak než si Josef ve svém zapálení pro učitelství představoval. Druhého týdne, ve chvíli, kdy zahájil odpolední vyučování a začal předepisovat žákům písmo na tabuli - pro začátečníky psal krátká slova z malých písmen a pro žáky, kteří již dovedli číst, vlastní jména významných osob z českých dějin - do třídy vkročil ředitel. Josef však pokračoval dále ve psaní. Ředitel přistupoval od jednoho žáka k druhému, aby zjistil, že jim Josef nenadepsal vrchní řádku a že místo toho píše krasopisně na tabuli. Dle Josefových vzpomínek zamumlal, že „to tak nechce, že pořáde nějakých novot zavádím, a že po tom nic není a vytáhne ušnupaný šátek z kapsy svého šosatého fraku a jme se to z tabule mazati.“²⁹ Děti se divily tomu, co pan ředitel dělá, a některé z nich dokonce křičely, že to ještě nemají napsané, aby to nemazal. Josef si ale uvědomoval, že mu tímto přístupem pan ředitel boří autoritu a cítil se tím být před všemi dětmi zahanben. Pokusil se německy panu řediteli domluvit a podotkl také, že již dětem nebude linkovat, protože to dovedou samy a že novější metoda vyžaduje, aby se dětem ukázalo na tabuli, jak písmena ze základních čar povstávají. Pan ředitel se ale nepěkně vyjádřil, že „s... na ty nové metody“³⁰ a že Josef musí vyučovat tak, jak to má po dlouhou řadu let zavedené on. Přesto od té doby Josef už dětem nelinkoval, ovšem vždy předepsal alespoň první řádku, aby, dle svých slov, „s ním pokoj měl“³¹.

Toto nebyla však jediná neshoda mezi Josefem a ředitelem. Mimo jiné mu ředitel vyčítal, že při vyučování nepoužívá metlu, že to zvláště kluci potřebují. Josef tuto techniku odmítal s tím, že mu metly zapotřebí není, jelikož žáci činí dost ochotně to, co se jim nařídí. Řediteli ale musely každý den děti přinášet novou metlu, kterou uložil za kamna v koutě třídy, kde měl pro metly skladiště. Když pan ředitel přišel do školy, obvykle v devět nebo v deset hodin dopoledne, vybral si tam nejsvižnější

²⁸ Tamtéž, s. 8.

²⁹ Tamtéž, s. 8.

³⁰ Tamtéž, s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 9.

metlu, načež vyzval žáctvo k modlitbě a přitom často „některého neposedu za vlasy uchvátil anebo metlou jej přeměřil a k modlitbě povzbudil.“³² Po modlitbě pak zařinčel několikrát metlou o lavici, aby si zjednal ticho. Starším dětem uložil, aby si opakovaly náboženství nebo něco psaly a obrátil svou pozornost na děti, které se učily písmena. To probíhalo tak, že jim jednotlivá písmena předříkával a děti to po něm opakovaly. Tímto způsobem se písmenka naučily z paměti, aniž by je znaly. Josef vzpomíná na to, kolik pláče a bití vyučovací hodinu doprovázelo, „když jednotlivé děti ku katedře předvolány byly, aby písmenka na lístku odříkávaly! Zvláště, když pan kantor to pozpátku vzal.“³³

Jakmile se takto vypořádal s „písmenkáři“, obrátil se ke slabikantům ve třetí a čtvrté lavici. Jednou rukou dítěti ukazoval, co má říkat, a v druhé ruce držel svou sáhodlouhou metlu, která zasahovala přes celou školní lavici. Dítě, jež vidělo metlu nad sebou, se strachem rozklepalo a třeslavým hlasem začalo slabikovat to, co znalo z paměti ze společného cvičení: b – a = ba, b – o = bu... a v tom metla vylítla do vzduchu a uštědřila mu ránu přes ruce anebo přes záda. A tak to šlo od lavice k lavici dále.³⁴ Kolikrát byla tímto způsobem vyplacena celá řada slabikantů, což se dá snadno vysvětlit tím, že „jakmile krajní dítě metly okusiti muselo, ty ostatní již strachem chybovaly – a dostaly také. Co tu jindy se spotřebovalo slabikářů, než dítě jakž takž naučilo se čísti!“³⁵

Je zřejmé, že stejný postup byl panem ředitelem uplatňován i v případě, kdy vyučoval starší žáky čtení souvislého textu. Než se začalo se samotným čtením, musela se odříkávat pravidla, čeho je při čtení třeba dbát. Pan ředitel s metlou pod paždí pak kráčel ke čtenářům, kteří seděli v zadních lavicích. Obvykle se četlo z *Velké knihy k čtení* anebo z obsáhlého katechismu. Nejsnazším způsobem, jak se vyhnout metle bylo umět přečíst, či spíše z paměti odříkat, alespoň část čteného textu. „Ale běda tomu, který koktal anebo který nevěděl, jsa vyvolán, kde dále čísti

³² Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 3.

³³ Tamtéž, s. 3.

³⁴ Soukup, J. V.: Učitelství z dob nedávných, s. 9.

³⁵ Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 4.

má: ten musil nastavití ruce a pádné rány svižné metly měl za odměnu své nepozornosti.³⁶

Podobnou didaktickou metodu používal pan ředitel i při výuce počtům. Nařídil, aby matky dětem sešily arch papíru na malou knížečku. Jakmile pak děti své knížečky přinesly, podepsal je a nadepsal jim celou řadu číslic, jak po sobě jdou, a to od jedné až do sta. Takto nadepsané knížečky dětem vrátil s tím, že se to mají naučit doma. Josef se mu „osmělil říci, jak mohou děti číslice znáti a jemu odříkávati, když jim ani jejich význam nevysvětlil a nepověděl, co která platí. On ale mi odvětil zkrátka německy: *„Mlčejí, oni holobrádku, budou chtít mne snad poučovati, jak počtům vyučovati mám. Já to dělám mnoho let a musí to být dobře.“*³⁷ Ze všech zkušeností, které Josef uvádí, je tedy více než patrné, že pan ředitel rozhodně nebyl člověk, který byl nakloněný jakýmkoliv změnám, i když by to byly změny k dobrému a nepochybně by zefektivnily celou výuku. Není divu, že na místě vyučitele v Jistebnici začal být Josef velice brzy nespokojený.

Jak to nakonec dopadlo s výukou číslic se dozvídáme též z Josefových vzpomínek. Nikoho asi nepřekvapí, že výuka počtům, dá-li se to tak nazvat, byla nápadně podobná výuce čtení. Probíhala tak, že si děti druhého dne přinesly své knížečky s číslicemi a jedno po druhém byly volány ke katedře. Pan ředitel se rozkřikl na dítě, aby říkalo číslice, a tak rozřeseným hlasem dítě z paměti odříkávalo číslice od jedné do deseti, které se doma naučilo. Problém nastal ve chvíli, kdy výčet číslic překročil desítku nebo dvacítku – to děti začaly chybovat. Za své chyby samozřejmě zaplatily svižné metle. Josef vzpomíná na situaci, kdy jeden hoch, který byl bit za to, že nezná číslice, na ředitelovu otázku, proč se to doma nenaučil, plačtivě odpověděl: „Maminka povídala, že jsou oni od toho, aby nás to naučili, ona že nemá kdy.“ Na to se na něj pan ředitel rozkřikl: „I ty prostořeký kluku, tomu tě máma doma učí... Počkej, abys si pamatoval, dostaneš od repetice!“³⁸ Údajně prý

³⁶ Tamtéž, s. 4.

³⁷ Soukup, J. V.: Učitel'ský pomocník z dob nedávných, s. 10.

³⁸ Tamtéž, s. 9.

ještě hochovi řekl: „Ať přijde jen tvá máma, dostane také!“³⁹ Hoch, který dostal předtím několik ran metlou na ruce, dostal ještě další přes záda. Josef, jenž se nemohl přemoci, když viděl, jak jsou nevinné děti bity, řekl německy řediteli, že chlapec mu jen pravdu řekl a nezasluhuje si proto znovu metly a nadto že děti o pravém významu číslic ani pojmu nemají. Pan ředitel, který zřejmě nikdy neměl daleko k hrubosti, odvětil cosi neslušného, načež již Josefův pohár trpělivosti přetekl a sdělil mu, že si bude muset najít místo někde jinde, protože u něj by se málo přiučil. Od té doby byl Josef zcela nespokojený a pracoval bez chuti v ředitelově zastaralém systému, ač metly přece nikdy neužil.⁴⁰

O nedělích a svátcích nastávala další Josefova povinnost, což byly opakovací hodiny ve škole, na které docházela odrostlá mládež. Někteří z okolních vesnic byli starší než Josef, a tak, když jim ho pan ředitel představil coby preceptora, který je bude cvičit v čtení, psaní a počítání, někteří z nich se ozvali: „Toť jest nějaký mladý pan praeceptůrek, tož jsme my starší.“⁴¹ Josef se obával toho, že jej nebudou poslouchat a nebude u nich budit pro své mládí respekt, avšak dovedl je zaměstnat tak, že během opakovacích hodin byli ukázněni a poslušni. Jeho metoda byla prostá, ale účinná. Nejprve jim vše vysvětlil a přehledně napsal na tabuli, což si opisovali, a když byl někdo hotov dříve, musel sám přijít s vlastním příkladem.

Nejhorším z úkolů pro Josefa bylo zvonit klekání v kostele, který byl hned vedle školy. Dlouho se vymlouval, že nikdy nezvonil - prý jako chlapec nikdy nesměl na zvonici od té doby, co zvon v Sedlčanech zabil jednoho jeho spolužáka. Ředitel byl jako vždy neústupný a trval na tom, že Josef musí dostát i této své povinnosti. Nezbylo mu tedy nic jiného než-li jednou večer zkusil zvonit klekání. Zatahal za provaz, který vedl ke zvonu ukrytého pod stříškou, ale ozvalo se zacinkání pouze na jednu stranu. Ve své nespokojenosti, ve které byl již delší dobu díky ředitelovým praktikám, si vzdorovitě pomyslel, že na tom nesejde, že pokud to nedělá dobře, tak ať si pan ředitel zvoní sám. Chvilku na to přiběhl pan ředitel a několik dalších lidí

³⁹ Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 7.

⁴⁰ Soukup, J. V.: Učitelství z dob nedávných, s. 9.

⁴¹ Tamtéž, s. 10.

na hřbitov a ptali se, co se děje, že šturmuje, jestli někde hoří.⁴² Nakonec Josefovi nervózní pan ředitel vytrhl provaz z ruky a zvonil sám. Více se pak o zvonění Josef nestaral a zprostil se tak úkolu, který byl dle jeho slov pro učitele nedůstojný. Zvonění klekání mělo být povinností kostelníka, ale hamižný ředitel mu tuto povinnost nechtěl odstoupit, protože za to dostával nepatrný plat, kterého se nechtěl vzdát.

3.4. Zpátky do Sedlčan

Čtrnáct dní před Vánoci se Josef v dopise od otce dozvěděl dobrou novinu, a to, že se v Sedlčanech uprázdnilo místo druhého učitelského pomocníka. Okamžitě napsal domů, že bude raději pracovat za stravu u učitele ve svém rodišti než v Jistebnici za dvacet grošů týdně. Zde Josef uvádí, jak na tom tehdy byli podučitelé po finanční stránce. Starší, čili první pomocník, měl dvacet zlatých ročně a k tomu nepatrný podíl za účinkování na pohřbech. Mladší, čili druhý pomocník, se musel spokojit s nepatrnou částkou, kterou mu učitel (tj. dnes ředitel školy) dal při nějakých slavnostnějších pohřbech anebo s tím, co si vydělal při hraní v hostincích, a pak s tím, co dostal za privátní vyučování po domech bohatších měšťanů.

Dva dny před vánočními svátky v devět hodin večer se Josefův otec objevil v jistebnické škole. Josef se nejprve polekal, jestli se něco zlého nepříhodovalo u nich v rodině, ale brzy se uklidnil, když se dozvěděl, že otec pro něj jde jen proto, aby mu oznámil, že se má stát druhým učitelským pomocníkem v Sedlčanech u učitele Bauera. Tomu byl rád, ovšem přemítal teď o tom, jak to má udělat, aby byl nejprve propuštěn ze služby v Jistebnici.

Druhého dne, poté, co strávil noc na jednom lůžku se svým otcem, představil svého otce panu řediteli a hned na to jej požádal o propuštění ze služby. Jak se dalo očekávat, pan ředitel o tom nechtěl ani slyšet. Privil: „I co jim to napadá, abych jich hned propustil, kdepak vezmu hned jiného? A proč pak chtějí od nás pryč, zvláště před svátky, vždyť se mají dobře, máme jich rádi a lidé si jich chválí, že dobře

⁴² Tamtéž, s. 11. *šturmovat* = zvonit na poplach

učejí. To nemůže býti, aby odtud šli, ani by k tomu pan vikář nesvolil.“⁴³ A tak si Josef musel vyžádat svolení přímo od vikáře. Ten však bydlel v Chotovinách, které byly skoro tři hodiny cesty od Jistebnice. Toho roku byla krutá zima, sněhu napadlo až nad kolena a cesty byly zaváté. Nadto Josef ani jeho otec neměli dost peněz na to, aby mohli jet povozem. Nedalo se nic dělat, museli jít sněhem pěšky. Josef popisuje, že se mu po cestě chtělo spát, že se mu zdálo, že by se v měkkém sněhu hezky odpočívalo a spalo. Jeho otec byl však téhle věci znalý a věděl tedy, že by Josef mohl umrznout, kdyby si do sněhu skutečně lehnul a usnul. Po zbytek cesty pak Josef musel kráčet před svým otcem. Když dorazili do Chotovin, občerstvili se v hospodě a poté šli k panu vikáři, který vyslyšel Josefovou prosbu za propuštění, načež se tázal proč v tak neobyčejný čas chce do Sedlčan a proč není v Jistebnici spokojen. Na to Josef odpověděl, že ho do Sedlčan puďi hlavně příležitost ke vzdělání, kterou v Jistebnici postrádá a že není ve škole spokojen, protože se tam vše dle starodávných zvyků odbývá.⁴⁴

Vikář nakonec Josefově žádosti vyhověl a napsal mu list, že je ze svazku tamního učitelstva propuštěn. Po poledni se Josef s otcem vydali nazpět do Jistebnice, kam však dorazili až večer. Dalšího rána se Josef panu řediteli prokázal propouštěcím listem od vikáře a ani nepožádal o doklad o tom, jak dlouho v Jistebnici pracoval. Pan ředitel prý zabručel něco o svátcích, o tom, kdo mu bude klarinet pískat při pastorální mši a pak konečně pravil: „Když tak svéhlavě na svém stojejí, jdou si; avšak oni toho budou litovati, že zde nezůstali.“⁴⁵

Josefův otec sehnal podruha se saněmi, aby mu odvezl kufr a peřiny, a pak se vydali k domovu. Hned druhého dne po návratu domů se Josef šel představit svému bývalému učiteli Bauerovi a k té příležitosti si vzal nový oblek, který si koupil za uspořené a vysloužené peníze. Učitel Bauer ho hned přijal a vytknul mu budoucí povinnosti mezi nimiž bylo také to, že se nemá stýkat s domácím kněžstvem, jelikož mezi tamějším duchovenstvem a Bauerem nepanují právě nejvřelejší vztahy. To

⁴³ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 14.

⁴⁵ Tamtéž, s. 14.

Josefovi bylo nemilé, protože, dle svých slov, rád s každým dobře vycházel.⁴⁶ Následně se představil sedlčanskému děkanovi, jenž byl prvním představeným školy.

Protože si Josef ihned nezaopatřil privátní hodiny, neměl po dopoledním vyučování co dělat, a tak tedy bezplatně vyučoval čtrnáct hochů hře na klarinet, flétnu, trubku a lesní roh. Pro tyto účely skládal sám pochody a brzy nato mohl se svou kapelou vystoupit na veřejnosti. Obvykle hráli o nedělích na náměstí. V létě byl Josef požádán, aby se svou kapelou doprovázel procesí na sv. Horu. Další rok přibral ještě více žáků, dohromady jich už měl čtyřadvacet. S nimi zařídil tak zvanou tureckou muziku tím, že přibral bubny, činely a rolničky. Nadále pro ně skládal pochody a valčíky. Častěji pak hráli na náměstí a při slavnostech a procesích.

Brzy si našel i privátní hodiny, na které bezplatně přibral i děti známých a děti z chudších rodin, které si nemohly dovolit platit deset krejcarů měsíčně. Ovšem ani to by nestačilo k tomu, aby měl učitelský pomocník zajištěné slušné živobytí, a tak Josef, i první Bauerův pomocník, musel zase hrát po hospodách. Před posvícením bývalo v Sedlčanech zvykem, že každý z učitelských pomocníků v průvodu dvou zpěváků musí chodit po městě a zpívat píseň, která byla speciálně složená pro tuto příležitost. Za takový zpěv si v zámožnějších domech učitel vydělal deset až dvacet krejcarů a učitelský pomocník několik grošů.

Za nějaký čas se Josef ke všem svým dosavadním dovednostem ve hře na mnoho hudebních nástrojů naučit ještě hře na kytaru. Za učitelem Bauerem totiž přijel hospodářský správce z blízkého zámku a požádal jej, aby první nebo druhý pomocník chodil k němu do domu učit hrát na kytaru jeho dceru. Starší pomocník, který hru na kytaru dobře ovládal, neměl ale o místo zájem, a tak to připadlo na Josefa. Pravděpodobně mu to příliš nevadilo, protože ve svých vzpomínkách se o dceři správce vyjadřuje jako o hezké či sličné dívce, a tak trávit chvíle v její společnosti, když byl navíc ještě sám nezadaný, by mu jistě nebylo proti mysli. Ovšem složitější to bylo se samotnou hrou na kytaru. Učitel Bauer dal správci

⁴⁶ Tamtéž, s. 14.

slovo, že jeden z učitelských pomocníků se této povinnosti zhostí, a tak se Josef musel rychle začít učit hrát na kytaru, aby pak mohl této dovednosti vyučovat.

Mimoto se Josef začal cvičit ve hře na varhany. Vzorem mu byl první pomocník, který uměl hrát i při velké mši, což se naučil v Jezeří čili Eisenberku, kam na útraty knížete z Lobkovic bylo každoročně o prázdninách povoláno několik pomocníků z jeho panství. V Josefovi se vzbudila touha, aby dovedl hrát na varhany tak, jako první pomocník, ale již neměl možnost se to naučit na kurzu v Jezeří, protože ten zanikl odchodem koncert mistra, jenž tam vyučoval. V Praze se varhanická škola teprve zřizovala.

To však nebyla hlavní starost, kterou Josef měl. Více ho trápilo to, že jak učitel, tak jeho žena žili v nevůli s tamním děkanem i kaplanem. Učitel se jim vyhýbal, kde mohl a na pohřby a procesí posílal své pomocníky a zpěváky, které Josef a první pomocník střídavě cvičili pro kostelní zpěv. Nadto učitel Bauer zanedbával český jazyk. Vyučoval hlavně německy a o češtinu méně dbal s tím, že tu se děti naučí doma. Přesto požíval u lidí velké vážnosti, snad i větší než tamní kněžstvo.

Paní učitelová, která bývala industriální učitelkou, tj. učitelkou ženských ručních prací, se školním záležitostem již nevěnovala, za to se věnovala pití kmínky. Kmínka jí údajně tolik zachutnala, že se bez míry oddávala jejímu pití i doma, a když jí manžel nedal dostatek peněz na kmínku, vzala za vděk i jinou kořalkou. V alkoholovém opojení pak měla často nemilé výstupy s kněžstvem, kdy na ně z okna pokřikovala nebo o nich zle mluvila. Došlo to tak daleko, že jednou na děkana, když šel do školy, vzala koště a ze školy ho vyhnala.⁴⁷

Pan učitel Bauer se všemožně přičiňoval, aby svou choť odvrátil od tak neblahého návyku, ale již bylo pozdě. Poměry se vyostřily natolik, že kněžstvo nakonec žalovalo učitele i paní učitelovou a naopak. Vše vyvrcholilo za několik let, kdy byl pan učitel nucen dát svou pití oddanou manželku do káznice do Prahy. Sám pak byl později přesazen na jinou školu.

⁴⁷ Tamtéž, s. 18.

3.5. Praha

Josef byl na pozici pomocného učitele v Sedlčanech již dva roky, po kterých se rozhodl, že bude studovat dál – částečně proto, aby vyvážl z tak neblahých okolností, ale dílem také kvůli tomu, že mu sám učitel Bauer předtím často opakoval, že udělá nejlépe, když bude dál studovat pro hlavní školy a slíbil Josefovi, že mu v Praze sežene místo u svých známých a přátel. Ne všichni však schvalovali to, aby Josef dále studoval. Jeho rodiče této myšlenky nebyli příznivě nakloněni, zvláště jeho matka tomu bránila s tím, že jako nejstarší syn by již měl své rodiče i sourozence podporovat a že oni mu již přispívat nebudou. Z těchto důvodů na něj vyvíjeli tlak, aby přijal od vikáře nabízené místo učitelova zástupce. To však Josef, který byl posedlý myšlenkou na další studium, odmítl. Umínil si, že bude studovat i bez pomoci rodičů. Na tomto místě se v Josefových pamětech o slovo hlásí jeho zbožnost, když píše o své důvěře v Boha, který mu jistě svou pomocí přispěje.⁴⁸

O prázdninách učitel Bauer Josefa vybídl, aby s ním a s dalším učitelským pomocníkem cestoval do Prahy. Šli pěšky a cesta ubíhala pomalu, ale po dvou dnech konečně dorazili do Prahy. V Praze učitel Bauer dovedl Josefa k jistému páterovi, který byl Bauerovým bývalým žákem, a požádal jej, aby Josefovi zaopatřil přijetí do čtvrté třídy na vzorné hlavní škole a nějaké obědy. Poté šli kousek za Prahu k učiteli, který byl známým učitele Bauera, jehož Bauer poprosil, aby pro Josefova sehnal nějaké privátní hodiny, což Bauerův známý slíbil. Když pak cestovali z Prahy nazpět do Sedlčan, učitel Bauer pravil: „Vidíte, hoši, jak jsem se o vás postaral, oba budete mít celé zaopatření a více nepotřebujete.“⁴⁹ Oba podučitelé mu poděkovali a aby projevíli svou vděčnost, platili za něj v hostincích, dokud jim nedošly peníze.

Na konci prázdnin se Josef rozloučil s rodiči, s učitelem Bauerem a se svými přáteli a společně s dalšími studenty odjel do Prahy. V kufru měl sbalené jen peřiny, knihy,

⁴⁸ Tamtéž, s. 19.

⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

noty, pár jablek, brambor a bochník chleba. „To bylo vše,“ píše Josef, „co jsem na cestu kromě otcovského a mateřského požehnání dostal.“⁵⁰

V Praze měl sjednaný byt u ženského krejčího, ovšem bez stravy. Paní krejčová, která byla příbuznou Josefova učitele Bauera, vařila Josefovi každého rána polévku z brambor a v poledne polévku z chleba, dokud mu bochník chleba a brambory stačily. Místo masa měl jablka, která si přivezl z domova. Poslední peníze, které měl, utratil za ovoce, chleba a krupky na polévku, ale hlavně za kytaru, kterou si zakoupil za příznivou cenu. Brzy se ve hře na tento nástroj zdokonalil natolik, že už uměl zahrát i celé valčíky a polky.

Josefovi ubytovatelé, krejčí s manželkou, byli bezdětní a krejčí měl dostatek zakázek a slušně vydělával, tak by nemuseli řešit ani nedostatek financí, kdyby ovšem oba nepropadli loterii. Manželé pospolu žili v klidné domácnosti, ale v jedné věci se neshodli téměř nikdy, a sice ve výkladu loterních čísel a snů. Každé ráno, když vstali, si vzájemně vyprávěli, co se jim zdálo a vyhledávali ve snáři, jaké číslo jejich sen znamená. V tom měli však oba jiný názor a časem se kvůli tomu prý málem pohádali. Většinu výdělku krejčího oba prosázeli v loterii, a tak museli žít velmi skromně. Byli živi kávou, kterou pili ráno, v poledne, ke svačině i večer, což se opakovalo celý týden - jen v neděli a ve svátek mívali maso. Během celé té doby, co u nich Josef bydlel, nikdy neslyšel, že by něco vyhráli. Snad pouze jednou vyhráli dukát, kterých ovšem v loterii prosázeli mnohonásobně více.⁵¹

Josefa však to, že nemá peníze, tížilo mnohem více než krejčího s chotí, protože na tom záviselo, jestli bude moci setrvat v Praze. Přemítal co si bez peněz počne dál. Navštívil pátera, u kterého byl s učitelem Bauerem, který mu měl zařídil zápis v normální škole na Malé Straně, a požádal jej, zda by mu mohl pomoci s opatřením soukromých hodin, které by mu mohly zajistit živobytí. Páter se však omlouval, že na vše pro množství práce zapomněl. Sdělil mu, že na Malé Straně již Josef nic nesežene, ale poradil mu, aby došel k piaristům a dal mu vizitku jednoho člena řádu, který by mu mohl pomoci. Ihned se tam Josef vydal. Vyhledal profesora,

⁵⁰ Tamtéž, s. 19.

⁵¹ Tamtéž, s. 22.

jehož vizitku držel v ruce, a ten jej uvedl k řediteli Blažkovi, který jej, když mu předložil svá vysvědčení, hned přijal jako žáka do čtvrté třídy. Ovšem se závazkem, že bude při mši hrát na varhany, k čemuž Josefovi zapůjčil noty, aby mohl trénovat. Josef ho také poprosil o to, aby mu zkusil sehnat nějakou privátní hodinu, aby se mohl zaopatřit a zůstat v Praze.

Jakmile začala škola, Josef pilně studoval, jenže scházely mu peníze, za které by si mohl koupit potřebné knihy, a tak si dělal jen zápisky a výtahy z knih, které mu občas zapůjčili spolužáci. Toto bylo patrně nejtěžší období Josefova života. Živořil bez peněz a často chodíval spát s kručícím žaludkem. Za celý den měl jen trochu polévky z kroup a mohl si dovolit jen laciné ovoce nebo bandura.⁵² Nechtěl psát domů o peníze, protože pamatoval na výčitky jeho matky. Vypravil se tedy k učiteli, kterého rovněž navštívil s učitelem Bauerem, aby se ho zeptal, zda může sehnat nějaké hodiny. Bohužel, učitel tvrdil, že zatím neměl čas na to, aby zašel do města a něco mu sehnal, i když právě to slíbil učiteli Bauerovi. Slíbil, že se postará o přivýdělek svěřence svého starého přítele. Josef věděl, že teď už je pozdě, že všechny soukromé hodiny budou zadány, ale zbývala mu ještě poslední naděje. Tou byla jeho zámožná teta, které nabídl, že by mohl vyučovat její tři děti. Teta však již měla jiného studenta na privátní hodiny, ale přislíbila Josefovi, že studenta do dvou měsíců propustí a přijme jeho. Teta nevěděla v jak zoufalé situaci se její synovec nachází, protože před ní ve své hrdosti tuto skutečnost tajil. Kdyby jí vše vyličil, zřejmě by mu nějak pomohla, neboť to prý byla velmi dobrosrdečná žena.

Ve svém přemítání o bídné existenci se Josef opět obracel k Bohu, kterého se tázal, zda má bídu nadále snášet anebo odejít zpátky do Sedlčan a být všem pro posměch.⁵³ Žádné boží vnuknutí zřejmě nepřišlo, ale již druhého dne po tomto rozjímání Josef potkal otcova známého, který bydlel v témž domě jako Josef a který byl v Praze živ hudbou. Dali se spolu do řeči, a tak si Josef postěžoval na svou situaci. Otcův známý se jej zeptal, jestli umí hrát na nějaké hudební nástroje – když Josef vyjmenoval seznam všech rozličných nástrojů, na které dovede hrát, známý

⁵² Tamtéž, s. 21. *bandur* = oválné pečivo z tmavší pšeničné mouky, sypané kmínem a solí

⁵³ Tamtéž, s. 21.

mu sdělil, že potřebuje trumpetistu a pokud Josef má trumpetu, tak by s nimi mohl ještě téhož dne hrát. Hráli prý několikrát týdně za městskou branou v hostinci. Josefovi spadl kámen ze srdce, v kufru měl ještě klarinety, trumpetku i flétnu, a tak mu nebránilo nic v tom, aby mohl s hrát s ostatními. Že by Josefovi přece jen pomohl Bůh a seslal mu do cesty tohoto rodinného známého, aby jej vytáhl z nejhoršího? Na to se nedá odpovědět, jisté však je, že ještě toho dne odpoledne se Josef s trumpetou vypravil do hostince za branou, kde muzicírovali asi do deseti do večera. Za jeden večer si vydělal jeden zlatý, za který si mohl dovolit koupit některé staré školní knihy a další věci, co ve škole potřeboval. Poté, co hrál podruhé, koupil si u uzenáře uzené maso a měl tak po čtrnácti dnech svého pobytu v Praze konečně pořádné jídlo.

Brzy dostal vzkaz od tety, aby ji navštívil. Učinil tak a tetička mu sdělila, že pokud by chtěl její tři děti „v literním a hlavně na kytaru vyučovati počátkem příštího měsíce, že mi dá každodenně oběd“⁵⁴. To, že byl Josef hudebně vzdělán, bylo také hlavním důvodem, proč jej teta upřednostnila jako domácího učitele pro své děti. Josef nabídku přijal, jelikož již šest neděl neměl pravidelné obědy a kvůli tomu se cítil velmi zesláble. Nadále však hrál na trumpetu v hostinci, čímž si vydělal dost na to, aby měl na skromné jídlo a na zaplacení bytu. U tety se cítil jako doma, a tak po několika měsících odstěhoval svůj majetek do jejího domu a sám si u jisté šlechtičny najal pokoj, v které se ale nedalo v zimě topit, protože tam nebyla kamna. Tou dobou na doporučení ředitele Blažka získal Josef dvě privátní hodiny u svých dvou slabších spolužáků, kteří mu platili každý pět zlatých měsíčně. Byly to hezké peníze, a tak s nimi pracoval bez ohledu na čas vždy tak dlouho, až se své školní věci vždy dokonale naučili a pochopili. Spolužáci byli o něco mladší než Josef, byli hodní, ale neměli vytrvalosti v učení, k čemuž je Josef „přidržovati musel“.⁵⁵

To vše Josefovi zajistilo slušnou stravu a příjem, a tak mohl zanechat hry na trumpetu v hospodě za branou a trumpetu, která mu prve pomohla z nejhoršího,

⁵⁴ Tamtéž, s. 21.

⁵⁵ Tamtéž, s. 22-23.

prodal. O večerech obvykle vyučoval u tety, kde dostával večeři. Teprve kolem desáté hodiny večer se při lojové svíčce pustil do svého studia v nevytopeném pokoji, který sdílel ještě s hochem, jenž rok před ním také začal studovat na hlavní škole. V zimě tam mrzlo, ale Josefovi to příliš nevadilo. Zahalil se v posteli do peřin, zapálil si dlouhou dýmku a studoval třeba přes půlnoc.⁵⁶ V létě bylo veseleji, to Josef vstával už ve čtyři hodiny ráno, aby si koupil čerstvou housku nebo rohlík a procházel se zahradami, kde pil vodu, „mysle si při tom, že mám nejlepší víno“⁵⁷.

Než se přiblížily prázdniny, měl Josef v kapse výborné vysvědčení a také nějaké našetřené peníze, ze kterých si dal něco stranou a za ostatní si koupil nový, ale nepříliš drahý oblek, tak jako každý rok. Prázdniny strávil doma v Sedlčanech a, jak už to bývá, utekly mu velmi rychle. Do Prahy musel vyrazit čtrnáct dní před koncem prázdnin, aby si mohl zajistit privátní hodiny. Většinou se do Prahy dostával po Vltavě na lodích, které byly vypraveny s nákladem obilí a soli. Na loď musel čekat na přívoze, který byl asi dvě hodiny cesty od Sedlčan, někdy se na ně čekalo i půl dne, a tak si Josef dlouhé chvíle čekání krátil kreslením krajin nebo si vypůjčil loďku a jezdil po řece.

Třetí rok se na prázdninách zdržel trochu déle než obvykle, neboť se spoléhal na to, že privátní hodiny pro nastávající rok má zamluvené. V tom se však spletl. Jeho teta si mezitím na literní výuku svého syna, který začal studovat na latinské škole, najala jiného studenta. Tím Josef přišel o obědy a za vyučování jejich dvou dcer hře na kytaru a na klavír dostával pouze večeři. Další privátní hodiny si nedovedl hned obstarat, a tak, když bylo nejhůř a v kapse neměl ani vindru, mu nezbylo než prodat své klarinety. Dostal za ně ani ne třetinu jejich ceny, ale na několik dní si tím pomohl. Přibližně do Vánoc snídal každé ráno bandura za krejcar a za další krejcar si kupoval mléko, v poledne šel na polévku do hostince, ke které přikusoval kousek chleba a večer se musel spokojit s kouskem suchého chleba. Aby toho nebylo málo, měl v té době na starosti svého mladšího bratra Jana, jehož dříve doma učil číst a psát.

⁵⁶ Tamtéž, s. 23.

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

Mladšímu bratrovi, kterého měl Josef velmi rád, chtěl najít místo zpěváka v některém pražském kostele, ale to se nepodařilo. Na velkou Josefu prosbu Jana přijali u Milosrdných jako sopranistu a za to dostával každodenně oběd.

Již třetí rok Josef navštěvoval normální školu na Malé Straně jako kandidát pro hlavní školu. Jednoho dne za ním osobně přišel pan ředitel, který byl sice Němec, ale, dle Josefových slov, to byl muž spravedlivý, jenž nedělal rozdíly mezi Němci a Čechy. Josef vzpomíná, jak jej ředitel vyzval, aby po škole zašel k němu do kanceláře. Tisíce myšlenek prý tehdy létalo Josefovi hlavou, přemýšlel o tom, jestli se něčím neprohřešil proti pravidlům a školnímu řádu, ale nebyl si ničeho vědom, tak se uklidnil. V ředitelně mu bylo oznámeno, že jej pan ředitel navrhl na kandidátské stipendium sto zlatých ročně. Do Josefových očí vstoupily slzy vděku a radosti, ale byl v takovém rozpoložení, že ze sebe nemohl vydat ani slovo a řediteli poděkovat. Tehdy si uvědomil, že je snad už definitivně konec jeho bídy a nouze.⁵⁸

Ihned dostal od ředitele třicet zlatých, ze kterých poslal část domů otci, aby mu koupil sukno na plášť - zima byla tuhá a Josef do této doby musel denně z Perštýna, kde bydlel, chodit přes Kamenný most a zpátky v lehkém, téměř letním oděvu. Již o prázdninách si Josef chtěl objednat plášť, ale jeho otec pravil: „Až si nahospodaříš peněz na něj, já ti ho koupím.“⁵⁹ Ta slova Josefovi prý nikdy nevyšla z paměti a po celou dobu, co v Praze studoval, nepožádal rodiče o finanční pomoc. Naopak, aby jim ulehčil, vzal s sebou do Prahy bratra, i když jeho rodiče byli zaopatřeni.

Brzy po získání stipendia, dostal Josef zpátky i místo u tetičky, jež mu opět svěřila k vyučování svého syna. Student, kterého dříve měla, nedodržel časový rozvrh hodin a dokonce často ani nepřišel. Tím měl Josef zajištěnou vydatnou stravu v poledne i večer. Kromě toho měl ještě několik dalších výnosných privátních hodin, takže mohl sebe i svého bratra zaopatřit vším potřebným.

⁵⁸ Tamtéž, s. 25-26.

⁵⁹ Tamtéž, s. 26.

3.6. Amerlingovy přednášky

Téhož roku, kdy Josef získal stipendium, zřejmě v roce 1839, začal doktor Karel Slavoj Amerling (1807-1884) v českém jazyce přednášet o chemii a technologii, a to vždy o nedělích a svátcích na pražské univerzitě. To byl pokrok, neboť v té době nebyla v Praze ani jedna česká škola (kromě školy u sv. Jindřicha, kde se připravovali čeští učitelští kandidáti pro triviální školy) a nekonaly se ani přednášky v češtině. Amerlingovy přednášky byly v Praze první toho druhu. Jakmile se o tom Josef dozvěděl, přihlásil se za posluchače. České přednášky ho natolik bavily, že se na ně těšil celý týden a nikdy ani jednu nevynechal. Pokaždé se na přednáškách dozvěděl něco nového, něco zajímavého, o čem dříve neměl ani pojem.⁶⁰ Všechny přednášky si Josef zapisoval a ještě mnohem později si v nich listoval a připomínal si ty doby, kdy „se čeština proklubávala ze skořepiny své tak pozvolna, ale na jisto.“⁶¹

O přednášky byl velký zájem. Navštěvovali je i urození učitelé a měšťané. V první lavici vedle Josefa sedával pravidelně muž, kterého Josef neznal, a tak se jednou zeptal přímo Amerlinga, kdo vedle něho sedává. Amerling mu odpověděl, že to je jeho přítel, hrabě Lev Thun.⁶² Josef do svého rukopisu napsal několik nostalgických řádků: „My, učitelové mladší, přilnuli jsme k dr. Amerlingovi jako k dobrému tatíkovvi, jenž probouzel mysl naše, zaváděl nás do bohaté přírody a odkrýval nám její tajnosti, takže bažení po pravdě a vyšším vzdělání u nás se stále tužilo, k čemuž napomáhal též hojně Amerlingův *Průmyslový Posel* a večerní přednášky v domku jeho uprostřed zahrad, kde nyní nádherné paláce v ulici Žitnobranské stojí.“⁶³

Kromě slavných přednášek konaných Amerlingem, připomíná Josef také ty, které u posluchačstva valný úspěch neměly. Vzpomíná na přednášky, jichž se musel na

⁶⁰ Tamtéž, s. 27.

⁶¹ Tamtéž, s. 28.

⁶² Tamtéž, s. 28. Hrabě Lev Thun byl v době, kdy se s ním Soukup na Amerlingových přednáškách setkával, budoucím ministrem. Ovšem v době vzniku rukopisu, tj. 1860, byl již ministrem bývalým.

⁶³ Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 8.

škole účastnit, a které byly nedbale vedeny. Uvádí i to, že škola měla bohatou sbírku přírodnin, která se však při vyučování neukazovala – užřeli ji jen ti, kdo si zaplatili dva zlaté stříbra měsíčně v privátní hodině. Josef zmiňuje i nudné přednášky z filozofie u profesora, který nedokázal nic vysvětlit a jehož se žáci na každé slovo museli vyptávat, aby vůbec pochopili, o co se jedná.⁶⁴ Přesto však v roce 1840 po absolvování dvouletého kurzu Josef složil zkoušku a dostal vysvědčení pro hlavní školu. Jak jinak než s vyznamenáním.

3.7. Z pražského sirotčince do Kolína

Po obdržení vysvědčení Josef poděkoval panu řediteli za jeho laskavost, načež se jej ředitel zeptal, zda již má zajištěné nějaké místo. To Josef ještě neměl, a tak ho pan ředitel osobně zavedl ke kanovníku Tomkovi na Hradčany, kde ho představil jako nejvhodnějšího suplenta do pražského sirotčince u sv. Jana Křtitele, kde se právě místo uprázdnilo. Kanovník, který byl představeným zmiňovaného sirotčince, Josefa přijal vlídně a vyzval jej, aby si sedl k psacímu stolu a napsal v němčině žádost o místo suplenta v sirotčinci.

To bylo již čtrnáctého srpna, a tak Josef, který chtěl být druhého dne doma v Sedlčanech, aby stihl pout', jež se konala patnáctého srpna v den nanebevzetí panny Marie, pospíchal za bratrem, který na něj čekal, aby se společně mohli odebrat domů na prázdniny. Josef si zabalil prádlo do rance, na ramena si vzal kytaru a odebrali se k Vltavě do Podskalí, kde se nechali převést na druhý břeh. Tam se právě nějaké prázdné lodě chystaly k odplutí do Štěchovic. Josef zaplatil za sebe i za bratra a vstoupili na loď, kterou podle břehu proti vodě táhli koně. Do Štěchovic přijeli až za soumraku, a tak přenocovali mezi plavci v hospodě na slámě. Voda však mezitím opadla, a proto se plavci na další cestu nevypravili brzy ráno, ale chtěli se na další plavbu vydat až v poledne. Tak dlouho Josef s Janem nechtěli ani nemohli čekat, když chtěli stihnout pout', a tak jim nezbývalo nic jiného, než se pustit neznámou cestou pěšky domů. Ve čtyři hodiny ráno již byli na cestě. Po

⁶⁴ Soukup, J. V.: Učitel'ský pomocník z dob nedávných, s. 28.

chvíli se zastavili u jedné chalupy, kde šla právě hospodyně dojit kozy. Josef ji požádal o trochu mléka, protože Jan měl hlad a chtěl něco posnídat. Nechtěli ale čekat na čerstvé mléko, a tak hospodyně přinesla hrneček mléka, nadojeného předchozí večer, a aby ukázala, vzpomíná Josef, „co smetany se usadilo, sáhla do něj umouněným svým prstem, až se jí smetana na prst nalepila. Já si to ošklivil, ale neříkal jsem nic, zaplatil za ně dva groše, co žádala, a bratr je hnedle vypil.“⁶⁵

Pro bratry nebylo snadné dostat se do Sedlčan. Touto cestou pěšky nikdy nešli, a tak se museli kolemjdoucích ptát na cestu. Každý jim ale ukazovat jinam. Až jeden vesničan jim konečně ukázal nejkratší cestu lesem, pěšinu k přívozu. Cesta se však v lese bratrům ztratila, a tak notnou dobu bloudili, až se jim přece podařilo dostat k vodě a na přívoz. Přibližně po dvou hodinách plavby před sebou spatřili Sedlčany. Když se konečně dostali domů a přivítali se s rodiči, blížilo se poledne.

Za nedlouho Josefovi přišel dekret z Prahy, kterým byl ustanoven suplentem čili mladším učitelem do sirotčince u sv. Jana Křtitele za měsíční plat osm zlatých stříbra a byt a stravu přímo v sirotčinci. Osm zlatých měsíčně činilo devadesát šest zlatých ročně, což ještě stále není nic proti tomu, co Josef začal vydělávat od roku 1874, kdy jako ředitel měšťanské školy v Písku bral sedm set zlatých ročně! Na konci prázdnin roku 1840 se však Josefovi do Prahy příliš nechtělo, protože si to léto v Sedlčanech našel první dívku. Tou byla jeho pozdější manželka Karolina. V té době jí však ještě nevyznal své city, ovšem bylo víc než jasné, že jí je rád na blízku a těší ho každá chvíle v její společnosti.

Nebylo to však nic platné, do Prahy musel. Prvního září roku 1840 nastoupil jako suplent v sirotčinci. Tam mu byl v prvním patře přenechán pokoj, ale stejně musel spát v dětské ložnici mezi sirotky. V sirotčinci byly pro sirotky zařízeny dvě prostorné ložnice a v každé z nich musel spát jeden učitel.

Na tomto místě končí Soukupův rukopis *Učitelský pomocník z dob nedávných* a pramenů k následujícímu období je tedy mnohem méně. Z jeho vlastního životopisu však víme, že suplentem v pražském sirotčinci zůstal tři roky a po večerech ve volném čase navštěvoval varhanickou školu. Od prvního října roku 1843 se stal

⁶⁵ Tamtéž, s. 30.

zatímním učitelem na farní škole u sv. Petra v Praze, kde zůstal asi devět měsíců. Téhož roku získal také výborné vysvědčení z varhanické školy. Po získání aprobace pro nižší střední školy odešel krátce po své svatbě v roce 1844 vyučovat do Kolína, kde byl třetím učitelem a ředitelem kůru. V Kolíně pobyl krátký čas, ze Soukupova vlastního životopisu v oddíle *Ustanovovací dekrety a léta služby* víme, že tam setrval přesně pět měsíců a jeden den.

3. 8. Rok 1848 ve Staré a přechodné době

O roce 1848 píše Josef Soukup ve svém druhém rukopise *Stará a přechodná doba v našem školství*, jako o roce, kdy došlo k všeobecnému probuzení. Zmiňuje, že císařským patentem byla ve školách i na úřadech zavedena jazyková rovnoprávnost, což, dle jeho názoru, mělo za následek velký obrat zvláště ve školství. Dále uvádí, že se německé hlavní školy přeměnily v české a jelikož nebylo učebních knih, narychlo se sepisovaly a mnoho učitelů si pomáhalo tím, že si dělali české výtahy z německých učebnic.⁶⁶

Píše rovněž o tom, že již před rokem 1848 založil jeho oblíbený doktor Amerling učitelství, v němž měli mladí nastávající učitelé nabýt náležitého a všestranného vzdělání. Bohužel, pro nedostatek financí ústav zaniknul. Na jeho místě však byla zřízena první česká hlavní škola a učitelství Budeč, kam se, dle Soukupa, doslova hrnuli učitelští kandidáti z celých Čech a tím byl položen trvalý základ k lepšímu školství.⁶⁷ Ředitelem Budče a hlavní školy byl jmenován Amerling. Učitelství působící na Budči vydávalo velmi dobře vedený pedagogický časopis *Posel z Budče*. Tímto časopisem, jakož i později vzniklým časopisem *Škola a život*, se dle Soukupova mínění ve všech českých krajích učitelství probouzelo k větší činnosti.⁶⁸

⁶⁶ Soukup, J. V.: *Stará a přechodná doba v našem školství*, s. 8.

⁶⁷ Tamtéž, s. 8-9. *Budeč* byl prý původně název školy, kterou navštěvoval již Přemysl Oráč.

⁶⁸ Tamtéž, s. 9.

Ve větších i menších městech se zakládaly učitelské porady, aby i venkovské učitelstvo mohlo být zasvěceno do nového způsobu vyučování. Tyto porady, které dříve vznikaly samovolně, byly později nařízené. Předsedal jim biskupský vikář nebo jeho zástupce. To mělo za následek, že se scházeli učitelé téměř z celého vikariátu a dle ustanoveného programu se radili o školských věcech. Díky tomu nastal ve školství čilejší ruch a mnozí učitelé hleděli jeden druhého ve školní práci předčít. Zdařilé poradní práce se dávaly do tisku, čímž stále přibývalo pedagogických spisovatelů. To vše působilo i na obce, které začaly stavět nové školní budovy.⁶⁹

3.9. Josef Wenzig

Ohnisko takového zápalu, jak sám Soukup v rukopise píše, bylo v Praze. Přesto ale v roce 1849 odešel znovu do Kolína, tentokrát jako druhý učitel a zůstal tam již déle, a to necelé tři roky. Roku 1851 získal na vzorné hlavní škole v Praze vysvědčení pro nižší třídy reálných škol, které mu bylo v roce 1873 ztvrzeno a byla mu tak udělena učitelská způsobilost pro měšťanské školy. V roce 1852 na vyzvání školního rady, významného pedagoga Josefa Wenziga, zažádal o místo na nově zřízené nižší reálce v Táboře. Bylo mu vyhověno, a tak z Kolína odešel do Tábora, kde však vydržel pouze tři měsíce a deset dní.

Není pochyb o tom, že se Soukup s Josefem Wenzigem znal a zřejmě se s ním i přátelil. Tato osobnost je natolik významná, že si na tomto místě neodpustím nastínit jeho život a stručně zmínit některá jeho díla, alespoň ta nejvýznamnější.

Josef Wenzig se narodil v roce 1807 v Praze. Otec jej dal na studia, jež probíhala v letech 1814 až 1823 na hlavní škole a na piaristickém gymnáziu. Následně pokračoval na pražských vysokých školách a roku 1828 získal učitelskou aprobaci. Poté byl vychovatelem v urozených a vážených rodinách, mimo jiné v domě hraběte Karla Chotka, díky čemuž se dostával do častých styků s vynikajícími osobnostmi své doby, mezi jinými dokonce i s Františkem Ladislavem Čelakovským.

⁶⁹ Tamtéž, s. 10.

V roce 1833 nastoupil jako profesor němčiny a zeměpisu na nově zřízenou stavovskou reálku, kde setrval šestnáct let. Z podnětu filozofa, matematika a teologa Bernarda Bolzana se začal zabývat filozofií. V revolučním roce 1848 byl zvolen do Národního výboru a studenti si jej zvolili za tribuna kohorty realistů. Roku 1849 byl zván k poradám o reformě rakouského školství a již v září téhož roku došlo k rozhodnutí, že se v Praze zřídí české školy reálné. Wenzig byl povolán do vedení nové školy a díky jeho působení se česká reálka stala natolik významným ústavem, že po jejím vzoru byly zřizovány další ústavy tohoto typu. Brzy na to se Wenzig stal členem nejvyššího školního úřadu v Království českém a dozorcem nad ostatními českými školami nejen reálnými, ale i obecnými. V té době mu byl udělen titul školního rady. Protože se ve vedení první české reálky osvědčil, dostal v roce 1853 definitivu jako ředitel českých reálných škol.

Funkci ředitele českých reálek si udržel i po publikování spisku o osmašedesáti stránkách, vydaným v Litomyšli pod názvem *Rozjímání rakouského občana*, ve kterém reagoval na dopis císaře Františka Josefa I. z devátého září roku 1857. Císař se v dopise vyjádřil v tom smyslu, aby školy dbaly o rozvoj národních kultur. Wenzig vyznění dopisu otevřeně vyložil jako obranu češtiny ve školství, což vzbudilo nesmírný rozruch. Vše nakonec vyvrcholilo přísným pokáráním z nejvyšších míst školské správy. Wenzig byl povolán do Vídně, aby se tam ospravedlnil, nebo dobrovolně složil svou vysokou školní hodnost. Wenzig se však ve Vídni před disciplinární komisí dokázal ospravedlnit tak skvěle, že tím celá záležitost skončila.

Při svolání nového zemského sněmu v roce 1861 byl Wenzig z okresů královéhradeckého a nechanického zvolen poslancem. Poslancem byl zvolen pětkrát po sobě. Wenzigova činnost na parlamentárním poli byla důsledkem jeho pedagogického působení a věrně odrážela jeho zásady vyslovené v *Rozjímání rakouského občana*, jakožto i v *Myšlénkách o vychování na základě národního charakteru* z roku 1858. V roce 1864 spolu s dalšími třemi poslanci obhájil minoritní návrh, pocházející původně již z roku 1861, a získal pro něj majoritu - celých sto hlasů proti devadesáti čtyřem. Tím byla prosazena jazyková rovnoprávnost na nižších a středních školách.

Kromě toho byl členem pražského zastupitelstva a jeho školské komise. V této pozici byl činný zejména při zakládání vyšší dívčí školy a obecného reálného gymnázia na Malé straně. Než se v roce 1863 pražská průmyslová škola stala samostatným ústavem, existovalo již od roku 1857 jakési provizorium, jež bylo zatím přiřčené k české realce a, po profesoru Janu Evangelistovi Purkyně, řízené Wenzigem.

Roku 1864 byl Wenzig po jednatřicetileté službě ve školství náhle penzionován. Takto měla být podlomena jeho veřejná činnost, avšak založením Československé obchodní akademie si našel nové působiště. Rovněž se stal i prvním předsedou Umělecké besedy a Matice lidu. Kromě toho byl členem kuratoria Matice české a členem Královské společnosti nauk.

Josef Wenzig uchovával čilé styky s většinou soudobých pražských spisovatelů, a to jak českých, tak i německých. Sám byl na poli literární tvorby velice plodný. Mimo jiné bylo jeho snahou seznámit cizinu s českým básnictvím. Do němčiny překládal české národní písně, pohádky i tehdejší českou poezie. Rovněž byl autorem několika německy psaných studií o české literatuře. První sbírku slovanské poezie přeložené do němčiny vydal již v roce 1830. Další vyšla v Praze o tři roky později a byla věnována hraběti Chotkovi. Tato obsahuje na padesát znělek Kollárovy *Slávy dcery* a ukázky z Čelakovského *Ohlasu písní ruských*. Přeložil také Čelakovského *Ohlas písní českých*. Jeho překlady byly německou veřejností příznivě přijímány. Wenzig také poprvé seznámil cizinu s Tomášem Štítným ze Štítného. Pozornost Němců obrátil také na české národní pohádky, a to sbírkou, jež již v roce 1853 vyšla v Lipsku.

V roce 1857 a 1859 vyšly dvě unikátní výpravné ilustrované knihy o Praze a Čechách. Napsal také řadu divadelních her, například *Timoleon* či *Koruna*, obě o pěti jednáních, nebo komedii *Doktorka medicinae*. Jeho báseň *Vojevůdce jednooký* zůstala nedokončena, stejně jako jeho autobiografie. Ve své rukopisné pozůstalosti zanechal německý překlad Vocelova *Labyrintu Slávy* a další básnické práce. Nejvýznamnější jsou však jeho libreta ke Smetanovým operám, a sice k *Libuši* a *Daliborovi*. Dochovalo se i jeho nikdy nezhudebněné libreto ke čtyřaktové opeře *Bitva na Vítkově*.

Poslední dobu svého života ovdovělý Wenzig trávil v Turnově, kde i zemřel. Jeho tělo bylo následně převezeno do Prahy a slavnostně pohřbeno. V Praze je po Wenzigovi dodnes pojmenovaná ulice. Krátce po jeho smrti jeho žáci založili *Wenzigovo nadání a Matici Wenzigovu* k podpoře chudých žáků. Jméno Josefa Wenziga bylo též umístěno pod okny Národního muzea v Praze spolu s mnoha dalšími mezi tak zvaných Dvaasedmdesát jmen české historie.

3.10. Písek

Ještě roku 1852 přišel Josef Soukup poprvé do Písku, kde byl prvním učitelem na hlavní škole. V Písku na pozici prvního učitele setrval rekordně dlouhou dobu, a to sedmnáct let a osm měsíců.

Dekretem z roku 1870 byl na písecké škole jmenován prozatímním řídícím učitelem. Po deseti měsících se tedy ještě téhož roku z usnesení zemské školní rady stal definitivním řídícím učitelem na obecné chlapecké škole v Písku. Jedním z jeho žáků byl také malíř Mikoláš Aleš, který, když na svého učitele vzpomínal, chválil jeho dějepisné vypravování, jež se prý stalo podnětem pro jeho krásné obrazy z českých dějin.⁷⁰ V červenci roku 1871 byl dekretem ministerstva osvěty jmenován ředitelem na téže škole, v kteréžto pozici zůstal dva roky.

Písek se stal pro Josefa Soukupa důležitým působištěm. Ve spolupráci s přítelem V. V. Janotou, jemuž je věnována jedna z následujících kapitol, se zde zapojil do budování vyššího dívčího školství. Byl jedním ze spoluzakladatelů vyšší dívčí školy v Písku, založené již v roce 1860, a z Písku tak byla učiněna kolébka vyššího dívčího vzdělání.

V Písku na dívčí škole Josef Soukup vyučoval nejprve kreslení a později počtům. V roce 1873 jej okresní školní rada jmenovala prozatímním ředitelem na měšťanské dívčí škole v Písku. Ještě během toho samého roku, za pět měsíců, byl ustanoven skutečným ředitelem na dívčí měšťance a v této pozici patrně setrval až do své smrti. Stav dívčího školství však kritizoval, když psal, že dívčí měšťanská škola

⁷⁰ ?, Helena Šindelářová – pravnučka Alšova učitele kreslení, Český deník, č. 274, Plzeň 1941

„nemá své budovy, ač je tu na 700 žákyň. Kde dříve 180 gymnasiálních žáků nemělo místa, tam nyní musí se 600 žákyň vecpati. Budova ta se ani nikdy neměla k účelům školským určiti, má hluboké temné světnice, schody tmavé, neúhledné a smrdutý vzduch ze záchodů a kanálů vniká až do školních světnic. Podobně i kouř z komínů.“⁷¹ Dále uvádí, že byl vypsán konkurz na stavební plány pro novou školní budovu, ale ještě v roce 1860, kdy psal své paměti, se nestavělo. Na vině prý bylo pletichaření zastupitelstva, jehož někteří členové předstírali, že se jim nelíbí místo nebo tvrdili, že nemají na stavbu dostatek financí.

V Písku Josef Soukup podle všeho později získal byt na Malém náměstí v domě, kde se nacházel velký starobylý zájezdní hostinec U Černého orla.⁷²

3. 11. Rodina Josefa Soukupa

Pokud jde o Soukupův rodinný život, není o něm příliš mnoho známo. Žádný z jeho rukopisů se rodinnému životu nevěnuje, ani se o něm nezmiňuje. Pokud však posbíráme střípky z korespondence, rodokmenu apod., můžeme něco zjistit.

Čtvrtého listopadu roku 1844, když mu bylo pětadvacet let, se oženil s Karolinou, rozenou Žemličkovou ze Sedlčan, o které ve svém *Učitelském pomocníku* píše jako o své vůbec první známosti. Z toho, co bylo uvedeno výše, lze usuzovat, že jejich známost započala v létě roku 1840 a po čtyřech letech Karolina svolila ke sňatku. Karolina byla dcerou sedlčanského měšťana a řeznického mistra Jana Žemličky. Narodila se ve stejném roce jako její manžel, tedy v roce 1819, a byla jen o několik měsíců mladší než on. Josef a Karolina spolu měli šest dětí. Nejstarší z nich byla Terezie, která se narodila dva roky po svatbě a zemřela v USA. Druhá v pořadí byla Eleonora, narozená roku 1852. Zemřela v roce 1938 v Písku a ačkoliv byla provdaná, zemřela bezdětná. Třetí byla rovněž dívka, jež se jmenovala Karolina po matce. Narodila se zřejmě v roce 1853 a zemřela v roce 1884. Napočtvrté, v roce 1854, se Josef dočkal konečně syna, pojmenovaného Josef po otci. Šel dokonce

⁷¹ Soukup, J. V.: Stará a přechodná doba v našem školství, s. 10.

⁷² Malý, J.: Historie jedné písně, Lidová demokracie, Praha, ročník X., č. 230

v otcových šlápějích, neboť byl středoškolským profesorem kreslení a spisovatelem. Zemřel v Praze v roce 1915. Dalším z dětí byla opět dívka, Jana, narozená v roce 1858 a ač provdána, zemřela jako jedna z jejích sester bezdětná v roce 1919. Nejmladším dítětem byl syn Jaroslav narozený v roce 1863 v Písku, kam se rodina již tou dobou přestěhovala. Jaroslav se stal, stejně jako jeho otec a starší bratr, učitelem a zemřel v roce 1946 v Klatovech. Podobizny všech dětí se dochovaly na olejomalbě romantického malíře Schránila, jemuž Soukup údajně pomohl vstoupit do malířské akademie tím, že mu přenechal své hodiny kreslení u barona Zdekauera. Schránil se pak stal Soukupovým přítelem a věnoval mu i některé své kresby.

V archivu Pedagogického muzea v Praze je uložen jeden dochovaný dopis Jana Soukupa určený jeho staršímu bratrovi. Jan jej napsal na svém působišti v Černovicích dne šestého února 1874. Stěžuje si zde na své chatrné zdraví, ale mimo to se také dozvídáme, že měl nejméně dva syny, Josefovi synovce, neboť píše, že jeho starší syn Bedřich je již z domu a chodí do průmyslové školy a druhý syn Bronislav navštěvuje čtvrtou třídu a germanizuje se, jelikož na tamějších školách veškerá výuka probíhala v němčině. Rovněž píše bratrovi tyto řádky: „Těší mne, že tvůj syn Josef dobře se učí na technyce, jediná to naděje naší rodiny v Čechách, ačkoliv máš ještě Jaroslávka, ale ten jest ještě maličký!“⁷³

3. 12. Pedagogova smrt

Další informace o životě Josefa Soukupa k dispozici nejsou. V hojném množství se však dochovalo jeho dílo, kterému je věnována jedna z následujících samostatných kapitol. Pokud jde ale o jeho životní cestu, z úmrtního oznámení se dozvídáme, že byla ukončena 21. července roku 1882 po šesté hodině ranní. V nedožitých šedesáti třech letech jeho život ukončila krátká nemoc, o které se v úmrtním oznámení píše jako o žaludečním neduhu. Dále zde stojí, že učitelský sbor měšťanských a národních dívčích škol města Písku „podává velesmutnou zprávu o úmrtí svého vřele milovaného kolegy, pana Josefa Soukupa, ředitele měšťanských škol dívčích,

⁷³ Dopis bratra Jana, archiv Pedagogického muzea, složka S274

čestného člena Spolku průmyslového i dělnického, Spolku pěveckého Otavan, spolučlena Měšťanské besedy, předsedy Jednoty učitelské Budeč, člena přechytných zdejších vlasteneckých spolků a jednot. (...)“⁷⁴ Měl být pohřben na hřbitově u sv. Trojice a měly za něj být slouženy i zádušní mše, a to v pondělí 24. července o osmé hodině ranní v děkanském kostele.

Dochovala se i kondolence jistého Jana Zelenky, patrně Soukupova přítele a bývalého žáka, jež je adresována vdově Karolině Soukupové. V kondolenčním listě je mimo jiné psáno i následující: „Kdo jej (Soukupa) poznal, seznal v něm muže, kterému podobní zřídka se objevují. (...) Zase tedy zavřelo se víko nad snivou hlavou, zas odešel nám přítel, kterého milují bozi.“ Jan Zelenka lituje toho, že se z jistých důvodů nemůže zúčastnit posledního rozloučení se zemřelým a píše: „Nemohu ještě jednou popatřit v tvář toho, který mi byl více otcem a věrným rádcem než představeným. (...) To budiž vám chloubou, že manžel váš byl vzorem člověka mírumilovného, věrného syna naší drahé vlasti, muže nad jiné vynikajícího a až příliš skromného.“⁷⁵ Dopis byl napsán v Liberci hned den po úmrtí Josefa Soukupa.

Čtyři roky po svém manželovi, tedy v roce 1886, v Písku zemřela i Karolina Soukupová. K jejímu úmrtí napsal pozůstalým soustrastný dopis rodinný přítel Josef Baar. V dopise se rovněž zmiňuje i o Josefu Soukupovi, a sice jako o svém nezapomenutelném kolegovi a poctivém příteli. Zbývající členy rodiny nabádá k tomu, aby zůstali „věrnými ctiteli čestného toho jména Soukupovic, kteréžto poctivé, čestné ano i slavné jméno v městě a v krajích českých zanechali Vám Vaši šlechtní rodičové.“⁷⁶

⁷⁴ Šindelář, J.: Náš pradědeček Josef Soukup, s. 5-6.

⁷⁵ Kondolence Jana Zelenky, archiv Pedagogického muzea v Praze, složka S274

⁷⁶ Šindelář, J.: Náš pradědeček Josef Soukup, s. 13.

4. VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK V ČECHÁCH

V této kapitole je mým cílem nastítnit stručný přehled vývoje dívčího vzdělávání v Čechách. Kapitulu jsem do práce zařadila proto, že Josef Soukup se spolupodílel na založení vyšší dívčí školy v Písku a byl tedy v této oblasti zaangažován.

Z předešlé kapitoly již víme i to, že byl v tomtéž městě po řadu let ředitelem měšťanské dívčí školy. Nesmíme také zapomínat na to, že z přednáškových cyklů se osobně znal s doktorem Amerlingem, jehož vzdělávacím soukromým ústavem prošla výrazná většina vzdělaných žen té doby. Jak lze usuzovat ze Soukupových dochovaných rukopisů, Soukup Amerlinga velmi obdivovala a lze snad dokonce říci, že pro Soukupa mohl být tento velký pedagog vzorem.

Pokud jde o Soukupovy učebnice, není bez zajímavosti, že jeho *Přírodopis pro mládež – část II. Ptáci*, vydaný v roce 1875, obsahuje přívazek *Jiřinky* napsaný Eliškou Krásnohorskou, která byla v oblasti dívčího vzdělání velmi aktivní a jejíž snahy později vyvrcholily založením prvního českého dívčího gymnázia Minerva. Třetí díl učebnice přírodopisu od Josefa Soukupa, který se týká obojživelníků, plazů a ryb a vydán byl v roce 1876, je doplněn *Pravidly moudrosti a opatrnosti* od Františka Ladislava Čelakovského, manžela Bohuslavy Rajske, rovněž české vlastenky a jedné z iniciátorek v oblasti vzdělávání děvčat, která se později stala ředitelkou soukromého dívčího vzdělávacího ústavu. Vezměme také v potaz to, že všechny díly Soukupova *Přírodopisu technologického* jsou sepsány *ku prospěchu mládeže občanských, průmyslových, jakož i vyšších tříd dívčích a národních škol*.

4.1. Tereziánské reformy a dívčí docházka

Začneme rokem 1775, kdy byl vydán tereziánský *Schulpatent*, který stanovil chlapcům i dívkám stejná pravidla pro návštěvu veřejné školy, soukromé školy s právem veřejnosti nebo pro prokazatelnou formu domácího vzdělávání. Ovšem až do roku 1780 nemusely dívky chodit na společné vyučování, pokud si to jejich rodiče nepřáli. Do veřejných škol je přivedla až opakující se nařízení vydávaná za

Josefa II., ale i pak se jejich zastoupení v žákovské populaci pohybovalo mezi 39 až 41%, což rozhodně neodpovídalo běžnému poměru pohlaví.⁷⁷

Docházka děvčat se prosazovala hůře než chlapecká. Proč? Důvodem může být rozdílné využití volného času u chlapců a u dívek. Řada dívek i bez vyučení pracovala v domácí textilní výrobě, popřípadě v manufakturách, a to již od velmi útlého věku. Lze říci, že textilní výroba, jako tkaní, předení, šití a vyšívání, byla chápána jako vhodná činnost, kterou ženy a dívky mohly vykonávat za dlouhých zimních večerů, zatímco chlapci v tuto dobu neměli žádné zvláštní povinnosti. Návštěva školy dívky od těchto jejich povinností odváděla, což bylo hlavní příčinou neochoty rodičů akceptovat potřebu vzdělávání. Kromě toho řada rodičů nechápala, k čemu by dětem gramotnost byla – vždyť i oni sami se bez znalostí čtení a psaní dokázali poměrně dobře obejít. Zvláště u dívek bylo na vzdělávání nahlíženo jako na přebytečný luxus. Obecný postoj dolních vrstev ke vzdělání byl takový, že vzdělání není hodnotou, o kterou by se vyplatilo usilovat. Být vzdělancem představovalo pro venkovany nedostižnou metu, a tak po ní většina ani neprahla. Ba ještě v roce 1811 všeobecný občanský zákoník stanovil, že „manželka je i v domácnosti pouze vykonavatelkou manželových příkazů“.⁷⁸ Tomuto pojetí postavení ženy ve společnosti odpovídaly i představy o zbytečnosti jejího vyššího vzdělání.

Když už dívky do škol docházely, nedostávalo se jim ani na triviálních školách a v nižších třídách na ostatních typech škol rovnocenného vzdělání s chlapci. Učební plány se totiž dle pohlaví lišily. Pro dívky byla od počátku samozřejmostí výuka ženských ručních prací, kterým se chlapci na běžných školách neučili. Počty vyučovacích hodin byly u chlapců i u dívek stejné, a tak je evidentní, že výuka ženských ručních prací probíhala na úkor literárních předmětů. Ženským ručním pracím jako předmětu byl překvapivě přikládán velký význam, o čemž svědčí i fakt, že se v dívčím školství jako povinný předmět udržely ještě v letech první republiky.

⁷⁷ Lenderová, M. a kol.: Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009, s. 88.

⁷⁸ Pánková, M.: Vzdělávání dívek v Čechách, Praha 2008, s. 25.

Nerovnoprávnost přístupu ke vzdělání platila také v oblasti výuky řemeslům. Řemesla byla vždy převážně mužskou záležitostí, přesto v 19. století existovaly učnice, které se zdokonalovaly v tkaní a v práci s látkami obecně. V učení však strávily výrazně kratší dobu než chlapci. Většina dívek se vyučila během dvou až čtyř let a poté se z nich stávala levná pracovní síla. Naproti tomu chlapci zůstávali v učení pět až šest let, přičemž mohli dalším vzděláním dosáhnout i mistrovského stavu. U dívek tato možnost samozřejmě nebyla.

Pro chudé dívky, které ukončily ve dvanácti letech elementární školu, možnost dalšího institucionálního vzdělávání dlouho neexistovala. Sotva dvanáctiletá děvčata tak pomáhala v hospodaření, v domácnosti, zastupovala matku, hlídala mladší sourozence, pásala husy a podobně. Od roku 1816 existovaly pouze nedělní opakovací školy pro odrostlejší mládež starší patnácti let. Tyto školy, zdůrazňující především praktickou přípravu na život, byly určeny oběma pohlavím, a tak do nich chodily i dívky.

Zámožnější rodiče nepřístupovali ke školní docházce dětí do veřejných škol bez zdráhání. Příčinou nebyl odpor k výuce, ale nedůvěra ke kvalitě školy, jež byla otevřená potomkům všech sociálních vrstev. Řada rodičů proto využívala zákonné možnosti domácího vyučování. To představovalo ve srovnání s veřejným školstvím výrazný nadstandard. Umožňovalo individuální přístup k dítěti, trvalo déle a poskytovalo rozsáhlou sumu znalostí a dovedností. Pokud nevyučovali sami rodiče či jiní příbuzní, věnovala se potřebná péče výběru domácích učitelů. Ve středních a horních vrstvách, kde se nepředpokládala fyzická práce ženy, se z dívky měla stát dobrá manželka, matka a hospodyně. Domácí učení se skládalo z literárních předmětů, náboženství a hudby. Matky, zodpovědné za výchovu svých dcer, dívky přidržovaly k vedení domácnosti. V mladším školním věku bylo vyučování dětí obou pohlaví podobné, dívčí denní vyučování však bylo delší kvůli rozšíření výuky o ženské ruční práce, které nebyly vynechány ani v domácím vyučování. Stejně jako chlapci se dívky učily kreslit, avšak méně pozornosti bylo věnováno matematice a přírodním vědám. Tělesné disciplíny, vyjma tance, chyběly zcela. Hlavním důvodem byl obecně přijímaný názor, podporovaný církví a často i lékaři,

že tělocvik není pro dívky zdravý a že jim ubírá na tělesné kráse a na schopnosti plnit biologické funkce.⁷⁹

Další možnost dívčího vzdělání představovaly soukromé ústavy. Průměrná délka pobytu zde představovala dva až tři roky. Na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století se takových soukromých ústavů v Praze nacházelo na čtyřicet, z toho jednadvacet francouzských, vedených rodilou mluvčí z Francie, Belgie či Švýcarska. Existovalo rovněž několik ústavů s češtinou coby vyučovacím jazykem. Mimo Prahu se podobné ústavy až na výjimky nenacházely, proto tamní rodiny, pokud jim na vzdělání dcery záleželo, využívaly ústavů pražských, případně ústavů v zahraničí.

4.2. Budeč

Ve čtyřicátých letech 19. století vybudoval doktor Amerling v Praze ve čtyřicátých víceúčelový komplex budov zvaný Budeč, který měl sloužit nejen jako základ k rozvoji školství, ale měla v něm být i nemocnice, obchody, atd. Z plánů se však v komplexu uskutečnila jen škola včetně soukromé dívčí. Budeč dívčí, první oficiální český soukromý dívčí ústav, vznikla v roce 1843 a na svou dobu měla neobvykle vysokou úroveň. Její ředitelkou byla po řadu let Bohuslava Rajská (1817-1852), údajně nejvzdělanější, ale i nejkrásnější česká vlastenka, která při škole vybudovala také slušnou knihovnu.

Dobrá úroveň škol v Budči byla udržována také tím, že Amerling zval do škol různé odborníky, umělce a umělkyně, aby studentům a studentkám přednášeli. Konaly se pravidelné poučné vycházky, výlety, hrálo se divadlo. Všechny taneční besedy a bály vedl Josef Kajetán Tyl, který už před Amerlingem vybudoval v Praze tzv. „ženskou společnost“, kterou zdědil pro své snahy Amerling. První český ples se konal v zimě roku 1840 a měl nesmírný úspěch. Veškerá činnost této společnosti byla již za Tyla orientována vlastenecky, i když nenápadně, aby nevzbudila pozornost rakouských úřadů.

⁷⁹ Tamtéž, s. 13.

Od druhé poloviny čtyřicátých let byla Budeč horlivě sledována policií. Pro obrovské dluhy, které pravděpodobně částečně zavinil Amerling a jeho žena, musela být roku 1848 prodána a zřejmě proto, že byl revoluční rok, nenašel se nikdo, kdo by ji finančně zachránil. Přestože úspěch Amerlingova podnikání trval jen šest let, jeho demokratické a humanitní ideály, které vštěpoval ve své výuce dívkám i chlapcům, jistě podstatně ovlivnily značnou část české inteligence.⁸⁰

Amerlingova životní filozofie prostupovala veškerou pedagogickou práci ústavu a byla zcela v souladu s filozofií Bohuslavy Rajske i ostatních žen kolem Budče. Amerling věřil, že vzdělání i věda mají sloužit blahu nejširších vrstev, že každý pedagog má mít sociální cítění, že hmotné potřeby musí být propojeny s potřebami mravními a duchovními. Soudobý liberalistický náhled na ženy jako bytosti převážně sexuální považoval za nehumánní, podceňující mravní hodnotu a nadání ženy. Věřil, že pudy a nežádoucí přirozené sklony se dají potlačit výchovou, vzděláním a důrazem na duchovní a kulturní aspekty života. Byl v českých zemích první, kdo nejen uznával potřebu vzdělání pro ženy, ale udělal pro to velmi mnoho i v praxi.⁸¹

Kolem Amerlinga se soustřeďovaly desítky žen, které svou dobrovolnou prací přispívaly k rozvoji nejen českého dívčího školství, ale ke vzdělání obecně a tím i k celkové úrovni české společnosti. Řada žen kolem Amerlinga byla také literárně činná, svou prózu i poezii ženy publikovaly v Tylových *Květech*. Tato literatura byla prodchnuta vírou v ženskou rovnocennost, radikálnější autorky vinily muže z duševní zakrnělosti a despotismu a hájily právo žen na rozvod.⁸²

⁸⁰ Neudorfllová, M. L.: České ženy v 19. století, Praha 1999, s. 22-24.

⁸¹ Tamtéž, s. 22-24.

⁸² Tamtéž, s. 23.

4.3. Bohuslava Rajská

V roce 1839 byla dívkami, scházejícími se kolem Bohuslavy Rajské, založena Společnost dívek českých. Členky toho spolku nepokládaly za svůj jediný životní cíl manželství a spořádanou domácnost, ale připouštěly i možnost samostatné a nezávislé existence. Podobné úvahy přiměly Bohuslavu Rajskou k úsilí založit dívčí školu. Měla vychovávat nejen vzdělané dívky, ale také, a v tom Rajská překročila představy většiny svých mužských vlasteneckých současníků, dát nezbytný profesionální základ českým učitelkám.⁸³ Roku 1844 podala Rajská žádost ke guberniu o povolení otevřít vzdělávací ústav pro dívky od pěti do osmnácti let. Gubernium žádosti vyhovělo, Rajská si pronajala tři místnosti ve Vodičkově ulici a začala přijímat první adeptky. V březnu téhož roku ústav navštěvovalo pouze patnáct žákyň. Amerling chtěl školu spojit se svou Budčí, ale Rajská, která nedůvěřovala Amerlingovým organizačním schopnostem, odmítla, ačkoliv v letech 1842-1845 sama v Budči působila.

Ze svého zakladatelského činu se však dlouho netěšila. Po sňatku s Františkem Ladislavem Čelakovským odešla s manželem na jaře 1845 do Vratislavi. Řízení ústavu se ujala Eleonora Věroslava Jonáková, rovněž členka Amerlingova kroužku. Roku 1848 vystřídala Jonákovou Amerlingova manželka Františka, vlasteneckým jménem Svatava. Ta školu řídila až do roku 1870, kdy škola zanikla.

4. 4. Spolek Slovanek

V roce 1848 byl založen první spolek českých žen v Praze zvaný Spolek Slovanek, v jehož čele stála i Svatava Amerlingová a Honorata Zapová. Hlavním cílem tohoto spolku bylo založit v Praze českou dívčí školu. Na podporu ústavu zorganizovala Honorata Zapová v říjnu sbírku, během níž se vybralo 976 zlatých. Společenský dosah ústavu omezovalo vysoké školné, které činilo 400 až 600 zlatých ročně, v čemž byl zahrnut poplatek za výuku, stravu, ubytování, učebnice a materiál ke

⁸³ Lenderová, M. a kol.: Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009, s. 92-93.

kreslení. Ústav však nestihl svou činnost rozvinout. Vážně nemocná Zapová, která neuspěla v hledání své nástupkyně, ústav v roce 1855 zavřela a o necelý týden později zemřela.

4. 5. Svobodovi a Tesařovi

V polovině 19. století byl rovněž založen soukromý ústav manželů Svobodových. Zde si žákyně osvojovaly němčinu, francouzštinu, kreslení, ruční práce a ve druhé třídě základy dějepisu, zeměpisu, mravouky a samozřejmě náboženství. Eliška Krásnohorská, která zde byla žákyní a později výpomocnou učitelkou, ústav považovala za vlastenecký, což bylo hodnocení poněkud nadnesené, neboť vyučovacím jazykem (alespoň ve vyšší, druhé třídě) byla němčina. Docházely sem dcery předních českých rodin, zprvu i dcera Karla Havlíčka Borovského. Ta pak přešla do ústavu Františka a Anny Tesařových, nacházejícího se na Senovážném náměstí. Manželé Tesařovi patřili mezi rozhodné obránce kvalitního dívčího vzdělání. V roce 1863 uveřejnila Anna Tesařová v časopise *Škola a život* článek *Vychování dívek českých*, v němž odsoudila nepoměr mezi počtem chlapeckých a dívčích škol a žádala, aby dcery ze zámožných i chudých rodin měly stejný přístup ke vzdělání.

4. 6. Městské vyšší dívčí školy

Vedle dívčích ústavů zakládaných jednotlivci vznikaly v příznivé atmosféře počátku šedesátých let vyšší dívčí školy provozované městy – nejstarší z nich se nacházela již roku 1860 v Písku. Oproti Uhersku je to poměrně znatelný rozdíl, neboť v této části monarchie vznikla první státní vyšší dívčí škola v Budapešti až

v roce 1875.⁸⁴ V Praze byla první třída vyšší dívčí školy otevřena v říjnu 1863, tedy až celé tři roky po Písku.

Zájem o pražskou vyšší dívčí školu předčil všechna očekávání, přihlásilo se devadesát dva dívek, takže v prozatímních místnostech v Jungmannově ulici musely být otevřeny hned dvě první třídy. Škola si brzy získala dobré jméno, k čemuž přispěla i reprezentativní budova ve Vodičkově ulici, navržená Vojtěchem Ignácem Ullmanem, ale především kvalitní a stabilizovaný učitelský sbor, tvořený vesměs věhlasnými muži. Třídními učitelkami byly naopak bez výjimky ženy. Vyučovaly pouze ručním pracím, výuce ostatních předmětů však musely přihlížet. Učilo se náboženství, českému, francouzskému a německému jazyku, dějepisu, zeměpisu, počtům a měřičtví, přírodopisu, zpěvu, kreslení, ženským ručním pracím a tělocviku ve skutečné tělocvičně. Později přibyla ještě angličtina, polština a ruština a nauka o domácím hospodářství. Rychlému proslavení školy odpovídala i její klientela. Vedle dívek z méně zámožných rodin sem docházely i dcery z bohatých rodin průmyslníků a velkostatkářů. Vyšší dívčí školy vznikly postupem času i v dalších městech, například v Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Táboře, Praze-Karlíně či Chrudimi. Tyto školy dívkám poskytovaly rozsáhlé a komplexní vědomosti v rozsahu, který byl až dosud určen jen chlapcům. Ovšem absolventky nezískaly žádnou kvalifikaci, přesto se ale některé uplatnily jako soukromé učitelky nebo vychovatelky.

4. 7. Český výrobní spolek

V roce 1865 si Český výrobní spolek vydobyl na vládě povolení k založení první dívčí průmyslové školy, která byla zaměřená na potřeby dívek z nižších vrstev. Vypracování projektu této školy a koncepce její výuky se zúčastnilo několik odborníků a českých politiků, kupříkladu Rieger. Škola měla praktické i umělecké zaměření. Z předmětů bylo nejdůležitější šití prádla a šatů, vyšívání, malování na sklo, malířství či zhotovování stříhů. Do této školy byly přijímány jen dívky zcela chudé a škola jim měla dát jak mravní základy, principy fyzického zdraví, tak smysl

⁸⁴ Kodajová, D.: Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia v Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie, Pardubice 2006, s. 292.

pro národní a vyšší životní cíle. Zároveň jim dávala možnost nepatrného výdělku, neboť zdařilé výrobky se prodávaly veřejnosti, což však pražští řemeslníci považovali za neoprávněnou konkurenci. Školu toužily navštěvovat městské i venkovské dívky, a tak možnosti školy nemohly stačit zájmu a bylo tedy jasné, že se v nejbližší době budou muset nalézt jiné cesty a prostředky k tomu, jak zásadně a systematicky reformovat školství.⁸⁵

4. 8. Hasnerova reforma

Skutečným převratem ve vzdělání v Předlitavsku byl říšský zákon z 28. května 1868, na nějž bezprostředně navazoval základní školský zákon ze 14. května 1869. Do dějin vstoupil jako Hasnerova reforma, platící od školního roku 1870/1871. Položil základy k systému umožňujícímu kvalitní vzdělání nejširších lidových vrstev, zbavil školství církevního dohledu, prodloužil vzdělávací povinnost o dva roky – měla trvat až do čtrnácti let. Zavedl sankce pro rodiče, pokud povinnost školní docházky nerespektovali a děti do škol neposílali. Vedle obecných škol zákon prosazoval vznik škol měšťanských, alespoň po jedné v každém okrese. Ve větších městech se obecné školy dělily na chlapecké a dívčí - toto dělení podle pohlaví zaniklo až po polovině 20.století. Zákon de facto zásadním způsobem změnil úlohu elementárního školství, které se stalo samozřejmostí pro všechny děti. Přesto se však ustanovení zákona, především prodloužená školní docházka, prosazovala jen s obtížemi, a to zejména u dívek.

4. 9. Osmdesátá léta

V 70. a 80. letech byly dívčí školy zakládány hlavně zásluhou Ženského výrobního spolku a spolku Vesna. Byly to jednoleté až tříleté dívčí průmyslové a obchodní školy v Praze, v Brně i v jiných městech. Výuka byla založena na kombinaci

⁸⁵ Neudorflová M. L.: České ženy v 19. století, Praha 1999, s. 44.

akademicky zaměřených předmětů, vyučovaných učiteli a prakticky zaměřených předmětů, vyučovaných většinou odborně vzdělanými učitelkami.

V 80. letech začaly vznikat také hospodyňské školy. Školy tohoto typu, kde se dívky učily kuchařskému umění, byly přijímány s obecným společenským souhlasem. To byl i případ pražského spolku Domácnost, který založil kuchařskou školu. Této škole se dostalo přívlastka „knedlíková univerzita“.⁸⁶ Absolventky škol se měly stát vysněnými manželkami, které by s láskou pečovaly o domácnost a své muže.

4. 10. Minerva Elišky Krásnohorské

Spisovatelka, feministka a propagátorka dívčího školství Eliška Krásnohorská (1847-1926) ve vzdělání spatřovala cestu jak k vyšší myšlenkové samostatnosti žen, tak k ekonomické nezávislosti na mužích. Nejvíce bojovala proti argumentaci, že ženy se musí pro rodinu obětovat. Zdůrazňovala především demokratičnost a všeobecnou dostupnost vyššího dívčího vzdělání.⁸⁷ Ve svých pamětech vzpomíná, jak bylo bolestné dívat se každý rok na dvě stě dívek vycházejících z průmyslové školy Ženského výrobního spolku s vynikajícím prospěchem, ale bez možnosti se dále vzdělávat tak, aby mohly získat jiné zaměstnání než manuální. Krásnohorská dokonce pomýšlela na založení další dívčí vyšší školy za pomoci učitelek z průmyslové školy, ty se však obávaly konkurence a odmítly spolupracovat.⁸⁸

Svého plánu se však nevzdala a začala pracovat na založení dívčího gymnázia. V pozadí založení gymnázia Minerva, ojedinělého projektu ve střední Evropě, byl dvacetiletý sen Krásnohorské, inspirovaný její vírou v intelektuální rovnocennost žen a v potřebu rozvinout a uplatnit nadání žen pro jejich vlastní prospěch i ku prospěchu společnosti. Krásnohorská byla ve svém úsilí povzbuzena úspěchem

⁸⁶ Pánková, M.: Vzdělávání dívek v Čechách, Praha 2008, s. 14.

⁸⁷ Tamtéž, s. 20.

⁸⁸ Neudorfllová, M. L.: České ženy v 19. století, Praha 1999, s. 117.

českých dívek Anny Bayerové a Bohuslavy Keckové, které vystudovaly medicínu ve Švýcarsku.⁸⁹ Krásnohorská měla značné štěstí, že počáteční kroky k založení dívčího gymnázia nezávisely na Vídni a že byla schopná získat pro spolupráci řadu významných českých mužů. V polovině osmdesátých let došlo totiž v českém zemském sněmu k převaze Čechů nad Němci, což bylo zapříčiněno vítězstvím konzervativní české historické šlechty nad šlechtou ústavověrnou, která hlasovala s Němci, čímž se snížilo nebezpečí obvyklé německé opozice vůči českým snahám. Krásnohorskou podporovala i v té době již těžce nemocná Karolina Světlá.

Koncem roku 1889 vypracovala Krásnohorská provolání pro tisk, vyzývající českou veřejnost, aby se zapojila do finanční podpory spolku pro ženská studia jménem Minerva, jehož prostřednictvím mělo být založeno stejnojmenné české dívčí gymnázium. Provolání bylo uveřejněno ve většině českého tisku pod názvem *Vzdělanstvu českému*. Podepsalo ho mnoho významných českých učenců a spisovatelů. Výsledkem této akce bylo nejprve založení spolku Minerva. Když bylo zjevné, že našel dostatek sympatií a nadějně podpory mezi českou veřejností, přikročilo se k práci pro založení vlastního gymnázia.

V roce 1890 iniciativa Krásnohorské vyvrcholila založením českého dívčího gymnázia Minerva v Praze. Alespoň některé dívky tak dostaly možnost vzdělání rovnocenného s nejvyšším dosažitelným středoškolským vzděláním chlapeckým. Výuka byla v roce založení zahájena ve dvou místnostech ve Vojtěšské ulici v Praze. V roce 1895 již skládalo šestnáct studentek první maturity - tři s vyznamenáním, sedm prospělo, čtyři měly předepsanou opravnou zkoušku z jednoho předmětu a dvě neprospěly. Protože škola ještě neměla tzv. právo veřejnosti, musely dívky skládat maturitní zkoušky na jiné škole, a to na prestižním Akademickém gymnáziu v Praze, aby byly zkoušky srovnatelné s maturitami na státních školách. Problém byl ovšem v tom, že ne každá dívka měla odvahu dostavit se ke zkouškám v neznámém prostředí. A když se přece jen dostavila a uspěla, na

⁸⁹ Tamtéž, s. 118. Neudorflová zde píše, že úspěch těchto dvou českých studentek byl spíše zdánlivý, neboť ženy v habsburské říši nemohly vykonávat lékařskou praxi a rakouská vláda neuznávala zahraniční diplomy, a tak musely v osmdesátých letech působit jako lékařky v cizině.

vysvědčení stále ještě chyběla doložka o způsobilosti k vysokoškolskému studiu.⁹⁰ Vysokoškolské studium bylo ženám umožněno až v roce 1897, kdy se mohly poprvé zapsat na filozofickou fakultu české univerzity v Praze. Hned v témž roce se zapsalo šestadvacet studentek. Od roku 1902 ženy mohly studovat na lékařské a od roku 1918 na právnické fakultě.

5. SOUKUPŮV PŘÍTEL A SPOLUPRACOVNÍK V. V. JANOTA

Osmadvacátého dubna roku 1828 se v Třímancech u Rakovníka narodil Soukupův dobrý a dlouholetý přítel a spolupracovník Vojtěch Vlastimil Janota. Poté, co dokončil národní školu v Hřešihlavech, studoval v Rakovníku a v Praze. Po studiích, která dokončil s výborným prospěchem, zahájil pedagogickou činnost, a to roku 1846 na obecné škole v Křici coby učitelský pomocník.

Po ročním pobytu v Křici se dostal do Prahy na vzornou opatrovnu na Hrádku za druhého, později za prvního podučitele. Mimoto po čtyři roky působil na dívčím ústavu dívčí Budči, o které byla řeč v předchozí kapitole. Po čtyřech a půl letech působení v Praze, se odebral na opatrovnu v Hořicích, kde setrval půldruhého roku. V Hořicích zřídil „soukromé vyučování žáků pro hlavní a nižší reálné školy, kterých pak ve Dvoře Králové a v Jičíně zkoumatí dával. Mimo to zřídil tam kreslírnu, v níž mimo jiné oba Maixnerové: Čeněk i Karel v kreslení se cvičili, a pak letní tělocvičnu.“⁹¹

Po roce a půl se vrátil do Prahy, kde získal místo na hlavní a nižší reálné škole v Josefově. Kromě svých povinností působil též v dívčím ústavě paní Honoráty Zapové. Po dvou letech strávených v Praze nastoupil na místo učitele na opatrovnu v Písku. Od roku 1855 působil v Písku, kde v roce 1860 stál spolu s přítelem Josefem Soukupem mezi prvními zakladateli vyšší dívčí školy, první svého druhu v Čechách, „kterýž ústav vítal tolik spanilých dívek z dalekých krajín českých a jež dnes se domohly na mnoze krásného postavení a zaujímají v rodinách českých míst

⁹⁰ Tamtéž, s. 118.

⁹¹ Baar, J.: Životopis V. V. Janoty in Otavan, ročník VIII., č. 29, Písek 1886

důležitých, vzpomínající s radostí na královský Písek.⁹² Když pak tato škola byla v souladu s novými školskými zákony přeměněna na školu měšťanskou, získal Janota mnoho příznivců a podporovatelů k tomu, aby v roce 1870 založil rolnickou školu v Písku a stal se jejím ředitelem. Při této škole vedl štěpařský kurz a konal přednášky o průmyslu a rolnictví.

Když pak obec písecká zřídila sirotčinec, bylo řízení tohoto ústavu svěřeno Janotovi, který svůj úřad zastával až do doby než byl sirotčinec zrušen. Chovanci sirotčince patřili prý k nejlepším žákům, a to zásluhou Janoty, jenž s nimi v sirotčinci pracoval a učil se s nimi. Mnozí z chovanců si později našli uplatnění v cizině jako řemeslníci a „vděčně vzpomínali na písecký sirotčinec a jeho ředitele Janotu, jehož si zamilovaly jako otce.“⁹³

Roku 1868 převzala písecká obec opatrovnu do vlastní správy a později Janotu jmenovala ředitelem ústavu. Opatrovnu řídil až do roku 1900, kdy odešel do výslužby. Janota dovolil i dívkám, které se chtěly věnovat vyučování na opatrovnách, že mohou být přítomné jeho hodinám. A tak po několika letech na mnohých ústavech v Čechách vyučovaly právě Janotovy žákyně. Mimo jiné Janota sestavil návrhy na zřízení opatroven mnohým městům, která ho o to požádala.

Figuroval i ve spolkovém životě. Po několik roků byl delegátem zemědělské rady pro království české a ve spolcích konal hospodářské přednášky, k nimž se řadí i přednášky v jednotách učitelských mimo písecký okres. Byl členem mnoha dalších spolků, a to buď zakládajícím, činným nebo čestným. Byl zakládajícím i čestným členem Budče písecké, kde byl i předsedou. Kromě toho byl též čestným členem spolku průmyslového, včelařského a zpěváckého v Písku a zakládajícím členem pro zařízení školy rolnické a spolku divadelních ochotníků, rovněž činným členem Hospodářsko-lesnického spolku a sadařského spolku. A aby byl tento výčet jeho spolkové činnosti úplný, nesmí chybět zmínka o tom, že byl zakládajícím členem a místopředsedou spolku pro podporování chudé školní mládeže a členem výboru jednoty literární v královském městě Písku.

⁹² Tamtéž

⁹³ Tamtéž

Prispíval do nejrůznějších novin a pedagogických časopisů, například do *Večerního listu*, *Pražských novin* a do *Zlatých Klasů*. Psal pod různými šiframi, uveďme jeho oblíbené: Jan Otta, Třímanský, J-a, -ano- a podobně. Stejně jako Soukup psal do *Posla z Budče* a do *Školy a života*. Dále do časopisu *Škola*, do *Sborníku učitelského* a do *Školníka*. V Hradci Králové vydal *Přehledné naučení ku správnému psaní a mluvení* a *Deklamovánky pro dívky*. Vydal dva díly *Zpěvníku* a *Zpěvní kytičku* pro dívky československé.

Významná je rovněž jeho redakční činnost. V Písku založil a po dva roky redigoval *Poutníka od Otavy*. Čtyři roky vedl redakci *Otavana* a mimo to redigoval dva ročníky *Zábavníku učitelského* pro budějovickou diecézi. Taktéž redigoval pět ročníků *Zlatých Lístků*, do nichž i přispíval. Psal také články do *Pěstouna*, do *Jarých listů* a do *Kvítí od Otavy*. V roce 1885 sepsal kratičkou kroniku *Opatrovny písecké*, která vyšla v Chrudimi.

Býval i oblíbeným domácím učitelem ve vzdělaných rodinách. Privátně vyučoval i u Pavla Josefa Šafaříka a v Písku u prezidenta krajského soudu. Během svého pobytu v Praze se stal Amerlingovým oblíbencem, jehož přednášky podle všeho také navštěvoval, stejně jako Josef Soukup. Kromě toho byl mužem náboženských zásad, řádným katolíkem a udržoval dobré vztahy s církví. Vedle nejsvětější Trojice uctíval údajně ještě další dvě trojice, a to Boha, církev a vlast a Amerlinga, Bolzana a Komenského.⁹⁴

V časopise *Otavan* byly rovněž otištěny výňatky z Janotovy řeči, kterou pronesl na schůzi Budče písecké, kterou, jako její předseda, zahájil. Při zahájení schůze se následujícími slovy obrátil na publikum: „Vždyť vidím před sebou muže vzdělané, o vlast, o národ, o církev a o obec zasloužilé, ba i takových, již i vědě platných prokázali služeb.“⁹⁵ Dále složil poklonu českým matkám, v jejichž rukou dle jeho mínění spočívá budoucnost české mládeže. Pokračoval pak tím, že ke shromážděným chová největší úctu, neboť se sešlo mnoho rodin a nikdo nemůže

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ Tamtéž

vědět, zda z některé z nich nevzejde nový Jungmann, Rieger, Čelakovský či Hálek, Heyduk nebo Vrchlický.

V pokračování své řeči jsou prezentovány některé jeho názory. Například to, že kromě znalosti dějin je potřeba si také všimnout starých věcí a poučit se z toho, jak pokročili byli naši předkové, a proto pro poučení mládeže sbírat staré nálezy a shromažďovat je v muzeích. Hříchem, dle Janoty, bylo nalezené předměty prodávat do ciziny. Tamtéž píše, že „obdivováním se slavných činů předků svých býváme povzbuzováni k činům novým a ku podporování všeho, co všeobecně jest dobré a užitečné; tím probouzí se v nás jakási národní hrdost, abychom i dále a dále v šlechetném svém konání pokračovali.“⁹⁶

Tvrdil také, že to jsou rodiče, kdo má všítipit svým dětem lásku ke škole, takže by před svými dětmi měli o škole a učitelstvu vždy mluvit s úctou. Dle jeho názoru by škola měla vedle duševního vývinu dbát i na tělesný vývin. Při tom poukázal na to, že se vypravuje, že se ve škole, jež se jmenovala Budeč a navštěvoval ji Přemysl, učilo nejen předmětům k obohacení ducha, ale i předmětům přispívajícím k vývinu těla, a proto prý Amerling poznamenal: „Tělo, cviče, ducha uče, budeš synem otců z Budče.“

Díky svému působení v mnoha spolcích, obrátil se ve své řeči rovněž ku spolkovému životu, přičemž zmínil, že „některé spolky nechtějí si všimati druhých, přikládají jim důležitosti jen nepatrné a podřízené; leč to jest velikou chybou, neboť každý i sebevětší stroj záleží i z nepatrných částek, jichž k celku nutně jest třeba. A protože svornost budiž pojítkem všech zde stávajících spolků, a pak působení jich bude dojistá požehnané, kde však místo svornosti panuje nesvornost, nepřátelství, tam se nedělí spolky o práci, alébrž drobí své síly, jež potká je týž osud, jaký potkal syny Svatoplukovy. Svornému spolupůsobení všech spolků zde i jinde provolávám upřímné Na zdar!“⁹⁷

V roce 1886, kdy Janota slavil čtyřicetileté jubileum svého působení ve školství, jej Učitelský spolek z Mirovic jmenoval čestným členem, stejně tak i Literární jednota

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ Tamtéž

v Písku. Při této příležitosti mu také osobně popřála Františka Svatava Amerlingová, vdova po K. S. Amerlingovi.

V. V. Janota zemřel 13. dubna roku 1907 v Písku. Pochován byl na Svatotrojickém hřbitově, kde odpočívá vedle svého přítele, neboť na témže hřbitově byl taktéž pohřben i Josef Soukup. Z Janotova rodinného života víme to, že měl šest synů a dceru, která působila v Praze jako učitelka zpěvu a hudby.

6. DÍLO

Josef Soukup byl velmi plodným autorem nejrůznějších publikací. Téměř bez nadsázky lze říci, že bychom jen s obtížemi hledali oblast, kterou nepojal do své publikační či tvůrčí činnosti. Nejvíce se však věnoval pedagogice a hudbě, a proto jsem tuto kapitolu rozdělila na dvě podkapitoly, týkající se těchto dvou oblastí. Mezi předměty jeho zájmu ale nepatřila jen pedagogika a hudba, ale například i kreslení, chemie a technologie. Díky těmto svým zájmům a znalostem přispíval do mnoha pedagogických a odborných časopisů. Přispíval i do čítanek, kde mu vyšlo několik básní a článků. Mezi lety 1850 a 1851 napsal několik článků do *Posla z Budče*. V Písku přispíval do mnoha časopisů, zejména pedagogických. Do *Školy a života* napsal několik článků, kupříkladu *Pojednání a provedení rodokmenu některých časoslov v příkladech*, *Význam slov: hlava, oči a uši (mluvnický a přírodopisně)*, *Lhavost mládeže, jak vzniká a jak by se měla ve škole odvykati* či *Pozornost žáků jak buditi*.

Během svého působení v Písku vyučoval Josef Soukup i mimo školu. Svě žáky učil zeměpisu, dějepisu a seznamoval je prakticky s přírodou, k čemuž byla mimoškolní výuka obzvláště vhodná. Žactvo naváděl k cestování a ke šlechtění stromů - pěstitelství bylo jedno z dalších významných polí Soukupovy působnosti. S přispěním obce založil při škole zahradu, kde během let vyprodukoval veliký počet ovocných štěpů a ty se pak vysazovaly na příhodných místech. Právě v této zahradě vyučoval chlapce i dívky všemu praktickému. Měl tam dokonce i včelí úly a choval bource morušové, což dle jeho instrukcí činili i jeho žáci. V zahradě bylo

vysázeno četné množství morušových stromů. Vysvědčení z pomologie, tedy vědy studující ovocné odrůdy, získal již v roce 1839. Šlechtění stromů a pěstitelství zůstalo jeho oblíbenou činností až do jeho smrti, o čemž také svědčí jeho bohatá publikační činnost a rukopisy týkající se této oblasti.

V roce 1885 vydal příručku *Malý zahradník*, kde velkým i malým čtenářům radí, kterak se správně starat o květiny a zahradu. Toto vydání obsahuje i stručný životopis Josefa Soukupa, který zaznamenal V. V. Janota. *Květinářství v oknech* je rukopis z roku 1865, který se dochoval a je nyní uložen v archivu Pedagogického muzea. Prostřednictvím poučné rozmluvy mezi fiktivním panem Váňou a jeho neteří Boženkou sděluje čtenářům, jak mají správně pečovat o květiny, které se běžně pěstují v truhlících na oknech. Pan Váňa je zkušený pěstitel, jenž má svůj dům vyzdoben pestrobarevnými květinami, které jeho neteř velice obdivuje. Strýček Váňa jí poučuje o tom, jaké druhy květin se takto pěstují, jakou požadují zeminu, aby dobře rostly, jak často se mají zalévat a jak se o ně má dále pečovat. Boženka v závěru rukopisu strýci děkuje za rady a slibuje mu, že se přičiní o to, aby byl spokojený s tím, jak se bude o květiny starat.

K podobnému tématu se dochoval i Soukupův rukopis z roku 1857 *Pěstování rostlin*, který je rovněž uchován v Pedagogickém muzeu ve složce týkající se osobnosti a díla Josefa Soukupa. Zde se věnuje pravidlům správného pěstování obecně, následně se věnuje konkrétním plodinám, například pěstování řepy, obilí, luštěnin atd. V oddíle „Kopaniny a jejich pěstování“ píše zejména o bramborách, které označuje za pravé dobrodiní zvláště pro chudý lid, neboť „svými plody pozemními zabránily již kolikerému všeobecnému hladu.“⁹⁸ Zmiňuje se i o původu brambor a jejich rozšíření do Evropy. Uvádí rovněž výčet druhů brambor. Další dochovaný rukopis podobného zaměření byl pravděpodobně napsán roku 1875. V *Rostlinstvu*, v tomto rukopise, se zabývá tím, jak se rostliny dělí, z jakých částí se skládají, píše zde také o hedvábnictví a o využití rozličných rostlin. Tento rukopis hodně připomíná *Přírodopis technologický*, o kterém bude dále řeč v samostatné podkapitole.

⁹⁸ Soukup, J. V.: Pěstování rostlin. Rukopis z roku 1857, nečíslováno.

Z roku 1855 je jeho rukopis *Nauka o chovu dobytka*, kde píše o druzích a plemenech dobytka, ale také o druzích píce a krmiva. Jak už titul napovídá, dává zde čtenářům rady, jak se mají o dobytek správně starat, jak připravovat krmivo a jak mají postupovat při plemenění.

Kromě pěstitelství bylo jeho koníčkem také kreslení. Kreslil především krajiny, což je pochopitelné, neboť navštěvoval malířskou akademii, konkrétně kurzy krajinomalby. Dochovaly se jeho litografie Sedlčan a tři litografie Písku, jež vyšly i tiskem v roce 1855 v Praze. Jak bylo již uvedeno v kapitole o Soukupově životopise, na vyučování k němu chodil i malíř Mikoláš Aleš, jemuž učarovalo poutavé učitelovo vyprávění o historii, které Aleše inspirovalo k nakreslení obrazů z českých dějin. Do výuky zavedl Soukup v roce 1870 volné kreslení a také volný sloh, čímž předešel svou dobu o padesát let, neboť tyto techniky byly zavedeny až na konci 19. století.

6.1. Pedagogika

Pro lepší představu o tom, jak usilovně se Josef Soukup věnoval pedagogické činnosti, uvádím zestručnělý výčet alespoň těch nejvýznamnějších pochvalných dekretů, které za svou činnost ve školství obdržel. Kompletní výčet se nachází ve *Vlastním životopise Josefa Soukupa* v části *Pochvalné dekrety*. V roce 1850 získal od vikářského úřadu v Kolíně pochvalný dekret za osvědčenou horlivost a neúnavnou činnost ve školství. O deset let později získal pochvalná dekret za „spořádání školní zahrady a povznesení kostelního a školního zpěvu.“ V roce 1865 to byl dekret vydaný na příkaz biskupa Jirsíka „za výborně odbývanou zkoušku v jeho přítomnosti.“ Za vyučování štěpařství na škole v Písku a za vypěstování „mnoha tisíc ovocných stromů“ obdržel pochvalný dekret od píseckého úřadu v roce 1868. V roce 1870 získal od c.k. zemské školní rady dekret za „dlouholetou velmi vytrvalou činnost ve školství a vydatnou literární osvědčenost a uznání korektního politického chování.“ A konečně, v roce 1873 se dekretem vydaným okresní školní radou stal členem této školní rady. O rok později na rozkaz

ministeria orby získal pochvalný diplom, jako znak uznání za zásluhy o pěstování a zvelebení ovocnářství, k čemuž náležela státní bronzová medaile.

Dekret za uznání korektního politického chování může být u českého vlastence matoucí. Avšak je nutno dodat, že již před rokem 1848, kdy byla vyučovací řečí němčina, učil české žáky na hlavní škole a později na reálce v Kolíně v českém jazyce přírodopisu, fyzice a dějepisu, přestože se ještě nevydávaly české učebnice.

Zakládal také přírodopisné sbírky a zhotovil mnoho diagramů a fyzikálních přístrojů. Pro vyšší dívčí školu v Písku sepsal *Počty v příkladech*, které se dočkaly v krátké době třetího rozmnoženého vydání. K této knize přidal spisek *Krátké navedení k účetnictví domácímu, hospodářskému a obchodnickému*. V roce 1860 vydal *Počty pro mládež*, v roce 1869 *Přírodopis technologický* a později *Stručný obrázkový dějepis pro mládež* a *Návod ku kreslení a měřičství*. V roce 1872 pak vznikla sbírka matematických úloh s názvem *Měřičské tvary ve spojení s kreslením (pro školy občanské jakož i pro vyšší třídy škol národních)*. Nákladem knihkupectví Františka Urbánka vydal *Počtářství postupně v příkladech ze života vzatých a stáří mládeže jednotlivých tříd přiměřených*. Tamtéž vyšel roku 1875 *Stručný obrázkový přírodopis pro mládež* v několika sešitech. To jsou jeho stěžejní pedagogická díla, tím ale výčet jeho publikací zdaleka nekončí, neboť nesmíme zapomenout na jeho činnost v hudební oblasti, jak bude uvedeno dále.

6.1.1. Měřičství ve spojení s kreslením

Jedná se o rukopis sepsaný okolo roku 1873. Jde o učebnici geometrie, jež obsahuje názorné nákresy a také mnohé úlohy pro žáky. Text je rozdělen na několik částí, které jsou řazeny od nejjednodušší po nejsložitější. Zde byl Soukup věren zásadám Jana Amose Komenského, především v otázce názornosti a postupnosti. To ostatně dokazuje i předmluva, ve které Soukup píše, že se v prvním oddíle věnoval obrazcům přímočarým „začínaje jednoduchými čarami a rovnoběžkami, pak 3-4 i mnoho úhelníky, pak křivočaré obrazce.“⁹⁹ Uvádí, že ve všech kapitolách

⁹⁹ Soukup, J. V.: Měřičství ve spojení s kreslením, rukopis kolem roku 1873, nečíslováno

postupoval od lehčího k obtížnějšímu. Úvod obohatil také některými poučkami z geometrie: „Při kreslení těles musí se bráti hlavně ohled na postavení jich, vzdálenost, na osvětlení a stínování. Pohlížíme-li na nějaké těleso, shledáme, že zadní části zdají se býti vždy menšími a to tím menší, čím vzdálenější jsou.“¹⁰⁰ Dle nařízení c. k. ministeria kultu a vyučování ze dne 9. srpna 1873 č. 6708, jak se na začátku rukopisu uvádí: „Účel veškerého vyučování kreslení jest učiniti dítky způsobilé za jedno měřičské tvary náležitě pojímati, za druhé všeliké předměty ze života okem změřiti a tyto řádně zobraziti neb narýsovati.“¹⁰¹

Ve všech kapitolách Soukup nejprve vysvětluje určité pojmy, které jsou nutné pro pochopení učiva a doprovází je náčrtky. Například v kapitole o úhlech vysvětluje, co je to tupý, ostrý a pravý úhel a příklady jednotlivých úhlů zobrazuje na názorném nákresu. Poněkud větší část je věnována cvičení v kreslení čtyřúhelníků. U kapitoly *Měření obvodu a obsahu ploch* nejprve vysvětluje, co je to hektar, ar a podobně a kolik metrů čtverečných obsahují.

Učebnice se skládá z několika kapitol. První kapitolou je *Dělení a měření přímek*, neboť to je učivem nejsnazším. Pokračuje se přes kapitoly o úhlech, kružnicích, elipsách a mnohoúhelnících až k měření obvodu a obsahu ploch a těles. Poslední kapitola je věnována kreslení těles měřičským a perspektivním způsobem, což Soukupem patrně bylo považováno za nejsložitější učivo.

6.1.2. Přírodopis technologický

V této podkapitole o pedagogické tvorbě Josefa Soukupa podrobněji pojednám o *Přírodopisu technologickém*, konkrétně o díle prvním a druhém. První díl se nazývá *Živočišstvo*. Do ruky se mi dostalo třetí, rozmnožené vydání, které bylo vydáno v roce 1874 Karlem Maaschem v Plzni. Toto vydání v sobě obsahuje první i druhou část přírodopisu, tedy *Živočišstvo* i *Rostlinstvo* zároveň. Názvy, tituly a podtituly v celé učebnici jsou uváděny nejen v českém, ale i v německém jazyce.

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Tamtéž

Učebnice je uvedena přídatkem k druhému i ke třetímu vydání. Příklad ke druhému vydání sepsal Soukup v Písku dne 20. dubna 1871. Vyjadřuje zde radost nad tím, že se jeho učebnice rychle vyprodala, z čehož usuzuje, že učebnice splňuje to, co si vytknul za cíl, že by splňovat měla. Druhé vydání ještě doplnil, přehledněji uspořádal a pro větší rozmanitost a poutavost místy přidal i nějakou povídku ze zvířecí říše. Rovněž šířeji rozvedl pojednání o člověku.

Příklad ke třetímu vydání byl napsán taktéž v Písku, a to dne 20. ledna roku 1874. Jeho znění je následující: „Podávaje spisek tento veřejnosti po třetí v opraveném rouše, těším se nemálo, jak z mnohých stran od proslulých a praktických učitelů četnými přípisy mi sděleno bylo, že dílo toto vytknutému cíli dobře vyhovuje a nemalého užitku naší milené mládeži přináší a že proto i od mnohých jednot učitelských schválení a odporučení došlo.“¹⁰²

Po přídatcích k druhému a třetímu vydání následuje úvod, kde Soukup vyjadřuje tento svůj názor na to, proč je důležité seznamovat se s přírodou, faunou a florou: „Poznáním přírodnin učíme se Boha i jeho vznešené vlastnosti lépe poznávati, a stáváme se tím dokonalejšími a vzdělanějšími.“¹⁰³

První samostatná kapitola je věnována člověku, kde se ve stručnosti zabývá anatomii lidského těla a zmiňuje i řečový aparát. Člověka vyvyšuje nade všechny ostatní živočichy: „Pozorujeme-li živočichy všech tříd, od největších a nejsilnějších až do nejmenších a nejslabších, shledáme, že člověk stojí nade všechny tvory povýšen a kořistí ze všech pro svou potřebu.“¹⁰⁴ Uvádí, že podíváme-li se na zvířecí, kde jsou k vidění nejrůznější dravci, staneme v údivu nad tím, jak jsou poslušní a krotcí, což dokázal člověk svou nespornou duševní převahou. „Duše člověka sídlí v mozku,“ rozvádí Soukup úvod slovy, která se mohou jevit v druhé polovině 19. století zvláštní a zastaralá, zvláště u pokrokového a osvícenského pedagoga. Na druhou stranu z nich můžeme vyčíst to, že neochvějná víra v Boha a jeho všudypřítomnost a všemohoucnost u něj byla na prvním místě, jak ostatně

¹⁰² Soukup, J. V.: Přírodopis technologický, Plzeň 1874, přídatek ku třetímu vydání

¹⁰³ Tamtéž, úvod

¹⁰⁴ Tamtéž

dokazovaly i poznámky v rukopise, kde vzpomínal na léta strádání v pozici
produčitele a v takových těžkých chvílích se vždy obracel k Bohu a věřil, že mu
dobrotivý Pán Bůh pomůže. „Tělo bez duše jest mrtvo. Duše naše jest tedy něco
vznešeného, jestiť podle obrazu Božího stvořena. Máť ona podivných, krásných
vlastností, které se vychováváním buditi a vzděláváním sesilovati a v jakousi
srovnalost' uváděti musí.“¹⁰⁵ Za nejdůležitější vlastnosti duše označuje
„poznávavost“, tedy zřejmě touhu po vědění a vzdělání, obrazotvornost, paměť,
rozum, soudnost, vtip a um. Tvrdí, že z těchto vlastností duše se vyvíjejí dobré
lidské vlastnosti jako je například pravdomluvnost, pilnost, spravedlnost,
rozvážnost, poctivost, nábožnost apod., ale zanedbáním těchto vlastností a křivým
vedením se vyvíjejí vlastnosti zlé jako je lež, lenost, nestálost, podvod, bezbožnost,
zlomyslnost a jiné. Vyjadřuje zde přesvědčení, že „ustálené tyto vlastnosti tvoří
povahu člověka, a jsouť jak u jednotlivých lidí tak u celých národů nestejně a často
pomíchané.“¹⁰⁶

Následuje poučení o lidských rasách, které je uvedeno, jak jinak než zmínkou o
Bibli. „Ačkoliv dle písma sv. pocházíme od prvních lidí v ráji, přece se během věků
dílem přesídlováním do teplejších neb studenějších krajin, vzděláváním neb
zdivočením, jakož i způsobem vyhledávání potřebné potravy utvořila zvláštní
plemena lidská lišící se od sebe vzrůstem těla, barvou pleti a všelikými obyčejí.“¹⁰⁷
Soukup zmiňuje patero lidských plemen, která jsou: kavkazské čili evropské,
mongolské čili asiatské, africké čili mouřenínské, americké a konečně malajské čili
australské. Ke každému z nich přidává stručný popis charakteristických rysů a
zmiňuje kontinenty a země, kde se to které „plemeno“ vyskytuje. Například U
mongolského čili asiatského „plemene“ uvádí, že „jest pleti tmavožluté, přismahlé,
očí malých, nízkého čela, čelistí vypouklých a nosu tupého.“¹⁰⁸ Toto dělení
nalezneme i u pozdějších učebnic, a to až z roku 1946, kde jsou však lidé dle ras
rozděleni na „plemeno“ bílé, žluté, černé, hnědé a rudé, což však odpovídá

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 13.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 13.

charakteristickým barvám kůže uvedených Soukupem u jednotlivých lidských „plemen“.

Poté již následuje samostatný učební text o živočišstvu, který je uveden Soukupovou větou: „Veškeré živočichy dělíme na: obratlovce, členovce a slimýše.“ Toto dělení se nám dnes může zdát poněkud humorné, neboť dnes víme, že je nepřesné a neúplné. Dle dnešních učebnic přírodopisu se zvířata dělí na obratlovce, měkkýše, členovce, láčkovce, červy atd.

Soukup živočichy rozděluje do tříd. Obratlovci jsou dále děleni na „ssavce“, jak se tehdy psalo, ptáky, plazi a podobně. Po člověku následuje přehled savců. První přicházejí na řadu opice, kde Soukup zmiňuje i zvukové projevy opic slovy: „Hlas jejich jest břeskot nepřijemný.“¹⁰⁹ Kapitulu *Dravci čili šelmy* dále dělí na dravce hmyzožravé, medvědovité, kunovité, psovité a kočkovité. U kunovitých dravců uvádí kunu lesní, vydru, tchoře a mimo jiné také hranostaje čili „chramostejla“, kde mne zaujalo, neboť nejsem znalá německého jazyka, že se hranostaj překládá jako „das Hermelin“.

Mezi dravce psovité řadí psi, které označuje za nejvěrnější společníky člověka. Varuje však i před vzteklinou a zároveň radí, jak se se zraněním od vzteklého psa vypořádat, aby se předešlo nákaze: „Strašlivá a nakažlivá nemoc psí jest běsnost čili vzteklost, kterouž i člověk záhubu bráti může, když se rány kousnutím takového psa povstalé ihned nevypálí aneb nevymyjí, a to zvláště rozpuštěným čpavkem.“¹¹⁰ Uvádí i některé rasy psů, jako například psa domácího, „pudlíka, chrta, honícího psa, pinče, ovčáckého psa, vyžla, hafana, mopslíka a jezevčíka. Památný jest pes Bernhardský ve Švýcarsku, kterýž vyhledává sněhem zasypané lidi v pustých sněhových horách.“¹¹¹ Co si však tehdejší žactvo představovalo pod pojmem „hafan“ mi však není jasné.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 18-19.

¹¹¹ Tamtéž, s. 18.-19.

U kočkovitých šelem uvádí kočku domácí, kočkou divokou a rysa, ale také zvíře zvané „onsa“, které je však přeloženo do němčiny jako „der Jaguar“, z čehož se dá usuzovat, že „onsa“ je staré české označení jaguára. O kočkách domácích uvádí: „Kočka mnohá spřátelí se také snadno s všelikými domácími zvířaty; nejraději si hraje se psem a s dětmi.“¹¹² O lvech píše to, že se dají člověkem ochočit a zmiňuje starozákonní příběh o proroku Danielovi a příběh o otroku Androklovi.

V části o hlodavcích Soukup poučuje žáky i o tom, jak myslivci označují různé části těla zajíce: „Myslivci říkají u zajíce uším – sluchy, nohám – běhy, ocasu – pířko, krvi – barva.“¹¹³

Dále učebnice pokračuje částí *Jednokopytníci*, kde je tento termín uveden namísto termínu „lichokopytníci“. Stejně tomu je i u sudokopytníků, které označuje za „dvoukopytníky“. Přes mnohokopytníky se dostává k velrybám, kde zachází do drastických detailů o jejich lovu. Domnívám se, že v dnešní době by tento příspěvek do učebnice přírodopisu zařazen nebyl. Soukup píše, že s lovem velryb se začíná většinou v květnu, kdy se rozpouštějí ledové kry. Jakmile lovci velrybu spatří na blízku, veslují k ní na lehkých lodkách a když se k ní po straně přiblíží, „házejí velikou silou do ní kýry čili zpátečně točené háky, které na dlouhých provazech až k lodím vedoucím upevněné mají. Vykrvácenou a zesláblou velrybu přitáhnou pomocí zaražených kýrů a provazů blíže břehu, kdež se rozsekává a tuk i kostice vybírají.“¹¹⁴

Celá kapitola o savcích je zakončena oddílem *Rozprávky a poučení technologické o savcích*, kde uvádí především to, k čemu člověk všechna dosud uvedená zvířata využívá. Také se zde dotýká chemie, když uvádí, že při výrobě svíček se z loje jako vedlejší výrobek získává glycerin, jenž se užívá k výrobě voňavek, voňavého mýdla, pomády i k hojení a natírání popraskané kůže na ruku, nohu i rtech, ale také k natírání obuvi a do malířských a tiskařských barev.

¹¹² Tamtéž, s. 20.

¹¹³ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 80.

Po savcích následuje část věnovaná ptákům. Uvádí přehled dravců, které dále dělí na dravce noční. Následuje přehled zpěvných ptáků, kam patří i kanárek, o kterém píše, že do našich končin byl přinesen asi před tři sta lety z Kanárských ostrovů a že vyniká libým zpěvem a podivuhodnou učenlivostí: „Naučí se nejen dle kolovrátku celým písním, ale i zkrátka tak, že rozličné malé práce na poručení vykonává, ano tahá malé vozíčky, střílí z pistolky, staví se na okamžik mrtvým a podobně.“¹¹⁵

Mezi drozdy pak zařazuje drozda obecného, kosa, dudka a špačka, o kterém do učebnice přispívá krátkým příběhem s morálním poučením. Vypravuje o myslivci, jenž měl vycvičeného, krotkého špačka, který na otázku: „Špačíčku, kde jsi?“, vždy zvolal: „Tu jsem!“ Sousedův syn k myslivci často chodil, aby mohl špačka obdivovat. Myslivec, aby chlapci udělal radost, volával na špačka: „Špačíčku, kde jsi?“, načež pták vyskočil z kouta a ozval se: „Tu jsem!“ Jednoho dne však nikdo ve světnici u myslivců nebyl, a tak sousedova syna napadlo, že si špačka odnese domů. Špačka popadl a strčil si ho do kapsy. Chtěl se s ním již vykrást ze světnice, když v tom dovnitř vkročí myslivec a jako obvykle zvolá: „Špačíčku, kde jsi?“ A špaček se v kapse mladého zloděje ozval: „Tu jsem, tu jsem!“ Hoch pak zahanben musel špačka vrátit.¹¹⁶

Po drozdech následuje přehled šplhavců, kam patří datel, kukačka či papouškové. Soukup sem rovněž zařadil vyprávění o kukačce a konipáskovi. Píše o kukačce, která neměla žádné vlastní hnízdo, a tak dlouhý čas létala okolo hnízda konipáska, kde právě byla čtyři vajíčka. Jak už to u kukaček bývá, přilétla do obhlédnutého hnízda a snesla mezi čtyři konipásčí vejce jedno své. Konipásce vyseděli pak svá mláďata i malou kukačku, která byla ale velmi žravá a nikdy nebyla sytá. Ani sameček ani samička nestačili sbírat hmyz. Malá kukačka mezitím hodně vyrostla, a protože v hnízdě neměla dost místa, vyhodila dva mladé konipásky. Staří konipáskové ale měli nad vzrůstem domnělého synáčka velikou radost, a tak jej krmili ze všech nejvíce a své vlastní děti nechali zakrtnět. Když pak mladá kukačka začala sama poletovat kolem hnízda, starostliví pěstouni jí ještě nosili hmyz, aby se

¹¹⁵ Tamtéž, s. 44.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 46.

kukačka nemusela mnoho namáhat. Jednoho jitra však nevděčná kukačka odlétla, aniž jim za vychování poděkovala.¹¹⁷

Dále se zabývá papoušky, které popisuje jako ptáky s velikým zobákem a s peřím rozmanitých a krásných barev. Přidává sem i kuriózní případ, kdy „kardinál Askanius dal za papouška, jenž uměl „Věřím v Pána Boha“ ku podivu zřetelně mluvíti, prý 500 dukátů.“¹¹⁸

Následuje přehled kurovitých ptáků, které rozděluje na kury domácí, polní, lesní a vodní. Dále pak na holubi, u nichž uvádí mnoho různých druhů jako například holub doupňák a bublák. Mezi kurovité ptáky řadí také pštrosi a kasuáry. Jako kontinent, na kterém se kasuár vyskytuje, Soukup chybně uvádí Asii. Tento nebezpečný pták se vyskytuje a vždy se vyskytoval pouze v Austrálii a na Nové Guinei.

V celém textu o třídě ptáků mne zarazilo to, že zde Soukup nepíše nic o dutých kostech ptáků. To by měla být jedna ze základních charakteristik. Možná zde ale právě proto tato informace chybí, možná tento fakt nezmiňuje, protože ho považuje za samozřejmý. Jistě to nebude zapříčiněno tím, že by se ještě ve druhé polovině 19. století nevědělo, že ptáci, aby mohli létat, mají duté kosti.

Po ptácích se věnuje rybám, jakožto třetí třídě. Nejprve popisuje základní stavbu těla ryb, zmiňuje žábry a podobně. Ryby rozděluje na „kostinaté anebo chruplavkovité“¹¹⁹ - dnešní dělení ryb je na ryby „kostnaté a chruplavkovité“, což je totéž, pouze s použitím novějšího výrazu.

Mezi takzvaně kostinaté ryby řadí kupříkladu kapra, karase, pstruha, candáta či úhoře, ale vedle ryb sladkovodních uvádí i ty mořské, jako jsou sledi, tresky, sardele apod. U takzvaně chruplavkovitých ryb Soukup uvádí, že některé z nich „jsou i nebezpečny lidem; ačkoliv i tyto člověk, když se jich zmocní, dobře

¹¹⁷ Tamtéž, s. 47-48.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 48.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 54.

zužitkovati umí. Jsouť to: žralok lidožrout, kladivák, piloun, rýnok, trnule.¹²⁰ Neopomíná také zmínit, že některé ryby, jako například rejnok a úhoř elektrický, jsou nabitě elektřinou. V oddíle *Průmyslné a hospodářské upotřebení ryb* píše mimo jiné i o tom, jak se ryby rozmnožují a kolik se jich u nás ročně vyloví a pochyťá. Nezapomíná uvést rybí pochoutky, které k nám již v té době byly přiváženy z ciziny. O sardinkách a sardelích píše: „U břehů středoziemního moře a okolo ostrovů Italských loví se sardelky a sardínky. Prvější přicházejí k nám v soli naložené, a poslednější ve zvláštních plechových skříňkách v dobrém olivovém oleji.“¹²¹

Po rybách je v učebnici v pořadí přehled obojživelníků a plazů. Tato kapitola je opět uvedena popisem stavby těla plazů a obojživelníků. Soukup uvádí, že dýchají plícemi, kladou vejce a že plazi nemají nohy. Nejprve píše o želvách, kde je mezi želvou říční a mořskou uvedena i želva obrovská, u které Soukup píše toto: „Váží několik centů, má as 7 stop délky a unese tolik lidí, co se na její štít vejde.“¹²² Pokračuje textem o ještěrkách, kam zařazuje ještěrku obecná, chameleóna a jakési zvíře, které označuje názvem „drak zelený“¹²³, v němčině „der grüne Drache“. K nebezpečným ještěrům radí krokodýla, gaviála, kajmana a aligátora amerického.

Dále následují hadi, které rozděluje na nejedovaté, jako jsou užovky, a jedovaté, jako jsou například zmije. Radí, že při uštknutí zmijí se má jed z rány vysát a vyplivnout. Zmiňuje zde také slepýše, který by měl být zařazen mezi ještěrkami, nikoliv mezi hady. O slepýši Soukup píše, že „tvoří jakýsi přechod od ještěrek k hadům.“¹²⁴ Ačkoliv uvádí hady jedovaté a nejedovaté, samostatnou podskupinu škrtičů neuvádí, leč zmiňuje hroznýše královského, o kterém píše, že „dáví i větší zvířata, jež dříve svým svalovitým tělem rozmačká a oslintaná polyká. Bývát' často

¹²⁰ Tamtéž, s. 56.

¹²¹ Tamtéž, s. 56.

¹²² Tamtéž, s. 58.

¹²³ Tamtéž, s. 58.

¹²⁴ Tamtéž, s. 59.

20 až 30 stop dlouhý.¹²⁵ Kapitola je opět zakončena obligátním *Průmyslovým upotřebením obojživelníků a hadů*, kde zmiňuje využívání krokodýlí a hadí kůže a želvoviny.

Následuje třída pátá, což je hmyz. Soukup píše, že se jedná o členovce, kteří mají šestero nohou a kladou vajíčka. Brouky dělí na brouky „nám neb rostlinám škodlivé“, kam patří například červotoči, které „pověřiví lidé jmenují též umrlčí hodinky, jelikož při hlodání dřeva odměřeně škrabou, jako by malé hodinky klapaly.“¹²⁶ Do této kapitoly zařazuje i povídání o včelaření a včelích společenstvech. Dále, dle jeho vlastních slov, pojednal „trochu obšírněji o bourci hedvábníku, podav takto potřebný žákům návod k tomuto nyní se zmáhajícímu odvětví hospodářství.“¹²⁷

Pro celou učebnici je charakteristické, že od začátku do konce dává žákům úkoly, například: „Porovnejte kunu s kočkou!“, „Porovnejte kukačku s vránou!“ a klade jim otázky: „Kdo z vás viděl již živou opici?“, „Co se vypravuje o tchoři?“, „Znáte nějakou povídku o psu?“ V *Poučení technologickém o savcích* klade žákům kontrolní otázky tohoto typu: „Kterí savci člověku dávají maso a kteří mléko nebo co všechno lze vyrábět z kostí savců?“, „Které kožešiny má náš domácí lid za oblek zimní?“ nebo „Od kterých ptáků se využívá maso, peří do peřin, vejce a k čemu jsou husí brky?“¹²⁸ Mohli bychom tedy říct, že učebnice je moderní v tom, že obsahuje „otázky a úkoly“ pro žactvo. Dle mého mínění tehdejší žáci zajisté ocenili i přidané příběhy, které mohly sloužit jak k jejich pobavení, tak poučení. Soukup sám však v předmluvě píše, že nechává na učitelích, jestli tyto příběhy v hodině zmíní či nikoliv. Toto všechno učebnice obsahuje, co zde však chybí je jakýkoliv rejstřík a nevyskytují se zde ani žádné ilustrace.

¹²⁵ Tamtéž, s. 59.

¹²⁶ Tamtéž, s. 62.

¹²⁷ Tamtéž, předmluva

¹²⁸ Tamtéž, s. 31.

Přikročme nyní ještě k druhému dílu *Přírodopisu technologického*, v němž se Josef Soukup věnuje rostlinstvu. V předmluvě píše: „Předpokládaje zmíněné sbírky přírodnin ve školách našich, neuváděl jsem obyčejných popisů při známějších přírodninách, ponechávaje to známosti a zběhlosti učitelově, dávaje spíše naznačenými otázkami podnět ku rozmlouvám, porovnávání a popisování. (...) Užitek takových rozmluv, porovnání a popisování přírodnin jest zajisté překvapující a stane se tím vydatnější, čím více žáci zvyknou vedením učitelovým se jistého pořádku držeti. Též mohou zmíněné popisy a porovnání časem co cvičení ve slohu písemně se dítí.“¹²⁹

V této části učebnice Soukup rovněž stručně pojednal o šlechtění rostlin, neboť si byl dobře vědom toho, že tehdejší mladé lidi těšilo to, když sami dovedli rostliny rozmnožovat a šlechtit. Proto Soukup o tomto odvětví v učebnici pojednal, avšak hlavní důvod lze spatřovat v jeho názoru, že když se mládeži vštípí láska „ku stromoví a vůbec ku rostlinám, a naučí-li se je znáti i pěstovati, ušetří a neláme mladých stromků, nekazí rostlin svévolně v zahradách, ano zamiluje si je opravdu.“¹³⁰ Rovněž tvrdí, že praktickým vedením mládeže a poukázáním na hojnost přírodnin „dosud nepovšimnutých anebo málo užívaných můžeme vydatně napomoci býti ku blahobytu obyvatelstva naší drahé vlasti, k čemuž Bůh pomozí!“¹³¹

V úvodu k *Rostlinstvu* píše o tom, z jakých částí se rostliny skládají a jak se správně mají šlechtit. V textu, týkajícím se rozdělení rostlinstva, se dotýká historie, když zmiňuje Švýcara Carla Linné a Francouze Jussieua a de Candolla.

Popisuje nejrozmanitější druhy stromů a poučuje také o tom, že se rozdělují i dle svých plodů na jadernaté, peckovité atd. Zmiňuje zde i „cizozemské stromy“ a seznamuje s jejich využitím. Mezi takovými uvádí citrony a pomeranče, kávu, čaj, kakao, granátové jablko a další druhy cizokrajného ovoce. Popisuje jak tyto

¹²⁹ Tamtéž, předmluva

¹³⁰ Tamtéž, předmluva

¹³¹ Tamtéž, předmluva

stromy a jejich plody vypadají a u některých také to, jak chutnají. Dále uvádí stromy, které rostou v našich lesích a zahradách. Uvádí k čemu se zmiňované rostliny užívají a nezapomíná dodat, že je dobré a zdravé jíst ovoce. Ovšem neopomíjí ani ovoce v tekutém stavu, když dodává, že se ze švestek pálí „výborná kořalka, totiž slivovice“.¹³² Píše ale i o nealkoholických nápojích z ovoce: „Šťáva citrónová dává s vodou a cukrem chladicí nápoj – limonádu.“¹³³

Zmiňuje i využití gutaperči, o které píše jako o ztuhlé šťávě „stromu guttaperčového (Guttaperchabaum) ve východní Indii. Potřebuje se buď surová nebo vulkanisovaná čili se sírou sloučená na řemeny ku strojům, na trubky, na hole a všeliké věci užitečné. V horké vodě změkne a dá se všelijak zpracovati. Vyžrané, dřevé zuby lze ní zatemovati.“¹³⁴

U křovin pak kromě rybízu, který označuje jako „ryběz“, angreštu a malin, zmiňuje vinnou révu a také kraje v Čechách, Rakousku a Uhrách, které jsou proslulé dobrým vínem. Zmiňuje také francouzské „žampanské šumivé víno“¹³⁵. Do oddílu *Zeliny kuchyňské* zařazuje mrkev, tuřín, „petružel“, celer a „karfiol“, kteréžto označení kvěťáku zná i naše generace od našich babiček. V části *Rostliny továrnické* zmiňuje průmyslově využívané rostliny jako je například len, konopí, mák, řepka, slunečnice a chmel, o kterém moudře podotýká: „Měli bychom více chmelnic po vlasti naší zakládati, neboť se chmel dobře platí.“¹³⁶

Dále se zabývá rostlinami lékařskými a jedovatými, u nichž je sice uvedeno, kde se vyskytují, avšak není zde jejich popis a ani zmínka o tom, co způsobuje jejich požití. Následně se věnuje květinám, které rozděluje na víceleté a jednorocné, pícním rostlinám, travám, obilí a rostlinám výtrusným. Mezi výtrusnými uvádí kaprad', přesličku, plavuň, mechy, lišejník a houby. Houby dále rozděluje na jedlé a

¹³² Tamtéž, s. 17.

¹³³ Tamtéž, s. 17.

¹³⁴ Tamtéž, s. 22.

¹³⁵ Tamtéž, s. 24.

¹³⁶ Tamtéž, s. 33.

jedovaté. Ohledně jedovatých hub dává jedinou radu, a to: „Jedovaté houby s cibulí svařené zčernají.“¹³⁷ Stejně jako u jedovatých, houby nepopisuje a ani neuvádí, co požití jedovatých hub způsobuje.

Stejně jako v prvním díle o živočiších, i zde dává žákům úkoly, kupříkladu: „Porovnejte ořech s třešní, třešni s višní!“ a táže se na různé otázky: „Jedli jste fíky? Jak vyhlížejí? Do čeho se dávají mandle? Kde se řežou prkna, fošny a latě?“ I v této části přírodopisné učebnice však chybí rejstříky a ilustrace. Ovšem sám v předmluvě napsal, že neuvádí popisy známějších rostlin, neboť počítá se sbírkami na školách, které budou během vyučování kantorem využity. Je zde i absence marginálií a dalších sounáležitostí, které by měla dnešní učebnice mít, aby žákům byla usnadněna orientace v textu. Avšak musíme mít na paměti, že tehdejší učebnice byly určeny především kantorům, kteří dle nich vedli hodinu. I přes tyto nedostatky byla Soukupova učebnice jistě významným dílem, o čemž svědčí i fakt, že po ní byla ohromná poptávka a učebnice se musela opakovaně tisknout.

6.2. Hudba

Jak už napovídá Soukupův rukopis, v němž popisuje svá pedagogická léta, je samozřejmé, že již od svého dětství byl veden k hudbě a měl k ní velmi kladný vztah. Bez kladného vztahu k hudbě by snad ani nebylo možné, naučit se hrát na takovou spoustu hudebních nástrojů, které Josef Soukup ovládal již jako učitelský pomocník. Z jeho rukopisu je také patrné, že mu nedělalo velké těžkosti naučit se v krátké době na nový hudební nástroj, kupříkladu na klarinet či na kytaru. Bylo by něco takového možné bez lásky k hudbě a nesporného talentu? Tento uplatnil i ve své hojné hudební tvůrčí činnosti, neboť složil slušnou řádku písní a chrámových i jiných skladeb. V této kapitole bych chtěla podat přehled Soukupovy hudební tvorby a podrobněji pojednat o některých z jeho význačnějších hudebních děl.

V době, kdy působil v Kolíně, složil dvě české mše, *Otčenáš* a oratorium *Umučení Páně*. V roce 1854 sepsal didaktické hudební dílo, a sice klavírní školu *Cecilia*. O

¹³⁷ Tamtéž, s. 50.

čtyři roky později složil klavírní *Melodienbuch* a v roce 1862 *Idylly*, přibližně v té samé době vznikla také *Mazurka podunajská*. Pro píseckou školní mládež vydal *Zpěvník kostelní*. V roce 1872 vydal *Vínek školních písní* a mezi lety 1874 a 1875 *Písně pro mládež*. V roce 1877 to byl *Věvec písní lidových s doprovodem klavíru*. Dle svého pravnuka Jana Šindeláře Soukup rovněž složil *Smuteční pochod* pro dechový orchestr ke svému vlastnímu pohřbu.¹³⁸

Dále Soukup složil dětskou vánoční hru *Cizinci o štědrém večeru*, jejíž libreto napsal farář Josef Baar, putimský farář a písecký katecheta, strýc známého spisovatele Jindřicha Šimona Baara a společný známý Soukupa a Janoty. Josef Baar dokonce svého synovce inspiroval k napsání románu *Jan Cimbura*, kde píše o osudech putimského sedláka. Na románu je patrný podíl spisovatelova strýce, neboť Jindřich Šimon Baar nemohl být natolik znalý místních poměrů uváděných v románu.

Mezi známější Soukupovy zpěvníky patří například *Písně s průvodem klavíru*, které tiskem vyšly v roce 1857. Na rozdíl od *Věnce drobných písní*, který vyšel teprve v roce 1873, se zde nevyskytují písně, které by ještě dnes byly známé. Obsahem tohoto zpěvníku jsou dnes již neznámé písně, jako například *Vojínovo loučení*, *Odkládání*, *Vševědomost Boží*, *Vlast*, *Domov*, *Božena*, *Jablíčka*, *Stesk a touha*, *Kdyby* a píseň *Pracovité děvy* se slovy od V. V. Janoty. První píseň, která je ve zpěvníku uvedena, je *Odkládání* s poněkud drsným textem. Je o žácích, kteří odkládají učení a své další povinnosti se slovy „zejtra, zejtra“. Píseň končí poučením, že „zejtra“ už může být pozdě, protože „zejtra můžete již hníť“. Rukopis tohoto hudebního díla je uložen v archivu Pedagogického muzea v Praze.

V archivu jsem rovněž našla několik Soukupových písní, které jsou podrobně rozepsány na několika arších papíru na alt, bas, soprán a tenor. Takto čtyřhlasně jsou zpracovány písně: *U potoka*, *Vše na světě usnulo* se slovy od Vítězslava Háška, *Políbení* a píseň *Srdce milenci*, která jako jediná z vyjmenovaných byla zařazena do *Věnce drobných písní*.

¹³⁸ Šindelář, J.: Náš pradědeček Josef Soukup, s. 7.

6.2.1. Věvec drobných písní

Celý název tohoto Soukupova zpěvníku, který „složil a uvil“, zní *Věvec drobných písní jedno i dvouhlasných s průvodem piana*. Zpěvník byl vydán v Praze v roce 1873 a obsahuje celkem čtyřicet písní, většinou o lásce a krásách vlasti. Sedm z nich bylo na slova Františka Ladislava Čelakovského, jedna byla se slovy Adolfa Heyduka. Soukup zhudebnil ovšem ještě jednu Heydukovu báseň, a to *O, vlasti má!*, jež však není ve *Věnci* obsažena. Právě básník Adolf Heyduk se rovněž osobně znal s Josefem Baarem a býval čestným hostem na jeho putimské faře.

První písní ve zpěvníku je *Čechoslovan*, který je pravděpodobně nejvýznačnějším Soukupovým hudebním počinem, a tak o této písni pojednám detailněji níže. Následuje *Otčina*, jež je písní o krásách vlasti. *Křepelinka* a *Smíření* jsou o lásce. Pátou písní je *Celoroční výživa*, která je mimo jiné zajímavá tím, že je první písní v tomto zpěvníku, jejíž slova jsou od Čelakovského. Obsahem je přemítání dvou mladých zamilovaných lidí o tom, z čeho budou žít, když se vezmou. Jeníčkovi jeho milá radí, aby si ji vzal, že se oba užijí v kterémkoliv ročním období. V zimě mu bude dělat ze vdolky ze sněhu, na jaře z krup krupice, v létě nebudou mít nouzi, protože toho v lesích a lukách roste dost, a na podzim se obživí houbami, šípky a trnkami.

Následují další dvě písně o lásce, a to *Z rána* a *Hrdlička*. *Radost' a žalost'* je osmou písní v pořadí a druhou, která má slova od Čelakovského. Píseň je o krásné květině, která však nemá kořeny, a tak bude odváta větrem nebo odplavena vodou. Další v pořadí je *Jablíčko*, které je rovněž o lásce a následuje *Pocestný*. I zde je autorem slov Čelakovský. O této písni, které je známá dodnes, se také podrobněji zmíním níže. Další píseň, *Resignace*, je o nenaplněné lásce. Dvanáctou písní je *Poslední vůle*, která je rovněž Čelakovského textem. Píseň *Opuštěná vlast za okupace pruské* vyzývá dávné Čechy, aby vstali z hrobů a povstali. Jmenovitě se obrací na Žižku a Prokopa, aby drancující Prusy potřeli. Objevuje se zde věta: „Matičku nám souží cizí vrahové.“ Následují písně *Slovičko: nikoli!*, *Mladý cikán*, *Vzdálená*, *Zarmoucena*, *Chytrý milý* a *Růžička bez trní*.

Po nich následuje *Pomoc pro lásku* se slovy od Čelakovského. Obsahem písně je opět láska, a to láska Jeníčka k Haničce. Jeníček si stěžuje, že ho ze samé lásky bolí srdce. U písně je tato poznámka: „Haničku může i Jeníček pro větší žert ve fistuli zpívat.“ Pojetí této písně se zdá být moderní, jelikož takové provedení může připomínat známou píseň *Lojza a Líza*, kde ženu také zpívá muž, a která publikum baví dodnes. Po této čtverákové písni následuje *Stálost' a Pražská*, jež má slova opět od Čelakovského. Píseň *Dýmka*, která následuje po *Pražské*, je chvalozpěvem na dýmku. Je zde řečeno, že kouření a pití piva patří k sobě. Svým obsahem je tato píseň aktuální dodnes, ale pokud si vzpomeneme na to, jak špatným pijákem piva Josef Soukup ve svých mladých letech byl, pak nám k němu text této písně příliš nejde. Je však možné, že ve zralejším věku přišel pivu na chuť. Vzpomeňme si, kterak v *Přírodopise technologickém* nabádal k tomu, aby se pěstovalo více chmele a jak také opěvoval slivovici. Jak to v pozdějším věku měl s pitím se už ale bohužel nedozvíme.

Vraťme se nyní ale zpět k *Věnci drobných písní*. S výčtem jsme skončili před písní *Pozdravení dívčino*, po této písni o lásce následují smutné *Rybičky* se slovy od Adolfa Heyduka. Dívka, které je odloučena od svého milého, se na břehu řeky ptá ryb, zda se její hoch nesouží, když jsou od sebe vzdáleni. Ryby odpovídají, že se nesouží, protože leží utopený v čisté vodě. Po této truchlivé písni následují *Slzičky*, *Modlicí dívka*, *Věrná milá*, *Hory a bory*, *Tokání* a *Přepočtení*, v němž se bohatý muž uchází o chudou dívku a nabízí jí peníze se slovy: „To ti nejhůř dělá, že těch šajnu není.“ Dívka mu však odvětí, že i kdyby měl tisíce a dva dvory, tak ho stejně nechce.

Již dvaatřicátou písní v řadě je *Loučení*, po něm následují *Nenasycený*, *Srdce milenci*, *Sen*, *Pochod kozácký*, *Sem a tam*, *Stesk dcéry* a *Nevěrný milý*, což je poslední píseň z této sbírky, která má slova od Čelakovského. Poslední píseň ve *Věnci*, a tedy píseň čtyřicátá, je *Česká píseň*, která je zkratka o tom, jak jsou české písně krásné a zvučné.

Jak je vidět, do *Věnce drobných písní* Josef Soukup převzal a zhudebnil mnohé Čelakovského básně. Když v roce 1839 poprvé vyšel Čelakovského *Ohlas písní*

českých, vedle mnoha dalších básní, obsahoval i oněch sedm básní, které později Soukup zhudebnil a přidal do svého zpěvníku. Není bez zajímavosti, že další vydání *Ohlasu písní českých* bylo ilustrováno Mikolášem Alšem, bývalým žákem Soukupovým.

6.2.2. Čechoslovan

Tážete se, zda jsem Slovan byla vlastenecká píseň, která se dočkala velkého ohlasu. Zasluhou divadelního ředitele v Písku, pana Picka, byla rozšířena téměř po celých Čechách a Moravě. Soukup sám tuto obrozeneckou píseň neváhal připodobnit ke *Kde domov můj*. Pro svou skromnost však píseň nenechal ani vytisknout a autorství se nechlubil, takže dokonce ani jeho kolegové nevěděli, že ji napsal on. Této písni byl v roce 1954 věnován článek v Lidové demokracii pod názvem *Historie jedné písně*.¹³⁹ Autor článku, Jaromír Malý, připomíná, že píseň v týchž novinách zmínil Dr. Julius Dolanský, který ji využil jako hesla pro svůj článek o slovanské vzájemnosti. Jaromír Malý tvrdí, že tohoto spojení se slovanskou vzájemností bylo užito právem, „neboť ta píseň, skoro již sto let stará, ještě dnes posiluje vlastenecké srdce a rozněcuje slovanské city.“¹⁴⁰ Dále pojednává o historii vzniku písně a o tom, jak se šířila. Píseň vznikla v Písku, tehdy ještě hlavním městem Prácheňského kraje. Jakýsi člen oblíbené divadelní společnosti Zöllnerovy měl beneficii. Podle tehdejšího zvyku chtěl svou zvolenou hru obohatit nějakou hudební vložkou, pokud by to bylo možné, zcela novou. Kdosi ho v poslední chvíli odkázal právě na učitele Josefa Soukupa. Ten pohotově vyhověl a ve svém bytě na Malém náměstí se pustil do díla. Již večer téhož dne v divadle u Radášů měla jeho píseň, oplývající láskou k vlasti, národu a Slovanstvu, svou úspěšnou premiéru. Slova nahodilého nápěvu pocházela od spisovatele V. J. Picka, autora četných písní (např. *Bývali Čechové*), jenž jí dal název *Čechoslovan*. Soukupova píseň se lidem zalíbila a rychle se začala šířit tiskem, opisy i poslechem. V témž roce, ve kterém byl článek do Lidové demokracie napsán, probíhala v píseckém muzeu výstava s názvem

¹³⁹ Malý, J.: *Historie jedné písně*, Lidová demokracie, Praha, ročník X., č. 230

¹⁴⁰ Tamtéž

„Lidová píseň Prácheňska“. Na této výstavě se objevila i Soukupova slavná píseň a zazněla při zahájení výstavy ve zdařilém podání tamějšího učitele.

Tato kdysi tak slavná píseň je rozdělena do čtyř slok:

- 1) Tážete se, proč jsem Slovan, proč mi bratrem každý Čech, proč plesám jsa český chovan, jako v lůně rájů všech. Český otec, česká máti učili mne vlast' mou znáti. Český otec, česká máti učili mne vlast' mou znáti.
- 2) Tážete se, české hlasy proč se proudí z lyry mé, a proč míním na vše časy věren zůstat řeči své. Český otec, česká máti učili mne jazyk znáti. Český otec, česká máti učili mne jazyk znáti.
- 3) Tážete se, rád proč Boha českou písni opěvám a kam kročí moje noha city lásky vylévám. Český otec, česká máti učili mne Boha znáti. Český otec, česká máti učili mne Boha znáti.
- 4) Tážete se, proč své Čechy víc než sebe miluji, a proč poslední mé vzdechy jim a jim jen věnuji. Český otec, česká máti učili mne národ znáti. Český otec, česká máti učili mne národ znáti.

6.2.3. Pocestný

Tato píseň je dozajista známá všem příznivcům české pohádky *Obušku, z pytle ven!*, kde ji diváci slyší z úst představitele hlavní role, pana Ladislava Peška. Ráda bych napsala, že píseň, jak ji známe ze zmíněné pohádky, je dílem Josefa Soukupa, ale to by nebyla pravda. Autorem je jiný český vlastenec, hudební skladatel, archivář a dokonce poslanec říšského sněmu Alois Jelen. To ostatně dokládá i druhý díl zpěvníku pro pátou až devátou třídu základní školy *Já, písnička*, který vyšel v roce 1994 v Chebu a obsahuje rovněž tuto píseň. Autor textu je zde uveden skutečně František Ladislav Čelakovský, avšak jako autor hudby je uveden právě Alois Jelen. Jedná se tedy o jiné zhudebnění než jaké provedl Soukup. Vzhledem k tomu, že *Pocestný* Josefa Soukupa se objevuje ve *Vínku školních písní*, které tiskem vyšly teprve v roce 1872, a rovněž v jeho *Věnci drobných písní*, který byl vydán ještě o

rok později, a k tomu, že se Alois Jelen narodil roku 1801 a zemřel v roce 1857, je jasné, že starší a zřejmě také známější verze je ta Jelenova. Soukup se patrně pouze inspiroval a nedošel se svou verzí *Pocestného* již takové obliby jako Jelen. Přesto lze usuzovat, že i Soukupova verze se musela svého času jistě oblíbě těšit, jinak by ji přece nezařazoval do obou svých zpěvníků.

Právě zpěvník *Já, písnička*, v němž je Jelenova verze, jsem zmiňovala záměrně, a to z toho důvodu, že patří k nejmladším publikacím, které *Pocestného* obsahují. Můžeme si představit, jak tato píseň musela být populární v 19. století, když vyšla ještě ve 20. století v moderním zpěvníku pro školy. Nadto tato píseň byla zařazena i do repertoáru *Spirituálu kvintet* s úpravou od Jiřího Tichoty. Připomeňme si tuto slavnou a do dnes nám známou píseň o šesti slokách.

- 1) Je to chůze po tom světě, kam se noha šine! Sotva přejdeš jedny hory, hned se najdou jiné. Sotva přejdeš jedny hory, hned se najdou jiné.
- 2) Je to život na tom světě, že by člověk utek! Ještě nezažil jsi jeden, máš tu druhý smutek. Ještě nezažil jsi jeden, máš tu druhý smutek.
- 3) Co je pánům? Ti na voze sedí pěkně v suše, ale chudý ten za nimi v dešti, blátě kluše, ale chudý ten za nimi v dešti, blátě kluše.
- 4) Ej, co já dbám na té cestě na psoty a sloty, jen když já mám zdravé nohy k tomu dobré boty, jen když já mám zdravé nohy k tomu dobré boty.
- 5) Však na pány v krytém voze taky někdy trhne, jednou se jim kolo zláme, jindy vůz se zvrhne, jednou se jim kolo zláme, jindy vůz se zvrhne.
- 6) A krom toho až své pouti přejdem a přejdem, v jedné hospodě na nocleh, pán, nepán se sejdem, v jedné hospodě na nocleh, pán, nepán se sejdem.

Když už jsem zmínila Aloise Jelena, musím také napsat, že má ještě jednoho společného činitele se Soukupem. Tím je baron Karel Drahotín Villani de Pillonico (1818-1883), český šlechtic, liberální politik, vlastenec a básník. Jelen totiž

zhudebnil jeho báseň *Zasviť mi ty slunko zlaté*, jež se stala jeho nejznámější skladbou. Ovšem i Josef Soukup zhudebnil jednu z Villaniho básní, a to báseň *Vlastenka*, kterou Villani věnoval vysoce urozené slečně Natálii baronese Hrubé z Jelení. Soukupovo zhudebnění této baronovi básně, jež se mělo hrát s průvodem kytary a fortepiana, vyšlo i tiskem.

6.2.4. Mladí pastýři betlémští

Jedno ze svých stěžejních hudebních děl vytvořil Soukup společně s farářem Baarem, již zmíněným strýcem Jindřicha Šimona Baara. Jedná se vánoční hru pro děti, o melodrama ve třech dějstvích se zpěvy a deklamacemi. Soukup hru zhudebnil a Baar napsal libreto stejně jako k *Cizincům o štědrém večeru*. Text této vánoční hry místy připomíná Rybovu Mši vánoční. Hra *Mladí pastýři betlémští* byla vydána v roce 1872 v Praze.

Děj se odehrává v čas narození Ježíše Krista. Ve hře vystupuje pět mladých pastýřů (Svatoš, Bartoš, Antoš a další), pastýřky, andělé a dráteník ze Slovenska.

V posledním aktu hry také vystupují Tři králové se svými služebníky. Hra začíná okamžikem, kdy pastýř jménem Svatoš budí své druhy s tím, že se přihodilo něco neobyčejného. Zapěje, že vidí světlo nad Betlémem a vyzívá ostatní, aby se tam šli podívat. Následující ukázka demonstruje podobnost s Rybovou mší:

Svatoš: „Co to? Co to znamená? Vzhůru hoši, Antoši, Bartoši, Davide a všichni vstávejte, něco neobyčejného se přihodilo.“

Bartoš: „Copak ty nás ze sna budiš, snad nového něco vidíš, já sem si nedávno leh na tento zelený mech.“

Svatoš: „Vidím bratři světlo krásné u Betléma svítit jasně, pojďme se tam podívat, nebudeme toho litovat.“

Antoš: „Co to znamená medle nového, neviděl jsem tak nebe jasného, hvězdy přejasně svítí, musí to něco býti. Ptáčkovém hlasem libým zpívají, pastýři o půlnoci troubějí, nikdy to nedělali. Andělé v oblacích krásně se vznáší všemu stvoření rovnost přináší, sláva na výši Bohu, na zemi pokoj lidu.“ V poslední části tohoto

úryvku jsou využita slova české koledy *Co to znamená*, avšak v jiném hudebním provedení.

Jak hra pokračuje, na scéně se objevují andělé a zvěstují narození Páně. Pastýř Svatoš opět vyzývá své druhy k tomu, aby se vypravili do Betléma. Během cesty se k nim přidává poutník, dráteník ze Slovenska. V libretu dokonce slovensky hovoří. Celá skupina se následně domlouvá na tom, že budou před Ježíškem hrát a pak zpívat. Pastýři vyzývají dráteníka, aby jim předvedl, co bude zpívat. Dráteník spustí píseň s refrénem „drátovat, drátovat“, která je jakousi oslavou drátenického povolání: „Dejte mísy a pekáče, hrnce, džbány a krajáče drátovat.“ Pastýř David po té, co si vyslechl drátenickou hymnu, poučí dráteníka o tom, že i když je jeho zpěv pěkný, u Betléma bude muset zaspívat něco nábožného. Dráteník se zaraduje s tím, že zbožnou píseň má také na repertoáru a spustí *Pásli ovce valaši*. Po první sloce se pastýřů ptá, zda má ještě ve zpěvu pokračovat a ti mu odvěti, že píseň také dobře znají, načež a od druhé sloky pokračují všichni společně. Slova této české koledy jsou zde stejná, jak je známe v dnešní době, avšak zhudebnění Josefa Soukupa je jiné.

Druhé jednání není v celém příběhu o putování pastýřů do Betléma tak důležité, takže se může vynechat. Jeho obsah je ve zkratce takový: do rozporu se zde dostává bohatství s chudobou a pýcha s pokorou. Pokora a stejně tak i chudoba se díky narození Páně povznášejí a vítězí nad bohatstvím a pýchou. Boháč zde rouhavě zpívá o tom, že pro něj jsou Bohem peníze a že bohatství je nade vše a chudí lidé mu nesmí přijít na oči. Žebrák ho pokorně žádá o nocleh, avšak bohatý ho vyhání. Celé dějství končí v okamžiku, kdy se anděl dotkne mečem bohatého a pyšného a tím zapříčiní jejich zkázu. Naopak pokorný a žebrák se přidávají k andělům a dostávají se do nebe.

Třetí jednání se odehrává u jesliček v Betlémě. Pastýřům se podařilo dojít až sem a nyní společně s pastýřkami Ježíškovi zpívají koledu *Veselé vánoční hody*. Pastýřky nechávají promlouvat své mateřské city a rozplývají se nad krásou malého Ježíška. Podle zápisků v rukopise jesličky s Ježíškem byly zastoupeny obrazem uprostřed pódia.

Jakmile je koleda dozpívána, všichni okolostojící začnou hovořit o Ježíškově chudobě a domlouvají se na tom, co mu dají. Stejně jako v koledě *Jak jsi krásné, neviňátko*. Ježíšek dostává od pastýřek smetanu v hrníčku. Pastýři i pastýřky jsou ve hře prokazatelně Češi, a tak není domyšleno, jak by smetana vydržela cestu z rakouského mocnářství do Betléma. Poté se na obzoru objevují Tři králové a pastýři se velice podivují tomu, že jeden z nich má černou pleť. Sbor králů a pastýřů zpívá: „Zdráv buď malý Ježíšku králi slávy nejvyšší...“ Po této písni se králové pastýřů česky ptají odkud jsou. Dráteník odpovídá, že je ze Slovenska od Trenčína.

V závěru hry andělé zpívají: „Plesejte nebe i země“, načež všichni pokleknou a pokloní se Ježíškovi. Sborově zpívají, jak už tomu na vánočních mších vždycky bývá, koledu *Narodil se Kristus Pán*.

6.2.5. Vínek školních písní

V roce 1872 vyšel v Praze v nakladatelství a knihkupectví I. L. Kobera Soukupův *Vínek školních písní*. Tento zpěvník obsahuje celkem padesát dva písní a je tedy obsáhlejší než známější *Věvec drobných písní*. *Vínek školních písní* obsahuje především skladby nábožensky orientované - již první píseň se jmenuje *Otče náš* a slouží ke chvále Boha jako otce, pána, krále, tvůrce, soudce a spásy lidstva. Obsahuje však také písně, které se zaměřují na výchovu žactva, například: *Před vyučováním*, *Po vyučování*, *Práce*, *Dobré děti*, *Škola*, *Malý školáček*, *Hodný chlapeček*. Z těchto písní plyne, že žák má být pilný, pracovitý, poslušný, má chodit rád do školy a pravidelně se modlit.

Jak jsem již zmiňovala, objevuje se zde znovu i *Pocestný*, ale dnes již zcela nevídaná věc, a to píseň s názvem *Modlitba za rodiče a učitele*. Text je následující: „Pane, blaha původce, učitelův průvodce, sešli jim sem z trůnu svého anděla co ochránce. Ve dne v noci při nich stůj, mocí svou je ochraňuj, by kráčeli po tvých cestách vůli jejich posilňuj.“

Zpěvník obsahuje také tři koledy. Dvě jsou staré národní, a to *Co to znamená a Hopsa, pacholátka*. Slova obou koled jsou taková, jak je známe dnes, ale zhudebnění Josefa Soukupa je odlišné. Obě koledy se objevují v *Mladých pastýřích betlémských* v témže Soukupově zhudebnění, v jakém jsou zahrnuty i do zpěvníku. Třetí koleda je takzvaná „drátenická koleda“, kterou dnes známe pod názvem *Pásli ovce valaši*. Jako „drátenická koleda“ se rovněž vyskytuje i v *Mladých pastýřích*, a to ve stejné hudební verzi, v jaké je i ve zpěvníku.

7. SEZNAM SOUKUPOVÝCH VYDANÝCH DĚL

Pro lepší přehled o Soukupově pedagogické a hudební tvorbě, která se dočkala toho, že byla vydána tiskem. Ačkoliv tiskem byly vydány i některé Soukupovy litografie, uvádím pouze jeho literární díla, a to ta, která byla prokazatelně vydána a z nichž se většina dá dohledat v katalogu Národní knihovny. Opět se jedná o oblast pedagogické a hudební tvorby.

7.1. Pedagogika

Kratičkový návod k účetnictví čili Vedení knih živnostnických pro mládež československou věnovavší se průmyslu aneb jakékoli živnosti. Praha, 1869

Malý zahradník. Praha, 1885

Počítářství postupné v praktických příkladech obsahující i nové míry a váhy metrické (pro veškery třídy obecných škol). Praha, 1873

Počty v příkladech a několik obrázků měřických. Praha, 1864

Počty v příkladech soustavně a prakticky uspořádané a krátký návod k účetnictví čili vedení knih živnostnických (příruční kniha pro žáky vyšší třídy národní školy). Praha, 1873

Přírodopis pro mládež. Část I. O ssavcích. Praha, 1875

Přírodopis pro mládež. Část II. Ptáci. Praha, 1875

Přírodopis pro mládež. Část III. Obojživelníci, plazi a ryby. Praha, 1876

Přírodopis technologický I. Živočišstvo (ku prospěchu mládeže občanských, průmyslových, jakož i vyšších tříd dívčích a národních škol). Plzeň, 1869

Přírodopis technologický II. Rostlinstvo (ku prospěchu mládeže občanských, průmyslových, jakož i vyšších tříd dívčích a národních škol). Plzeň, 1869

Přírodopis technologický III. Nerosty a minerálie (ku prospěchu mládeže občanských, průmyslových, jakož i vyšších tříd dívčích a národních škol). Plzeň, 1869

Soustavný přehled přírodopisu. Pardubice, 1947

Soustavný přehled přírodopisu: Tělověda – živočichopis – rostlinopis – nerostopis – zemězpyt. Pardubice, 1936

7.2. Hudba

Cizinci o štědrém večeru. Praha, 1874

Čechoslovan. Velvary, 18-?

Legrace (kuplet od Josefa Hartmana a Josefa Švába, hudba od Josefa Soukupa). Praha, 18-?

Mladí pastýři betlémští. Praha, 1872

Věnc drobných písní. Praha, 1873

Vínek školních písní. Praha, 1872

Vlastenka. ?, 18-?

8. ZÁVĚR

Doufám, že má diplomová práce došla cíle alespoň v tom, že čtenář začne přemýšlet nad pozoruhodnou osobností Josefa Věnceslava Soukupa. Troufám si tvrdit, že valná většina čtenářů s ním až do této doby nebyla obeznámena, a tak je snad tyto stránky věnované životě a dílu tohoto pedagoga přimějí zamyslet se nad tím, jak je možné, že o této osobnosti všestranného nadání a téměř cimrmanovského rázu je v dnešní době věnováno tak málo pozornosti. K Cimrmanovi jsem Josefa Soukupa připodobňovala již v úvodu práce, a to pro jeho aktivitu a tvůrčí činnost téměř ve všech oblastech, což je typické právě pro tuto fiktivní postavu českých dějin. Pedagogika, hudba, technologie, chemie, kreslení, pěstitelství, organizace školství či výchova mládeže a tím de facto věda, technika, literatura, umění či kultura – nic z toho neušlo pozornosti Josefa Soukupa. Přesto se o něm dnes nikde nepíše ani nehovoří. A to dokonce ani na internetu, který jinak bývá informací ze všech oblastí a oborů plný.

Jedinou zmínku o Soukupovi na internetu jsem našla, jak jinak než na Wikipedii. Ten, kdo by se chtěl o Soukupa zajímat, by tam však nenašel víc než dva řádky o jeho životě a velice nepřesný soupis jeho hudebního díla. Mimo jiné je zde uvedeno, že napsal písně jako je *Dárek z pouti*, *Hrob dráteníčka* a *Lovecká*, jejichž autorem ovšem s velkou pravděpodobností není, neboť jsem nikde v archivu zmínky o těchto písních nenašla. Nejenže mu je připsáno autorství písní, které nesložil, ale je mu odepřeno autorství mnoha význačnějších písní, které složil, neboť o nich není na Wikipedii ani zmínky. Jeho slavný *Vínek školních písní* je označen jako píseň, nikoliv jako celý zpěvník. Na téže stránce je rovněž psáno, že je autorem žertovného kupletu s názvem *A, e, i, o, u, y, aneb, Návod jak snadno a rychle zapamatuje si ta nejuťlejší mládež samohlásky*. To však není pravda.

Autorem tohoto kupletu je sice Josef Soukup, ale ne Josef Věnceslav Soukup. Jedná se o Josefa Soukupa, který žil později než náš pedagog. To je demonstrace toho, jak je to s autorstvím příspěvků na Wikipedii. Autoři článků si očividně nedají ani práci s tím, aby si ověřili to, co píší. Kde tedy člověk má získat pravdivé informace o životě Josefa Soukupa? Zatím zřejmě pouze v archivu Pedagogického muzea nebo může čerpat z jeho učebnic, které si vypůjčí v knihovně.

Když už jsme u učebnic, zde je nutné zmínit, že některé ze Soukupových učebnic se vydávaly ještě ve 20. století, a to jeho *Soustavný přehled přírodopisu*. Jeho čtyřicetileté vydání vyšlo v Pardubicích ještě v roce 1947. Nyní se nachází také v Národním konzervačním fondu Národní knihovny.

Fascinující je ovšem i život Josefa Soukupa. Pokud si ještě vzpomínáme na jeho rukopisy o vyučovací praxi, víme, že byl s vynikajícím prospěchem atestován na učitelského pomocníka již v patnácti letech. To by v dnešní době bylo neuvěřitelné! Představme si patnáctiletého pubertálního chlapce, jak trpělivě vyučuje malé děti. Zvláště v nedělních opakovacích školách to Josef Soukup nemohl mít vůbec snadné, ale díky svému pedagogickému talentu si bez problémů poradil i s odrostlejšími žáky, kteří byli mnohdy starší než on sám. Hlavním cílem jeho působení na učitelském postu bylo to, aby jeho žáci látku pochopili, aby se ji neučili pouze z paměti a odříkávali ji jako básničku. Bohužel, právě toto byly časté tehdejší „didaktické metody“, které Soukup velmi kritizoval. Stejně tak byl i odpůrcem tělesným trestů. Nepřiměřené trestání neuznával a nikdy tedy, jak píše ve svém životopisném rukopise, nepoužil metlu na bití žactva. Vzpomínáme si snad ještě na to, jak se jako učitelský mládenec na svém prvním místě v Jistebnici u Tábora dostal do těžkých sporů, nikoliv s církevní vrchností, nýbrž se staromódním učitelem, jehož věrným pomocníkem během vyučování byl celý arzenál metel.

V podstatě by se dalo říct, že Soukupův život byl tvořen dvěma základními složkami, a to neúnavnou činností ve školství (od vedení výuky, po publikování učebnic až po zásluhy v oblasti dívčího vzdělávání) a hudební tvorbu. Již od dětství tvořila hudba nedílnou součást jeho života. Především jeho otec, který sám choval lásku k hudbě, jej vedl k hudebnímu vzdělání. Teprve dvanáctiletý Josef hrál již na varhany na kůru. Uměl hrát téměř na všechny obvyklé hudební nástroje a hraní na ty, na které hrát neuměl, jako například na kytaru a klarinet, si rychle a s obratností osvojil. Tehdejší Sedlčany mu vděčily za vytvoření a dirigování dětské dechovky, tak zvané turecké bandy, jak jí sám v rukopise označuje, která o nedělích pod jeho vedením koncertovala na náměstí.

Investice do hudebního vzdělání se Josefovi vrátila především v těch těžkých chvílích, které prožíval na studiích v Praze, kam se musel vydat pěšky a bez peněz. Tehdy mu hraní v hostincích vydělávalo na chleba – i když v jeho případě spíše na učebnice, které pro něho byly důležitější než vlastní pohodlí a plný žaludek. Bez institucí internátů, školních jídelen a bez učebnic zdarma to v té době neměl snadné žádný nemajetný začínající učitel. Nadto musel Josef Soukup i v zimě chodit po Praze jen v letních šatech, dokud si sám nevydělal na svrchník. Jeho situace byla trochu ironická, neboť ještě jako student musel při sobě mít a na studiích sám vydržovat svého mladšího bratra Jana, aby pomohl rodičům, kteří nedostatkem rozhodně netrpěli, namísto toho, aby oni pomohli synovi. Přes všechna úskalí se však těmito nuznými léty protloukl a nakonec to dotáhl až na ředitele školy. Bylo by zajímavé, kdybychom mohli nahlédnout do mysli Josefa Soukupa a vyčíst z ní, zda by ho kdy napadlo, že jednoho dne dosáhne takové mety.

Josef Soukup byl nejen inspirací pro své okolí (a jeho okolí bylo určitě inspirací jemu, vždyť se znal, a mnohdy i přátelil, s tak význačnými pedagogickými osobnostmi, jako byli Amerling, Wenzig a V. V. Janota), ale rovněž pro své potomstvo. Vždyť jeho nejstarší i nejmladší syn se stal učitelem a pokračoval tak v otcových stopách. Starší syn Josef se nadto věnoval psaní a kreslení, stejně jako jeho otec. Když však pohlédneme dále do rodokmenu, zjistíme, že mezi Soukupovými potomky se objevuje i malířka Helena Šindelářová, jež byla jeho pravnučkou. Studovala na umělecko-průmyslové škole, podnikala studijní cesty do ciziny a navštěvovala Akademii Ranson v Paříži u profesora Bissiéra. Kromě talentu v kreslení je Soukupův rod u Heleny Šindelářové zastoupen i láskou k hudbě, jelikož tato malířka byla rovněž nadšenou klavíristkou.

Umělecký projev Heleny Šindelářové se vyznačuje hlubokou citovostí, jak se píše v článku otištěném v Českém deníku v roce 1941, který pokračuje tím, že v jejích dílech je něco zvláštního, „co dovede promluvit i k srdci a kdybychom stáli před anonymním obrazem této malířky, napadlo by nás pravděpodobně, že autorem jest žena. (...) Její práce jsou ve svém citovém výrazu odrazem nálad ženy, která ke svému uměleckému prospěchu se nikterak nepříčiňuje o jejich potlačení. Není to však subjektivní výraz osobního duševního stavu, ale je to přiznání se

k universálním podstatám ženské duše, je to zdůraznění sklonů a tužeb, jejichž popření nebylo by ziskem, ale ztrátou pro hodnotu tvořeného díla.“¹⁴¹ Jedná se snad o uměleckou emancipaci ženy? Pokud ano, či alespoň do jisté míry, dalo by se trochu nadneseně říci, že i v této oblasti je Soukupovou pokračovatelkou, neboť co jiného je spoluúčast jejího pradědečka na založení vyšší dívčí školy než právě přispěním k ženské emancipaci?

Bohužel, nedochovalo se příliš dokumentů, ze kterých by bylo možné vyčíst názory Josefa Soukupa. Některé vyplývají z jeho životopisných rukopisů, jiné z jeho učebnic. Ty jsem prezentovala již v kapitole o jeho díle, ale stojí za to ještě jednou zmínit jeho prakticky míněný názor na to, že pokud se mladí lidé budou podporovat v tom, aby se v nich zrodila láska k přírodě a ke stromům zvláště, nebudou pak rostlinstvo ničit, ale naopak se budou přičiňovat o šlechtění a rozmnožování stromků, protože je tato činnost dle Soukupa bavila. Ovšem s tím by asi u dnešní mládeže pedagog 19. století příliš neuspěl. Ta dnešní je jiná. To však říkají všechny starší generace – co by si teprve pomyslel učitel, který působil před sto padesáti lety.

Dále lze z učebnic Josefa Soukupa usuzovat, že jeho vztah k přírodě, zvířatům a rostlinám byl spíše praktický než kladný. Člověka vyvyšoval nad všechny ostatní tvory a na mnoha místech, zvláště v *Přírodopise technologickém*, neopominul vyzdvihnout lidské duševní schopnosti, díky kterým to je právě člověk, kdo dokáže zkrotit i dravé šelmy, jako například lva. Především však kladl důraz na zužitkování všech možných rostlin a zvířat. Domnívám se však, že vřelejší city choval spíše k rostlinám než ke zvířatům. O tom svědčí i jeho spis *Květinářství v oknech*, neboť na okrasných rostlinách toho není mnoho praktického, ale slouží pouze pro potěchu oka. Naopak, drastické líčení lovu velryb a vychvalování toho, jak člověk dokáže kořistit ze všech jemu podřadných tvorů, hovoří spíše o čistě praktickém postoji vůči živočišné říši, a to bez jakéhokoliv citového zabarvení. O zvířatech v této své publikaci psal pozitivně jen v případech, kdy tato zvířata, jako například bernardýn, vykonávají užitečnou službu lidem. A i v tomto případě chválou šetří. Jinak o

¹⁴¹ ?, Helena Šindelářová – pravnučka Alšova učitele kreslení, Český deník, č. 274, Plzeň 1941

zvířatech píše spíše jako o materiálu, který člověk může různými způsoby zpracovávat. Myslím si ale, že tento pohled na zvířata byl v 19. století naprosto běžný.

Zůstaňme však ještě chvíli u Soukupových učebnic a také u letmé představy, jak by mohly Soukupovy učebnice vypadat, kdyby je vydával dnes, neboť jsem si jista, že kdyby žil a působil v dnešní době, psaní nových učebnic by v jeho pedagogické činnosti nechybělo. Již v Soukupově době byly jeho učebnice pokrokové, doplněné o otázky a úkoly, což je prvek vyskytující se v moderních učebnicích. Snaha přimět žáky samostatně myslet a pracovat byla pro Soukupovo pedagogické působení charakteristická. Ve svých učebních textech dbal samozřejmě ponejvíce na stránku didaktickou, avšak neopomíjel přidat i příběhy k pobavení žactva a k mravnímu ponaučení, jak je tomu například v *Přírodopise technologickém* u příběhu s málem ukradeným špačkem. Je tedy vidět, že na vhodných místech výuku spojoval s výukou morálky. Pakliže by vydával nějakou učebnici dnes, jsem si jista, že by splňovala všechna kritéria, která správná učebnice splňovat má. Oproti jeho skutečně sepsaným učebnicím by byla přehlednější, obsahovala by marginálie a byla by doplněná o ilustrace, mapy, grafy a fotografie a jejich stručné popisky - ne však všechny jeho učebnice neobsahují obrazový materiál, například jeho *Přírodopis pro mládež* vydaný v letech 1875 a 1876 byl opatřen i obrázky, jak dokládá i dopis Soukupova bratra Jana, kde se Jan zmiňuje o obrázkovém přírodopise svého staršího bratra. Nechyběl by zde ani rejstřík a slovník termínů, které Soukupovy učebnice té doby postrádaly. Ve výkladu učiva by postupoval od jednoduchého ke složitějšímu a motivoval by žáky k dalšímu studiu – oboje však splňovaly již jeho opravdu vydané učebnice.

Jak by ale mohl ke studiu motivovat dnešní žactvo? Jsem toho názoru, že kdyby Soukup působil ve školství dnes, beze vší pochybnosti by využíval těch nejmodernějších vyučovacích metod a tím by snad zaujal i dnešní mládež a jeho hodiny by se pro ni stávaly přínosem. Patrně by byl zastáncem interaktivního způsobu vyučování a pro své žáky by organizoval nejrůznější exkurze. Mimoškolní výuku by jistě hojně praktikoval, neboť tak činil již za své doby, kdy žáky vyučoval v přírodě a využíval při tom praktických příkladů. Již v jeho době na něj bylo jeho

žáky vzpomínáno pouze v dobrém, ale jsem si jista, že díky svému přístupu by si snad získal i žáky jednadvacátého století a zřejmě by dokázal předcházet i nežádoucím jevům, co se žakovské kázně týče. A tak se domnívám, že by i dnes patřil k učitelům, na něž se s úctou a láskou vzpomíná. Že by byl jedním z mála, o kterých si člověk ještě po letech od dokončení školní docházky řekne, že to byl učitel, který jej inspiroval a přivedl na správnou cestu. Zkrátka, že to byl učitel, který dokázal učit i vychovávat.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Josef Věnceslav Soukup, Květinářství v oknech (rukopis kolem roku 1865)

Josef Věnceslav Soukup, Měřictví ve spojení s kreslením (rukopis kolem roku 1873)

Josef Věnceslav Soukup, Nauka o chovu dobytka (rukopis kolem roku 1855)

Josef Věnceslav Soukup, Pěstování rostlin (rukopis kolem roku 1857)

Josef Věnceslav Soukup, Písně s průvodem klavíru (1857)

Josef Věnceslav Soukup, Přírodopis technologický I. Živočišstvo (1874)

Josef Věnceslav Soukup, Přírodopis technologický II. Rostlinstvo (1869)

Josef Věnceslav Soukup, Rostlinstvo (rukopis kolem roku 1875)

Josef Věnceslav Soukup, Stará a přechodní doba v našem školství (kolem roku 1860)

Josef Věnceslav Soukup, Učitelský pomocník z dob nedávných (kolem roku 1860)

Josef Věnceslav Soukup, Věvec drobných písní (1873)

Josef Věnceslav Soukup, Vlastní životopis

Jan Šindelář, Náš pradědeček Josef Soukup (asi kolem roku 1970)

Rodokmen

Dopis od bratra Jana

Kondolence vdově po Josefu Soukupovi

Literatura

Baar J., Životopis V. V. Janoty in Otavan, ročník VIII., č. 29, Písek 1886

Bahenská M., Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v 19. stol., Praha 2005

Drtina Fr., Dívčí školství u nás a jinde, Praha 1905

Kodajová D., Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia v Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie, Pardubice 2006

Lenderová M., Eva nejen v Ráji – žena v Čechách od středověku do 19. stol., Praha 2002

Lenderová M. a kol., Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009

Malý J., Historie jedné písně, Lidová demokracie, ročník X., č. 230, Praha 1954

Morkes F., Vzdělávání dívek v Čechách, Rodina a škola: časopis pro všechny rodiče a učitele, ročník 55, č. 3, Praha 2008

Neudorfllová M. L., České ženy v 19. století, Praha 1999

Pánková M., Vzdělávání dívek v Čechách, Praha 2008

Šindelář J., Národní buditel ze Sedlčan, Nové Příbramsko, ročník 20, 1971

?, Helena Šindelářová – pravnučka Alšova učitele kreslení, Český deník, č. 274, Plzeň 1941

KLÍČOVÁ SLOVA / KEY WORDS

Josef Soukup	Josef Soukup
Pedagog	Pedagogue
Čechoslovan	Czech-Slavonian
Vyšší dívčí školství	Higher girls' education
Učitelský pomocník	Teacher's assistant
Vzdělávání	Education
Pedagogická činnost	Pedagogical activity
Hudební tvorba	Musical production
Školství	Educational system
Písek	The City of Písek
Praha	The City of Prague
Životopis	Biography
Rukopis	Manuscript
Škola	School
Ředitel	Schoolmaster
Učebnice	Textbook
Zpěvník	Songbook

PŘÍLOHY

- 1) Soukupova vlastní podobizna z roku 1842, je zde ve věku 23 let.
- 2) Soukup při hře na varhany u piaristů, rok 1845.

3) Na tomto obrázku z roku 1841 je zachycena mladá Karolina Soukupová, na níž některý z jejich potomků napsal označení „babička“. Za stromem vykukuje Josef Soukup, který je popsán slovy „dědeček“.

4) Kompletní Soukupova rodina na obraze od zmiňovaného malíře Schránila.

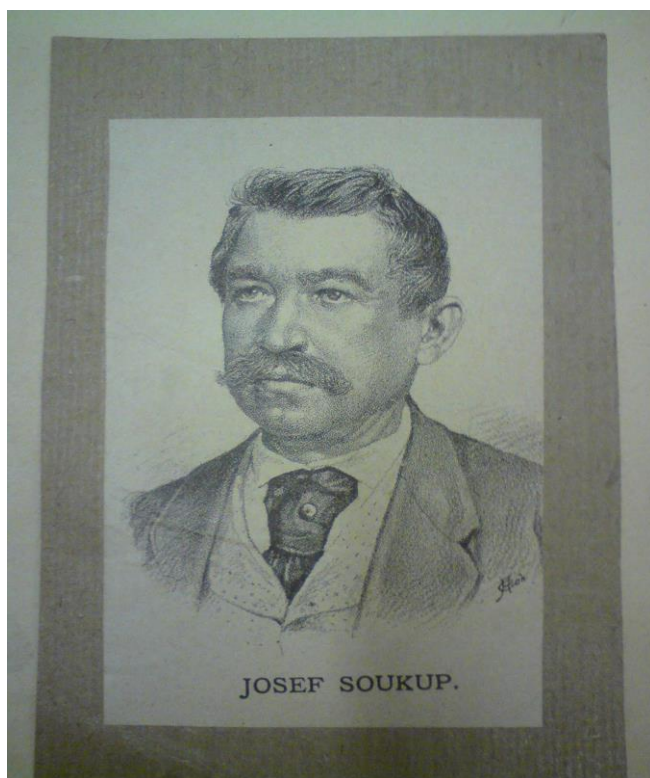

5) Fotografie Josefa Věnceslava Soukupa od A. Žáka z roku 1866.

6) Fotografie od Adolfa Müllera z roku 1869.

7) a 8) další dvě podobizny Josefa Soukupa.

9) Pohlednice s podobiznou Josefa Soukupa a s jeho písní *Čechoslovani*.

10) Úvodní strana *Věnce drobných písní*.

Josef Baar - děkan v Putimi

11) Podobizna Josefa Baara.

12) Podobizna Josefa Wenziga.

POCESTNÝ

Hudba A. Jelen, text F. L. Čelakovský (Doprovod: 2)

Mírně

1. Je to chů-ze po tom svě-tě, kam se no-ha ši-ne,
 sot-va pře-jdeš je-dny ho-ry, hned se najdou ji-né.

2. Je to chůze po tom světě, že by člověk utek,
 ještě nezažil jsi jeden, máš tu druhý smutek.

3. Což je pánům v krytém voze sedí pěkně v suše,
 ale chudý, ten za nimi v dešti, blátě kluše.

4. Ej, co já dbám na té cestě na psoty a sloty,
 jen když já mám zdravé nohy, k tomu dobré boty.

5. Však na pány v krytém voze taky někdy trhne,
 jednou se jim kolo zláme, jindy vůz se zvrhne.

6. A krom toho, až své pouti přejedem a přejedem,
 v jedné hospodě na nocleh pán nepán (i kmán) se sejdem.

13) Ukázka Jelenovy verze *Pocestného*.

14) Ukázka Soukupovy verze.

Čís. 10. *Pocestný*
 (Slova a Čelakovského)

Hrátil J. Soukup

moderato

1. Je to chů-ze po tom svě-tě, kam se no-ha ši-ne,
 sot-va pře-jdeš je-dny ho-ry, hned se najdou ji-né.
 je-ště ne-za-žil jsi je-den máš tu dru-hý smu-tek.
 Co-ž je pán-ům v kry-tém vo-ze se-dí pě-kně v su-še,
 ale chu-dý, ten za ni-mi v de-šti, blá-tě klu-še.
 Ej, co já dbám na té ces-tě na psoty a sloty,
 jen k-dyž já mám z-dravé nohy, k tomu do-bré boty.
 V-šak na pá-ny v kry-tém vo-ze taky ně-kdy tr-hne,
 jed-nou se jim ko-lo zlá-me, jin-dy vůz se z-vrh-ne.
 A krom to-ho, až své pou-ti pře-jedem a pře-jedem,
 v jed-né hos-podě na noc-leh pán ne-pán (i kmán) se se-jdem.

SEZNAM ZDROJŮ K PŘÍLOHÁM

- 1) Archiv Národního pedagogického muzea v Praze, složka Josef Věnceslav Soukup, S274
- 2) Tamtéž
- 3) Tamtéž
- 4) Tamtéž
- 5) Tamtéž
- 6) Tamtéž
- 7) Tamtéž
- 8) Tamtéž
- 9) Tamtéž
- 10) Tamtéž
- 11) <http://zputimi.webz.cz/baar/baarove.html>
- 12) http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Wenzig
- 13) Zpěvník *Já, písnička 2*, 1994, Cheb
- 14) Archiv Národního pedagogického muzea v Praze, složka Josef Věnceslav Soukup, S274